

Euroopan unionin
neuvosto

Bryssel, 9. marraskuuta 2023
(OR. en)

15094/23
ADD 1

ELARG 71
COWEB 135
COEST 586

SAATE

Lähettäjä:	Euroopan komission pääsihteeri, allekirjoittajana johtaja Martine DEPREZ
Saapunut:	9. marraskuuta 2023
Vastaanottaja:	Thérèse BLANCHET, Euroopan unionin neuvoston pääsihteeri
Kom:n asiak. nro:	COM(2023) 690 final
Asia:	LIITTEET asiakirjaan KOMISSION TIEDONANTO EUROOPAN PARLAMENTILLE, NEUVOSTOLLE, EUROOPAN TALOUS- JA SOSIAALIKOMITEALLE JA ALUEIDEN KOMITEALLE Vuoden 2023 tiedonanto EU:n laajentumisperitiikasta

Valtuuskunnille toimitetaan oheisena asiakirja COM(2023) 690 final - liitteet.

Liite: COM(2023) 690 final - liitteet

EUROOPAN
KOMISSIO

Bryssel 8.11.2023
COM(2023) 690 final

ANNEXES 1 to 5

LIITTEET

asiakirjaan

KOMISSION TIEDONANTO EUROOPAN PARLAMENTILLE, NEUVOSTOLLE, EUROOPAN TALOUS- JA SOSIAALIKOMITEALLE JA ALUEIDEN KOMITEALLE

Vuoden 2023 tiedonanto EU:n laajentumispoliitikasta

{SWD(2023) 690 final} - {SWD(2023) 691 final} - {SWD(2023) 692 final} -
{SWD(2023) 693 final} - {SWD(2023) 694 final} - {SWD(2023) 695 final} -
{SWD(2023) 696 final} - {SWD(2023) 697 final} - {SWD(2023) 698 final} -
{SWD(2023) 699 final}

Liite 1. Liittymisprosessin perusasiat

Oikeusvaltioperiaate, perusoikeudet, demokraattisten instituutioiden toiminta ja julkishallinnon uudistaminen muodostavat yhdessä **taloudellisten jäsenyysskriteerien kanssa EU:hun liittymisprosessin nk. perusasiat**. Instituutioiden ja hallinnon korkea taso on perusta kilpailukyvyyn, vaurauden ja yhteiskunnallisen hyvinvoinnin lisäämiselle, ja se tukee kykyä noudattaa unionin säännöstöä kautta linjan. Uskottavat ja peruuttamattomat perusasioita koskevat uudistukset ovat näin ollen ratkaisevan tärkeitä laajentumismaille ja keino varmistaa niiden edistyminen kohti EU-jäsenyyttä.

Useissa laajentumismaissa on edistytty jonkin verran **oikeuslaitoksen uudistamisessa, perusoikeuksissa ja julkishallinnon** toiminnassa, myös julkisessa varainhoidossa. Erityisesti Moldovan ja Ukrainan osalta todettiin, että työ kummankin uudistusohjelman tiimoilta on lisääntynyt tasaiseen tahtiin. Edistyminen **taloudellisten jäsenyysskriteerien** täyttämisessä on ollut edelleen liian hidasta, jotta taloudellinen kuilu suhteessa EU:hun olisi kaventunut merkittävästi.

Laajentumismaista löytyy hyviä esimerkkejä uudistusohjelmista, joita toteuttamalla instituutioita ja yhteiskuntia muutetaan EU-jäsenyyssäkymien valossa. Jäljellä on kuitenkin monia esteitä. Vaikka maiden välillä onkin eroja, yleisesti ottaen on havaittavissa kielteinen ja huolestuttava ilmiö, jossa poliittiset ja institutionaaliset toimijat vastustavat muutoksia, erityisesti **korruption torjunnan** tehostamista. Pysyvä sitoutuminen korruption ehkäisemiseen ja lahjomattomuuden kulttuurin ylläpitämiseen muun muassa ottamalla korruptiolle kaikkein altteimmilla aloilla käyttöön korruptionvastaisia toimenpiteitä on edelleen tärkeä painopiste. Lainvalvonta- ja oikeusviranomaisten valtuuksia ja riippumattomuutta on lisättävä, jotta voidaan taata tarkoituksenmukainen ja puolueeton korruption torjunta. Huolestuttavaa on, että sääntelyvallankaappausilmiö jatkuu: oligarkit uhkaavat toiminnallaan demokratian vakautta ja syyllistyvät korkean tason korruption ja sopimattomaan vaikuttamiseen, kun taas järjestäytyneet rikollisverkostot pyrkivät ulottamaan lonkeronsa maiden talouksiin, poliittisiin järjestelmiin, hallintoihin ja mediaan. Kaikkiin näihin haasteisiin on puututtava kiireellisesti systeemisistä ja kattavia lähestymistapoja soveltaen.

Uskottava näyttö korruption, järjestäytyneeseen rikollisuuteen ja rahanpesuun liittyvistä ennakoivista tutkimuksista, syytetoimista ja lopullisista tuomioista on keskeinen indikaattori siitä, että näihin ilmiöihin puututaan. Laajentumismaiden on tärkeää osoittaa, että niiden tutkintaviranomaisten, syyttäjänvirastojen ja rikostuomioistuinten toiminta on tuloksellista. Uskottavuuden varmistamiseksi kaikkien oikeusvaltioketjun toimijoiden olisi saatava aikaan vakuuttavia tuloksia kohdennetussa talousrikostutkinnassa niin, että rikoksen tuottama hyöty tuomitaan järjestelmällisesti menetetyksi.

Perusoikeuksien osalta joissakin laajentumismaissa on edistytty jonkin verran sikäli, että ymmärrys oikeuksien ja vapauksien takaamisen tärkeydestä on lisääntynyt. Toisaalta viime vuosien kielteiset suuntaukset ovat jatkuneet: sukupuolistunut väkivalta on edelleen yleistä ja poliittiset ja taloudelliset intressit estävät edelleen tiedonvälityksen vapautta, mikä heikentää mahdollisuuksia valvoa viranomaisten toimintaa, mahdollistaa ulkomaiset vaikutusyritykset ja haittaa EU-aiheista viestintää. Joissain maissa on käynnistetty joitakin edistyksellisiä aloitteita, jotka koskevat lapsen oikeuksia ja vammaisten henkilöiden oikeuksia. Käytännössä perusoikeuksien suojelua heikentävät kuitenkin lakien ja politiikkojen riittämätön täytäntöönpano ja oikeussuojakeinojen tehottomuus kaikilla aloilla. Haasteena on varmistaa

tosiasiallinen suojeleminen kaikenlaiselta, myös vähemmistöihin kohdistuvalta, vihalta ja syrjinnältä.

Demokraattisten instituutioiden toiminta

Stabiilit ja vakiintuneet demokraattiset prosessit ovat yksi EU:hun liittymisprosessin keskeinen pilari. Komissio on aloittanut laajentumismaiden kanssa tehostetun ja virtaviivaistetun vuoropuhelun demokratian yleisistä puitteista, olipa sitten kyse vaaliprosessista, parlamentin toiminnasta (myös sen roolista hallituksen toiminnan ja päätöksenteon valvojana sekä nopeutettujen menettelyjen liiallisesta käytöstä monissa asioissa) tai kansalaisyhteiskunnan roolista. Useimmille maille on edelleen tunnusomaista huomattava poliittinen vastakkainasettelu, puolueiden välisen yhteistyön puute ja kansalaisyhteiskunnan toimintamahdollisuuksien kaventuminen.

Laajentumismaissa järjestettiin tarkastelujaksolla useita **vaaleja**, esimerkiksi Albaniassa, Bosnia ja Hertsegovinassa, Kosovossa, Moldovassa, Montenegrossa ja Turkissa. Useimmissa maissa on vielä kesken uudistukset, joilla pannaan täytäntöön jäljellä olevat Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön (Etyj) alaisen demokraattisten instituutioiden ja ihmisoikeuksien toimiston (ODIHR) suositukset. Lahjonnan vastaisen valtioiden ryhmän (GRECO) puoluerahoitusta koskevia normeja ei ole vielä otettu käyttöön Pohjois-Makedoniassa eikä Bosnia ja Hertsegovinassa.

Parlamenttien työskentelyssä oli useissa tapauksissa edelleen havaittavissa polarisaatiota. Puolueiden välisen vuoropuhelun puuttuminen johti siihen, että poliittinen pattitilanne jatkui ja uudistukset eivät edenneet. Tämä oli tilanne esimerkiksi Montenegrossa, Albaniassa, Pohjois-Makedoniassa ja Georgiassa. Joissain tapauksissa täysistuntokeskusteluja leimasivat jännitteet, loukkaava kielenkäyttö ja satunnaiset väkivaltaisuuDET, kuten Georgiassa ja Kosovossa. Ukrainassa parlamentti on poikkeusoloista huolimatta osoittanut periksiantamattomuutta ja vahvaa poliittista tahtoa erityisesti kysymyksissä, jotka ovat ratkaisevan tärkeitä Ukrainan EU:hun integroitumiselle. Lainsäädäntötehtäviä hoidettiin järjestelmällisesti, mikä takasi demokraattisen päätöksentekoprosessin jatkumisen.

Oikeuslaitos ja perusoikeudet

Oikeusvaltioperiaatteen juurruttaminen edellyttää vakaita ja hyvin toimivia instituutioita. Ne puolestaan edellyttävät riippumatonta, puolueetonta, vastuuvollista ja laadukasta **oikeusjärjestelmää**, joka toimii tehokkaasti ja riittävillä resursseilla ilman perusteetonta ulkopuolista puuttumista ja jonka päätökset pannaan täytäntöön tehokkaasti ja sovitussa aikataulussa. Joissakin tapauksissa on tapahtunut edistystä, esimerkiksi **Albaniassa, Moldovassa, Serbiassa ja Ukrainassa** oikeuslaitosuudistukset etenivät. Useimmissa laajentumismaissa oikeusviranomaisilla on kuitenkin edelleen monia haasteita ja haavoittuvuuksia. Useissa maissa poliitikot yrittivät vaikuttaa avoimesti tuomareihin tai hyökätä heitä vastaan erityisesti silloin, kun käsiteltävänä oli arkaluonteisia tapauksia. Tämä on vaarallinen ja sitkeä ilmiö. Tuomareiden ja syyttäjien riippumattomuutta heikentäviä institutionaalisia järjestelyjä oli edelleen käytössä, mikä vaikuttaa viime kädessä vallankäytön tasapainoon ja vallan jakoon valtion sisällä. Tämän seurauksena oikeuslaitoksen uskottavuus pysyi yleisesti ottaen melko heikkona, ja kansa on pannut merkille rikoksenteekijöiden rankaisematta jättämisen. Useissa maissa oikeuslaitosuudistukset osoittavat, että täytäntöönpanovalmiudet ovat rajalliset, vaikka poliittista tahtoa löytyisikin. Liittymisprosessin etenemisen kannalta on erittäin tärkeää, että tutkinta- ja oikeusviranomaiset saavat aikaan uskottavia tuloksia. **Georgiassa** oikeuslaitoksen toimintaa koskeva kehys edellyttää lisä uudistuksia ja sitä, ettei jo sovitusta tai toteutetuista toimista perännnyttä. **Turkissa** tapahtui edelleen vakavaa taantumista, eikä rakenteellisia heikkouksia,

jotka liittyvät varsinkin oikeuslaitoksen riippumattomuuteen ja presidenttijärjestelmän puutteelliseen valvontaan, ole korjattu.

Korruption torjunta on edelleen yksi laajentumismaiden hallitusten painopiste. **Korruptio**, myös korkean tason korruptio, on edelleen laajalle levinnyttä, ja julkisten ja yksityisten etujen sekoittuminen on yhä huolenaihe. Joissain tapauksissa **oligarkkien** korruptoituneet toimintatavat ja vaikutusvalta voivat aiheuttaa sääntelyvallankaappausriskin. Edistyminen korruption tehokkaassa ehkäisemisessä ja torjunnassa on hidasta ja edellyttää pitkäkestoista systeemistä lähestymistapaa ja kohdennettuja toimia korruptiolle eniten alttiilla aloilla. Avainaloilla on otettava käyttöön tai jatkettava korruption torjuntatoimia, päätöksenteon tueksi on toteutettava kohdennettuja riskinarviointoja ja uudistussuunnitelmien täytäntöönpano on aloitettava. Tarvitaan edelleen vahvempaa poliittista tahtoa ja selkeitä uudistuspyrkimyksiä avoimuuden ja lahjomattomuuden kulttuurin kehittämiseksi sekä vakuuttavien tulosten aikaansaamiseksi tutkinnasta, syytteenpanosta ja lopullisista tuomioista, myös korkean tason tapauksissa. Korruption vastaiset strategiat ja toimintasuunnitelmat on laadittu. Seuraavaksi ne on saatettava ajan tasalle ja pantava täytäntöön järjestelmällisellä ja jäsennellyllä tavalla. Tehokas täytäntöönpano edellyttää asianmukaisia budjettivaroja ja kohdennettua seuranta- ja tiedonkeruujärjestelmän kehittämistä, jolla varmistetaan ihmisoikeuslainsäädännön, -politiikkojen ja -strategioiden tehokkaampi täytäntöönpano.

Kaikissa laajentumismaissa **perusoikeudet** on yleisesti ottaen kirjattu lainsäädäntöön ja ne nauttivat lain suojaa, mutta niiden tehokkaan täytäntöönpanon varmistaminen on edelleen haasteellista. Lainsäädäntö- ja toimintakehyksiä viimeistellään asteittain sitä mukaa kuin maat liittyvät Euroopan ihmisoikeusvälineisiin ja sovittavat lainsäädäntöään EU:n säännöstöön. Tämä koskee erityisesti tietosuojauudistuksia. Täytäntöönpano on kuitenkin edelleen hidasta, ja ihmisoikeuksien suojelun vahvistamiseksi hyväksytyjen politiikkojen rahoituksessa on yhä systeemisiä puutteita, minkä vuoksi monet alat ovat riippuvaisia avunantajista. Albanian, Pohjois-Makedonian ja Serbian kokemusten perusteella muiden ehdokasmaiden osallistuminen Euroopan unionin perusoikeusviraston toimintaan tarkkailijoina edistää sellaisen kattavan seuranta- ja tiedonkeruujärjestelmän kehittämistä, jolla varmistetaan ihmisoikeuslainsäädännön, -politiikkojen ja -strategioiden tehokkaampi täytäntöönpano.

Oikeusasiamiesinstituutioilla ja muilla riippumattomilla ja sääntelyelimillä, kuten tasa-arvoelimillä, on useimmissa laajentumismaissa keskeinen rooli niiden seurattavien valtioiden toimia **ihmisoikeuksien** noudattamisessa ja suojelussa niiden kansainvälisten velvoitteiden mukaisesti. Niiden tosiasiallinen riippumattomuus, resurssit ja valmiudet ovat kuitenkin edelleen riittämättömät, eikä niiden suosituksia noudateta riittävästi. Alueen hallitusten on ryhdyttävä johdonmukaisiin toimiin kaikkien niiden suositusten johdosta, joita ihmisoikeuksien toteutumisesta seuraavat kansainväliset ja alueelliset elimet ovat antaneet muun muassa vankilaoloista ja kidutuksen ja epäasiallisen kohtelun ehkäisemisestä. Tämä koskee Pohjois-Makedonian, Moldovan ja Serbian kaltaisia maita, joissa kidutuksen vastaisen komitean suosituksia ei ole otettu järjestelmällisesti huomioon. Kansalaisyhteiskunta täydentää hallituksen toimia tai toteuttaa niitä hallituksen sijaan tarjoamalla palveluja haavoittuvassa asemassa oleville henkilöille, esimerkiksi ylläpitämällä turvakoteja seksuaalisen ja sukupuolistuneen väkivallan tai ihmiskaupan uhreille Albaniassa ja Serbiassa. Länsi-Balkanin maita koskevissa edellisvuosien raporteissa esitetty huolenaiheet ja suositukset ovat edelleen suurelta osin ajankohtaisia, ja niihin on tartuttava kiireellisesti. Turkin ihmisoikeustilanne jatkoiki heikkenemistään ja on edelleen vakava huolenaihe, mukaan

lukien tiettyjen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomioiden, erityisesti Kavala-asiassa antaman tuomion, täytäntöönpanon laiminlyönti.

Sananvapaus sekä tiedotusvälineiden vapaus ja moniarvoisuus ovat demokraattisen yhteiskunnan tukipilareita, ja siksi ne on taattava. Länsi-Balkanin alueella on edistytty vain vähän tai ei lainkaan, tai jopa taannuttu, aiempien suositusten noudattamisessa. Useissa maissa mediamaisemaa leimaa syvä poliittinen kahtiajako. Tiedotusvälineiden keskittyminen ja niihin kohdistuvat poliittiset vaikuttamisyrietykset heikentävät moniarvoisuutta, riippumattomuutta ja laadukkaan ammattimaisen journalismin kehittymistä useissa maissa. Toimittajien työolot ovat edelleen huonot, mikä voi johtaa itsesensuuriin. Toimittajiin kohdistuva uhkailu, pelottelu ja väkivalta sekä viranomaisten halventavat huomautukset ovat edelleen vakava huolenaihe koko alueella. Joissakin maissa ilmiötä pyritään torjumaan, mutta kaikkien maiden on varmistettava järjestelmälliset oikeudelliset toimenpiteet kaikissa tapauksissa. Toimittajien riittämättömällä suojelulla ja tapausten tehottomalla seurannalla voi olla lamaannuttava vaikutus tiedonvälityksen vapauden käyttämiseen.

Yleisesti ottaen riittämätön rahoitus ja poliittinen vaikuttaminen heikentävät yleisradioyhtiöiden riippumattomuutta. Media-alan sääntelyviranomaisten riippumattomuus on taattava muun muassa huolehtimalla siitä, että johtoportaan nimitykset perustuvat ansioihin. Jos näin ei ole, kuten Serbiassa, sääntelyviranomaisten on toimittava puolueettomasti ja käytettävä toimivaltuuksiaan niiden koko laajuudessa. Myös riippumattomien itsesääntelyelinten toimintaa on tuettava jatkossakin. Kaikkien maiden on lisättävä tiedotusvälineiden rahoituksen läpinäkyvyyttä. Venäjän disinformaation torjuntatoimet ovat johtaneet lähetyslupien keskeyttämiseen Moldovassa ja verkkoresurssien estämiseen Ukrainassa. Turkissa sananvapauden vakava taantuminen jatkui. Toimittajat, ihmisoikeusaktivistit, lakimiehet, kirjailijat, oppositiopoliitikot, opiskelijat ja sosiaalisen median käyttäjät saivat edelleen järjestelmällisesti rikossyytteitä ja tuomioita.

Useimmissa maissa viranomaiset ovat pyrkineet luomaan oikeudelliset ja institutionaaliset kehykset, joiden avulla pannaan täytäntöön **sukupuolten tasa-arvoa ja sukupuolistuneen väkivallan torjuntaa** koskevat sitoumukset, erityisesti Istanbulin yleissopimuksen määräykset. Kaikki laajentumiskumppanit ovat ratifioineet yleissopimuksen, paitsi Kosovo, asemaa koskevien kysymysten vuoksi, ja Turkki, jonka korkein hallinto-oikeus on vahvistanut maan lopullisen vetäytymisen sopimuksesta. Lisätoimia tarvitaan kuitenkin sukupuolten tasa-arvon toteutumiseksi ja politiikkojen kestävyys varmistamiseksi. Sukupuolistunutta väkivaltaa esiintyy edelleen suuressa osassa aluetta. Kaikkien maiden on lisättävä kaikenlaisen väkivallan uhreille annettavaa apua ja tukea. Naispolitiikkoihin, -toimittajiin ja -ihmisoikeusaktivisteihin kohdistuvan halventavan kielenkäytön ja vihapuheen yleistyminen julkisessa keskustelussa on huolestuttavaa erityisesti Turkissa, Montenegrossa, Serbiassa ja Pohjois-Makedoniassa. Myös homoihin, lesboihin, biseksuaaleihin, transihmisiin, intersukupuolisiin ja queer-henkilöihin (hlbtq) kohdistuu vihapuhetta ja väkivaltaa, ja useissa maissa heidän perusoikeutensa ovat usein uhattuina.

Yleisesti ottaen maat ovat laatineet **syrjimättömyyttä** sekä viharikosten ja -puheen torjuntaa koskevia lakeja ja politiikkoja, mutta lainsäädännössä vielä olevat puutteet, mukaan lukien kielletyt syrjintäperusteet, on korjattava. Tasa-arvoelimillä ja muilla instituutioilla, joiden tehtävänä on edistää yhdenvertaista kohtelua sekä panna täytäntöön ja seurata syrjimättömyyttä koskevia politiikkoja, on oltava riittävät resurssit, jotta ne pystyvät hoitamaan tehtävänsä, joihin kuuluvat myös uhrien auttaminen, selvitysten tekeminen sekä raporttien ja suositusten julkaiseminen.

Vaikka mekanismit **lapsen oikeuksien** vahvistamiseksi ovat yleisesti käytössä, instituutioiden välistä koordinoitua on parannettava huomattavasti koko alueella, erityisesti

Kosovossa ja Pohjois-Makedoniassa, jotta voidaan varmistaa tehokkaat ja lapsen edun huomioon ottavat lastensuojelujärjestelmät. Ukrainassa olevien lasten ja kotiseudultaan siirtymään joutuneiden ukrainalaislasten tosiasiallinen mahdollisuus osallistua koulutukseen on edelleen haasteellista. On jatkettava lapsiystävällisten oikeusjärjestelmien ja säilöönoton vaihtoehtojen kehittämistä. Tällaisia vaihtoehtoja on käytettävä aiempaa järjestelmällisemmin, ja säilöönottoon on turvauduttava vasta viimeisenä keinona ja mahdollisimman lyhyen aikaa. Lapsiin kohdistuva väkivalta ja varhaisavioliitot ovat edelleen vakavia huolenaiheita. Iän ja sukupuolen mukaan eritelty, luotettavat ja vertailukelpoiset tiedot ovat välttämättömiä lapsiin kohdistuvan väkivallan torjumisessa, mutta useimmissa tapauksissa sellaisia ei ole käytettävissä. Ilman vanhempien huolenpitoa olevien lasten sekä kaikenikäisten vammaisten laitoksiin sijoittamisen jatkuminen on ongelma monissa maissa, erityisesti Georgiassa, Moldovassa, Ukrainassa ja Bosnia ja Hertsegovinassa. Vain Pohjois-Makedonia on onnistunut luopumaan kokonaan lasten sijoittamisesta suuriin laitoksiin. Samalla kun pyritään vahvistamaan mekanismeja, joilla varmistetaan **vammaisten henkilöiden oikeuksien** toteutuminen, tarvitaan paljon suurempia investointeja sen varmistamiseksi, että vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevaa YK:n yleissopimusta noudatetaan kokonaisuudessaan, erityisesti yhteisöperustaiseen hoitoon siirtymisen, itsenäisen asumisen, esteettömyyden ja osallisuuden osalta.

Vähemmistöihin kuuluvien henkilöiden oikeuksia suojellaan epätasaisesti koko alueella. Alan oikeudelliset kehykset ja täytäntöönpanomekanismit on saatettava valmiiksi Albaniassa, Georgiassa, Moldovassa ja Ukrainassa, ja kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen neuvoa-antavan komitean suosituksia on noudatettava Serbiassa ja Pohjois-Makedoniassa. **Romanit** ovat edelleen huono-osaisin vähemmistöryhmä ja usein myös syrjinnän, vihasta kumpuavien välikohtausten sekä sosiaalisen ja taloudellisen syrjäytymisen uhreja.

Oikeus, vapaus ja turvallisuus

Länsi-Balkan ja Turkki ovat edelleen rikollisen toiminnan ja EU:ssa toimivien järjestäytyneiden rikollisryhmien pelikenttiä, jotka palvelevat tärkeinä kauttakulkupaikkoina muuttajien salakuljetukselle, ihmiskaupan uhreille ja laittomille kauppatavaroilta, jotka saapuvat EU:hun Balkanin reitin eri haaroja pitkin. Alueen rikollisilla ja rikollisverkostoilla on myös huomattava vaikutus vakavaan ja järjestäytyneeseen rikollisuuteen muualla maailmassa, esimerkiksi Latinalaisessa Amerikassa ja Etelä-Amerikassa, jossa niillä on tärkeä rooli maailmanlaajuisessa kokaiinikaupassa ja heroinin salakuljetuksessa EU:hun. Lisäksi ne osallistuvat ihmiskaupan uhrien, laittomien muuttajien ja laittomien kauppatavaroiden maahantulon järjestämiseen EU:ssa. Heroinin ja synteettisten huumausaineiden laiton kauppaa varten kehitettyä rikollista infrastruktuuria käytetään kokaiinin kuljettamiseen Balkanin reitillä (molempiin suuntiin) ja Mustanmeren satamiin.

Moldovasta ja Georgiasta peräisin olevat järjestäytyneet rikollisryhmät ovat aktiivisia muuttajien salakuljetuksessa, järjestäytyneessä omaisuusrikollisuudessa, ihmiskaupassa, kyberriippuvaisissa rikoksissa, muihin maksuvälineisiin kuin käteisrahaan liittyvissä petoksissa, valmisteveropetoksissa, ampuma-aseiden laittomassa kaupassa ja muissa niihin liittyvissä rikoksissa, kuten asiakirjaväärennöksissä. Monet näistä ryhmistä ovat monialaisia eli harjoittavat useamman kuin yhden laittoman tavarankaupaa. Ukraina sijaitsee EU:hun vietävien laittomien tavaroiden salakuljetusreittien risteyskohdassa, ja se on myös ihmiskaupan lähtö-, kauttakulku- ja kohdema. Ukrainan toimivaltaiset viranomaiset ovat osoittaneet periksiantamattomuutta ja jatkaneet työtään huolimatta sotaan liittyvistä haasteista, mukaan lukien järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa tarvittavien

institutionaalisten valmiuksien kuormitus, joka on seurausta merkittävistä henkilökohtaisten varusteiden menetyksistä ja rahoituksen supistumisesta.

Venäjän helmikuussa 2022 Ukrainaa vastaan aloittamalla hyökkäyssodalla on ollut huomattava vaikutus rikollisuuteen alueella, myös vaikutusvaltaisten paikallisten rikollisryhmien väliseen yhteistyöhön, joka on käytännöllisesti katsoen loppunut. Olosuhteet ovat kuitenkin muuttuneet, ja alueen rikollisryhmät käyttävät tilannetta hyväkseen.

EU:n ja laajentumismaiden välinen lainvalvontayhteistyö (myös operatiivisella tasolla) kehittyi edelleen myönteiseen suuntaan. Kaikki Länsi-Balkanin maat ovat ratifioineet operatiiviset sopimukset Europolin kanssa (paitsi Kosovo, jonka kanssa on sovittu yhteistyöjärjestelystä), ja niillä on pääsy Europolin suojatun tiedonvaihdon verkkosovellukseen (SIENA). Albania, Bosnia ja Hertsegovina, Kosovo, Montenegro, Pohjois-Makedonia ja Serbia ovat lähettäneet yhteyshenkilöitä Europolin päämajaan Haagiin. Europolin ja Turkin yhteistyö perustuu strategiseen yhteistyösopimukseen, joka ei mahdollista henkilötietojen vaihtoa mutta helpottaa yhteistyötä useilla aloilla. Turkki on lähettänyt Europoliin yhteyshenkilön, ja maalla on pääsy SIENA-sovellukseen. Myös Ukraina, Moldova ja Georgia ovat tehneet operatiiviset yhteistyösopimukset Europolin kanssa, niillä on pääsy SIENA-sovellukseen, ja ne ovat avanneet yhteystoimiston Europolin päätoimipaikassa. Laajentumismaiden osallistuminen jäsenvaltioiden johtaman Euroopan monialaisen rikosuhkien torjuntafoorumin (EMPACT) toimintaan lisääntyi yleisesti, mutta on edelleen vaihtelevaa. Lisäksi laajentumismaat johtavat entistä useammin – yksin tai yhteistyössä muiden kanssa – operatiivisia toimia, mikä on erittäin tervetullut kehityssuuntaus. Kaikki Länsi-Balkanin maat sekä Moldova ja Ukraina osallistuivat useisiin yhteisen toiminnan päiviin, jotka poikivat välittömiä tuloksia rikollisten ja korruptoituneiden virkamiesten pidätyksinä, takavarikointeina ja uusina tutkintatoimina.

Huumekauppa on edelleen kannattavaa rikollista toimintaa laajentumismaissa. Siinä missä kannabiksen takavarikointi on ollut pidemmällä aikavälillä laskusuuntaista Länsi-Balkanilla, kokaiinitakavarikot (erityisesti merisatamissa) ovat lisääntyneet ja heroinitakavarikot ovat pysyneet jokseenkin muuttumattomina. Albaniaa lukuun ottamatta kaikilla Länsi-Balkanin mailla on edelleen tai on ollut viime aikoihin asti kansallinen huumausainestrategia ja joissakin tapauksissa myös toimintasuunnitelma. Tietoja suunnitelmien täytäntöönpanosta (sen laadusta) ei ole saatavilla, koska useimmissa tapauksissa sitä ei arvioida. Turkin kansallisen strategian ja toimintasuunnitelman voimassaolo päättyy tänä vuonna. Moldova ja Georgia ovat hyväksyneet huumausaineita koskevia uusia strategioita ja toimintasuunnitelmia, kun taas Ukrainalla ei ole vastaavaa strategiaa tai toimintasuunnitelmaa. Alueella tarvitaan määrätietoisia toimia uusien psykoaktiivisten aineiden kansallisten seurantakeskusten ja kansallisten varhaisvaroitusjärjestelmien perustamiseksi. Kansalliset seurantakeskukset ovat erittäin tärkeitä huumausainetietojärjestelmän koordinoinnin kannalta ja ennakkoodellytys huumausaineita ja niiden väärinkäyttöä koskevaan eurooppalaiseen tietoverkkoon (Reitox) liittymiselle. Kuitenkin vain Serbialla on vakiintunut ja toimiva seurantakeskus. Serbiaa lukuun ottamatta alueella ei ole perustettu muita virallisia ja/tai operatiivisia varhaisvaroitusjärjestelmiä uusien psykoaktiivisten aineiden osalta. Tämä on ongelma, johon olisi puututtava kiireellisesti. Euroopan huumausaineiden ja niiden väärinkäytön seurantakeskus tarjoaa pitkäaikaista tukea tai tekee laajentumismaiden kanssa yhteistyötä joko työjärjestelyjen tai kahdenvälisen sopimusten puitteissa.

Pienaseiden ja kevyiden aseiden valvontaa Länsi-Balkanilla koskevan etenemissuunnitelman täytäntöönpano jatkuu. Suunnitelma ulottuu vuoteen 2024. Toukokuussa 2023 päästiin poliittiseen yhteisymmärrykseen etenemissuunnitelman

jatkamisesta vuoden 2024 jälkeen pienaseiden ja kevyiden aseiden valvonnasta vastaavan Kaakkois- ja Itä-Euroopan selvitystoimiston (SEESAC) tuella. Koska pienaseita ja kevyitä aseita on paljon ja niiden määrä kasvaa Venäjän täysimittaisen hyökkäyksen seurauksena, EU on jo ottanut yhdessä Ukrainan kanssa käyttöön useita toimenpiteitä, joilla torjutaan laittoman asekaupan riskiä. Ukrainan olisi jatkettava yhteistyötään kansainvälisen lainvalvontayhteisön kanssa näiden riskien torjumiseksi. Yhteistyöhön kuuluu Europolin ja Euroopan raja- ja merivartioviraston (Frontex) antama tuki, Ukrainan osallistuminen EMPACT-foorumin toimintaan ampuma-aseiden osalta sekä Euroopan unionin Ukrainassa toteutettavan neuvontaoperaation työ.

Edistyminen **ihmiskaupan** torjunnassa laajentumismaissa jatkui, mutta se oli epätasaista. Tarvitaan jatkuvia toimia asiaa koskevaan EU:n säännöstöön mukautumiseksi ja sen panemiseksi täytäntöön, mukaan lukien ennaltaehkäisytoimet, uhrien varhainen tunnistaminen, suojeleminen ja avustaminen, ihmiskauppatapausten tehokas tutkinta sekä rikoksenteekijöiden syytteenpano ja tuomiot.

Epätasaisesta edistymisestä huolimatta laajentumismaiden **tulokset järjestäytyneen rikollisuuden ja korruptiotapausten ennakoivasta tutkinnasta, syytetoimista ja lopullisista tuomioista**, erityisesti korkean tason tapauksissa, ovat edelleen yleisesti ottaen riittämättömiä ja edellyttävät määrätietoisempia toimia. Rahanpesua olisi tutkittava enemmän ja siitä olisi nostettava syytteitä erillisenä rikoksena. Talousrikostutkintaa on lisättävä ja sitä olisi käytettävä järjestelmällisemmin järjestäytyneiden rikollisryhmien hajottamiseen sekä rikoksen tuottaman hyödyn takavarikoimiseen ja menetetyksi tuomitsemiseen. Viimeaikaiset tapaukset ovat havainnollistaneet riskejä, jotka liittyvät järjestäytyneiden rikollisryhmien soluttautumiseen rikosoikeusketjun kaikilla tasoilla. Eräiden maiden pyrkimyksistä vahvistaa operatiivisia valmiuksiaan ja kitkeä korruptiota lainkäyttöelimistään tarvitaan konkreettisia tuloksia. On erittäin tärkeää saada vakuuttavia tuloksia rikollisuuden torjunnasta nyt ja jatkossa, jotta voidaan saada aikaan pelotevaikutus ja palauttaa ihmisten luottamus lainvalvontaviranomaisiin ja oikeuslaitokseen. Ukrainassa, Moldovassa ja Georgiassa olisi jatkettava alueelle tyypillisen ilmiön, jossa rikollispomoja nostetaan jalustalle, torjuntaa.

Albanian on edelleen tehostettava toimiaan ihmiskaupan, rahanpesun, korkean tason korruption ja kyberrikollisuuden torjumiseksi (myös kriminalisoimalla verkossa tapahtuva lasten seksuaalinen hyväksikäyttö). Vaikka omaisuuden menetetyksi tuomitseminen on lisääntynyt merkittävästi, se on edelleen hyvin vähäistä verrattuna takavarikoituihin määriin (takavarikot ovat kuitenkin vähentyneet). Maalla ei ole edelleenkään varallisuuden takaisin hankinnasta vastaavaa toimistoa. Myös takavarikoitujen huumausaineiden määrä väheni merkittävästi. Korruption ja järjestäytyneen rikollisuuden torjuntayksikkö (SPAK) sai aikaan lisää tuloksia, ja sen olisi saatava niitä vielä lisää tutkinnasta yleisesti ja tuomioiden antamisesta korkean tason tapauksissa. Se, että Bosnia ja Hertsegovina ei ole edelleenkään edistynyt järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa, herättää vakavaa huolta. Kosovo on edistynyt vähän järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa. Sen olisi tehostettava toimiaan rikoksella saatujen varojen ennakoivan tutkinnan, tuomioiden ja menetetyksi tuomitsemisen suhteen, koska niistä on erittäin vähän tuloksia. Pohjois-Makedoniassa tuomarineuvoston ja oikeuslaitoksen työhön kohdistuva sopimaton ulkoinen vaikuttaminen herättää vakavaa huolta. Tietty rikoslakiin tehdyt muutokset, jotka hyväksyttiin yksinkertaisella parlamentaarisella menettelyllä, vaikuttavat tai pysäyttävät useita korkean tason korruptiotapauksia tai lopettavat ne kokonaan. Viranomaisten on myös tehostettava toimiaan rahanpesun ja talousrikosten torjumiseksi. Montenegron toiminta järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa on lupaavaa: se pidatti järjestäytyneiden rikollisryhmien korkeita jäseniä ja lainvalvontaviranomaisten korkea-arvoisia virkamiehiä. Tämä osoittaa, miten tärkeää on torjua johdonmukaisesti ja päättäväisesti järjestäytyneen rikollisuuden

soluttautumista poliisiin ja oikeuslaitokseen. Huolestuttavaa on kuitenkin se, että tupakan salakuljetuksesta, rahanpesusta, ihmiskaupasta ja kyberrikollisuudesta ei ole annettu tuomioita ja että varojen menetetyksi tuomitseminen on hyvin vähäistä. Vaikka talousrikoksista annettujen tuomioiden määrä kasvoi vuonna 2022, niissä kaikissa sovittiin syytteestä. Serbian tulokset järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa ovat vaihtelevia. Tutkinta- ja syytetoimien määrä on lisääntynyt (myös ihmisten salakuljetuksen osalta), mutta ensimmäisessä oikeusasteessa annettujen ja lopullisten tuomioiden määrä on vähentynyt ja menetetyksi tuomitsemista tapahtuu hyvin vähän. Turkki lisäsi osallistumistaan yhteisiin operaatioihin EU:n jäsenvaltioiden ja naapurimaiden kanssa, mutta sen on parannettava rahanpesun ja talousrikosten torjuntaa, mukaan lukien rikoksella saatujen varojen menetetyksi tuomitseminen. Moldova suoritti useita talousrikostutkimuksia ja takavarikoi jonkin verran varoja (vähemmän varoja tuomittiin menetetyksi). Sillä on alustavaa näyttöä lopullisten tuomioiden antamisesta, mutta näyttöä tarvitaan lisää. Georgiassa lopullisten tuomioiden määrä tapauksissa, joissa syytettynä oli suurta arvostusta nauttavia rikollispomoja, kasvoi merkittävästi, ja rahanpesutapauksissa annettiin tuomioita. Ukrainalla on alustavaa näyttöä, mutta lisätoimia tarvitaan järjestäytyneen rikollisuuden, rahanpesun ja muiden talousrikosten vakavien muotojen torjumiseksi.

Yhteistyön tekeminen **terrorismin torjumiseksi ja radikalisoitumisen ehkäisemiseksi** on ylipäätään tärkeää kaikkien laajentumismaiden tapauksessa, mutta se on myös erityinen painopiste EU:n ja Länsi-Balkanin välisessä yhteistyössä – edelleen. Terrorismi ja väkivaltaiset ääriliikkeet kaikissa muodoissaan ja lähtökohdistaan riippumatta ovat edelleen ongelma ja turvallisuusuhka. Väkivaltaisten ääriliikkeiden jäseniä pidätettiin ja epäonnistuneista hyökkäyksistä raportoitiin. Marraskuussa 2022 pidetyssä oikeus- ja sisäasioita käsitelleessä EU:n ja Länsi-Balkanin ministerifoorumissa muistutettiin, että on tärkeää tehostaa toimenpiteitä, joita on toteutettu Venäjän Ukrainaa vastaan käymästä hyökkäyssodasta johtuvien muuttuvien uhkien tunnistamiseksi ja torjumiseksi. Länsi-Balkanin yhteinen terrorisminvastainen toimintasuunnitelma on edelleen alueen kanssa tehtävän yhteistyön tärkein kehys, jossa yhdistyvät poliittinen sitoutuminen, tuki ja säännöllinen seuranta. Edistystä on tapahtunut koko alueella, eniten Albaniassa ja Pohjois-Makedoniassa. Lisäksi joulukuussa 2022 kaksi maata allekirjoitti ministeritasolla päivitetyt täytäntöönpanojärjestelyt, joissa keskitytään vielä saavuttamattomiin tavoitteisiin. Muut Länsi-Balkanin maat toimittivat vuoden 2023 ensimmäisellä neljänneksellä uudet raportit toimintasuunnitelman täytäntöönpanon viidennestä vaiheesta. Myös Montenegro on edistynyt merkittävästi, ja kahdenvälisen järjestelyn päivittämisestä käydään keskusteluja Euroopan komission kanssa. Yleisesti ottaen tarvitaan lisätoimia seuraavilla osa-alueilla: kaikenlaisen radikalisoitumisen ehkäiseminen, myös vankiloissa, väkivaltaisiin ääriliikkeisiin kuuluvien vankien ennen aikaisen ehdonalaisten vapauttamisen seuranta ja tehokas puuttuminen terroristiseen ja ääriliikkeiden verkkosisältöön. Kuten Europolin vuoden 2023 raportissa terrorismitilanteesta ja -suuntauksista todetaan, rekrytointia tapahtuu edelleen sekä verkossa että epävirallisissa uskonnonharjoituspaikoissa ja rangaistuslaitoksissa. Kansallisten strategioiden ja toimintasuunnitelmien tarkistaminen on käynnissä Serbiassa ja Albaniassa, ja se on jo saatu päätökseen Bosnia ja Hertsegovinassa, Kosovossa, Pohjois-Makedoniassa ja Montenegrossa. Terrorismin uhka on edelleen pieni Georgiassa, Moldovassa ja Ukrainassa, ja niiden terrorisminvastainen lainsäädäntö vastaa pääpiirteissään kansainvälisiä normeja. Niiden strategisissa turvallisuuskehyksissä terrorismi todetaan uhkaksi, ja maihin on perustettu terrorismin torjuntaan erikoistuneet yksiköt. Operatiivinen yhteistyö EU:n virastojen kanssa terrorismin torjunnassa on vakiintunutta.

Edistyminen **terrorismin rahoituksen ja rahanpesun torjuntaa** koskevan lainsäädännön lähentämisessä EU:n säännöstöön on edelleen epätasaista. Pohjois-Makedoniassa on edistytty

lainsäädännön, strategioiden ja täytäntöönpanon osalta, kun taas Bosnia ja Hertsegovinassa lainsäädäntö odottaa edelleen parlamentin hyväksyntää ja tutkinnasta, syytteenpanosta ja lopullisista tuomioista tarvitaan näyttöä. Albania, johon kohdistuu rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen vastaisen toimintaryhmän (FATF) tutkimus, on viimeisten kuuden kuukauden aikana toteuttanut toimia toimintasuunnitelman kaikkien kohtien osalta. FATF päätti kesäkuussa 2023 ehdottaa tarkastuskäyntiä, joka johti siihen, että Albania poistettiin nk. harmaalta listalta lokakuussa 2023. FATF aikoo kuitenkin seurata edelleen, onko Albanian vapaaehtoinen verovelvoitteiden noudattamista koskeva ohjelma (mukaan lukien mahdolliset rikosoikeudelliset armahdukset), jos sellainen on laadittu, FATF:n periaatteiden ja parhaiden käytäntöjen mukainen. Turkin oikeudellinen kehys olisi yhdenmukaistettava FATF:n Turkin-toimintasuunnitelman kohtien kanssa, jotta maa voidaan poistaa FATF:n harmaalta listalta. Ukraina, Moldova ja Georgia ovat säättäneet terrorismin rahoittamisen kriminalisoinnista, mutta joillakin aloilla on vielä noudatettava rahanpesun vastaisia toimenpiteitä arvioivan asiantuntijakomitean (Moneyval) suosituksia ja lähennyttävä asiaa koskevaa EU:n lainsäädäntöä.

Länsi-Balkanin kuusi kumppania ovat yhä tietoisempia siitä, että kriittisen infrastruktuurin suojaamista varten tarvitaan vahva kehys. Kosovo, Montenegro ja Serbia ovat laatineet asianmukaista lainsäädäntöä, kun taas Bosnia ja Hertsegovinassa tällaista lainsäädäntöä on vain joiltakin osin.

Useimmat Länsi-Balkanin kumppanit ovat kotiuttaneet **terrorismin syyllistyneitä vierastaistelijoita** ja heidän perheenjäseniään Koillis-Syyriasta. Bosnia ja Hertsegovina on ilmaissut halukkuutensa kotiuttaa kaikki terrorismin syyllistyneet vierastaistelijat. Vaikka heidän syytteenpanostaan kotimaahan paluun jälkeen on voimassa säännöksiä, tosiasiallisesti syytetoimia on toteutettu epätasaisesti koko alueella. Bosnia ja Hertsegovina asetti syytteen seitsemän terrorismin syyllistyneitä vierastaistelijaa, ja kuusi heidän mukanaan matkustanutta naista sai ehdollisen rangaistuksen. Albania tutkii parhaillaan yhdeksää tapausta, joissa maan kansalainen on edelleen Koillis-Syyriassa; toistaiseksi kotiutetuista 37 naisesta ja lapsesta yhtäkään vastaan ei ole nostettu syytteitä. Montenegro on asettanut syytteen yhden kansalaisensa, joka palasi maahan osallistuttuaan Ukrainaan kohdistuneeseen Venäjän hyökkäykseen vuonna 2014. Näille tuomioille on ominaista lievät rangaistukset, mikä on huolestuttavaa. Mitä tulee maasta poistumiseen tarkoituksena osallistua Venäjän Ukrainassa käymään sotaan, Albaniaa lukuun ottamatta yksikään Länsi-Balkanin maa ei ole ilmoittanut, että niiden kansalaisia olisi matkustanut ulkomaisille taistelukentille viime aikoina. Albania on ilmoittanut yhden kansalaisensa matkustaneen Ukrainaan taistelemaan. Avoimiin lähteisiin perustuvien raporttien mukaan alueelta on kuitenkin lähdetty Ukrainaan.

Eri terroristiryhmien aiheuttamien jatkuvien uhkien vuoksi Turkki jatkoi Kurdistanin työväenpuolueen (PKK) vastaisen taistelun ja Gülen-liikkeen purkamisen priorisointia. PKK kuuluu edelleen EU:n luetteloon terroritekoihin osallistuneista henkilöistä, ryhmistä ja yhteisöistä. Turkki on myös jatkanut aktiivista terrorisminvastaista yhteistyötään kansainvälisen yhteisön kanssa Isisin vastaisen maailmanlaajuisen liittoutuman, maailmanlaajuisen terrorisminvastaisen foorumin ja Euroopan neuvoston terrorismia käsittelevän asiantuntijakomitean jäsenenä. Turkki toimi myös Isisin vastaisen maailmanlaajuisen liittoutuman puitteissa perustetun terrorismin syyllistyneitä vierastaistelijoita käsittelevän työryhmän yhtenä puheenjohtajana ja tarjosi siinä ominaisuudessa pääsyn ilmatilaansa ja laitoksiinsa liittoutuman Irakissa ja Syyriassa toteuttamissa terrorisminvastaisissa operaatioissa. Turkin viranomaisten olisi huolehdittava siitä, että maan terrorisminvastainen laki ja sen soveltaminen ovat oikeusvaltioperiaatteen mukaisia ja että niissä kunnioitetaan perusoikeuksia ja -vapauksia. Turkin olisi saatettava

terrorisminvastainen lainsäädäntönsä vastaamaan EU:n normeja ja noudatettava Venetsian komission lausuntoa, joka koskee joukkotuhouksien leviämisen rahoittamisen estämisestä annettua lakia.

Hybridiuhat

Hybridiuhat, kuten disinformaatio, ulkomainen tiedonmanipulointi ja häirintä sekä erityisesti kriittiseen infrastruktuuriin kohdistuvat kyberhyökkäykset, ovat edelleen yksi laajentumismaiden poliittisista ja turvallisuushaasteista. Viime vuonna näiden uhkien riski kasvoi räjähdysmäisesti Venäjän aloitettua hyökkäyssotansa Ukrainaa vastaan, ja ne muodostavat edelleen merkittävän riskin niin EU:ssa kuin laajentumismaissaakin. Monet toimijat, erityisesti Venäjän tukemat toimijat, haastavat EU:n uskottavuutta ja pyrkivät heikentämään ihmisten luottamusta demokraattisiin instituutioihin. Tämä voidaan nähdä reaktiona sille, että Ukrainalle ja Moldovalle myönnettiin hiljattain ehdokasmaan asema ja Georgian mahdollisen ehdokasmaan asema. Nämä toimijat ovat jatkaneet tiedonmanipulointia ja häirintää joko suoraan tai agenttien välityksellä. Ne ovat usein synkronoineet toimensa eri aloilla tahallisesti aiheutettujen häiriöiden kanssa ja hyödyntäneet haavoittuvuuksia.

Disinformaatio ja ulkomainen tiedonmanipulaatio ja häirintä ovat **lisääntyneet merkittävästi** viime vuodesta. Sitä mukaa kuin Venäjän täysimittainen hyökkäys Ukrainaan eteni, myös erilaiset Kremlin narratiivit levisivät laajentumismaissa, vaihtelevin tuloksin. Ne ovat saaneet erityisen hyvin jalansijaa Serbiassa, jossa osa paikallismediasta ja politiikan valtavirtaa edustavat toimijat levittävät venäläismielisiä narratiiveja, myös muualla Länsi-Balkanin alueella. Merkittävistä toimista huolimatta näiden uhkien vastustuskyky on edelleen heikko, mikä johtuu puutteellisesta medialukutaidosta, heikosta luottamuksesta instituutioihin, riippumattoman ja ammattimaisen journalismin vähäisyydestä ja tiedotusvälineiden puutteellisesta vapaudesta. Sen jälkeen kun Ukrainan, Moldovan ja Georgian jäsenyysnäkökymät vahvistettiin ja Moldovalle ja Ukrainalle myönnettiin ehdokasmaan asema, nämä kolme maata ovat olleet uusien ulkomaisten tiedonmanipulointi- ja häirintäkampanjoiden kohteena. Niiden päätarkoituksena on heikentää jäsenyystoiveita ja syyttää länttä alueen nykytilanteesta. Georgiassa eräällä disinformaation osa-alueella pyrittiin osoittamaan, että länsi pyrkii avaamaan Georgiasta käsin ”toisen rintaman” Venäjää vastaan. Viranomaisilta odotetaan aktiivisempaa otetta virheellisten väitteiden kumoamisessa.

Kyberturvallisuus ja kyberuhkien sietokyky ovat edelleen **yksi tärkeimmistä painopisteistä** kaikissa laajentumismaissa. Muutama maa ilmoitti vuoden aikana kyberhyökkäyksistä, joilla oli laajamittainen vaikutus julkishallintoon ja julkisiin palveluihin. Albaniassa, Pohjois-Makedoniassa, Montenegrossa, Ukrainassa ja Moldovassa on edistytty lainsäädännön lähentämisessä kyberturvallisuutta koskevaan EU:n säännöstöön. Brysselissä järjestettiin kesäkuussa 2023 korkean tason kyberturvallisuuskonferenssi häiriönsietokykyisen kybertoimintaympäristön edistämisestä Länsi-Balkanilla. EU:n ja Ukrainan toinen kyberturvallisuusvuoropuhelu järjestettiin lähiformaatissa syyskuussa 2022.

Albaniassa, Bosnia ja Hertsegovinassa, Kosovossa, Moldovassa, Montenegrossa ja Turkissa järjestettiin **vaalit** tarkastelujaksolla. Tulevalla kaudella vaalit järjestetään Pohjois-Makedoniassa, Ukrainassa, Moldovassa ja Georgiassa. Tarvitaan lisätoimenpiteitä kolmansien maiden ja valtiosta riippumattomien toimijoiden mahdollisten sekaantumisyritysten estämiseksi ja niihin puuttumiseksi.

Ulkomaiset suorat sijoitukset lisääntyivät kaikissa maissa Ukrainaa lukuun ottamatta. Useimmilta laajentumismailta puuttuu ulkomaisten suorien sijoitusten seuranta koskevan

EU:n asetuksen mukainen vahva valvontakehys. Ainoastaan Moldovalla on käytössään siihen tarkoitettu järjestelmä.

Muuttoliike

Venäjän hyökkäyssota **Ukrainaa** vastaan on johtanut ukrainalaispakolaisten määrän kasvuun, ja erityisesti Moldova sekä Montenegro, Serbia, Albania ja Pohjois-Makedonia ovat olleet keskeisessä asemassa pakolaisia vastaanottavina maina.

Laiton muuttoliike on edelleen merkittävä haaste sekä **Länsi-Balkanille** että **Turkille**. Erityisen vaikeaksi ovat osoittautuneet muuttajien salakuljetuksen ja ihmiskaupan torjunta. Euroopan raja- ja merivartioviraston (Frontex) mukaan vuonna 2022 Länsi-Balkanilta EU:hun tehtiin yhteensä noin 144 100 laitonta rajanylitystä. Määrässä oli 134 prosentin lisäys vuoteen 2021 verrattuna (61 600). Ajanjaksolla 1. tammikuuta – 31. heinäkuuta 2023 Länsi-Balkanilta EU:hun laittomasti tulneiden kokonaismäärä kuitenkin laski verrattuna samaan ajanjaksoon vuonna 2022. Vuoden 2023 seitsemän ensimmäisen kuukauden aikana Länsi-Balkanin reitillä havaittiin noin 52 200 laitonta rajanylitystä, mikä on 26 prosenttia vähemmän kuin samalla ajanjaksolla edellisvuotena. Vuonna 2022 ja vuoden 2023 seitsemän ensimmäisen kuukauden aikana eniten tulijoita oli Syyriasta, Afganistanista ja Turkista.

Tärkeimmät seikat, jotka vaikuttavat Turkista ja Serbiasta ilmateitse saapuvien ihmisten suureen määrään, ovat seuraavat: i) viisumivapaus; ii) alueen ylittämiseen menevän ajan lyhyys, keskimäärin kahdeksan päivää vuonna 2022, kun Kansainvälisen siirtolaisuusjärjestön (IOM) mukaan se oli 53 päivää vuonna 2021; iii) suhteellisen alhaiset hinnat, joita salakuljetusverkostot pyytävät alueen ylittämisen järjestämisestä; ja iv) vaikeampi pääsy EU:hun muita reittejä (esim. läntisen Välimeren reitti) käyttäen.

Euroopan komission politiikkana on tukea Länsi-Balkanin maita, joihin kohdistuu muuttopainetta, koska ne ovat mahdollisia tulevia EU:n jäsenvaltioita. Länsi-Balkanin koskevan EU:n toimintasuunnitelman mukaisesti tämä tuki on kokonaisvaltaista. Sillä pyritään kehittämään rajaturvallisuutta, turvapaikkamenettelyjä ja vastaanottokapasiteettia, torjumaan muuttajien salakuljetusta, lisäämään takaisinottoyhteistyötä ja sellaisten laittomien muuttajien palauttamista lähtömaihin, joilla ei ole oikeutta jäädä EU:hun, sekä tehostamaan turvapaikka- ja suojelujärjestelmiä ja vastaanottokapasiteettia sekä yhdenmukaistamaan viisumipolitiikkaa. Frontexin mukaan EU:n jäsenvaltiot palauttivat vuonna 2022 Länsi-Balkanille 5 962 kolmannen maan kansalaista, mikä on 22 prosenttia enemmän kuin vuonna 2021. Palautusten pääasiallinen kohdema oli Albania. Seuraavaksi eniten palautettiin Serbiaan ja Pohjois-Makedoniaan. Lisäksi IOM:n mukaan alueen vastaanottokeskuksissa oli 3 657 muuttajaa ja pakolaista ja muualla kuin vastaanottoyksiköissä arviolta 700 henkilöä (tilanne 8. kesäkuuta 2023). Vertailun vuoksi voidaan todeta, että vastaanottokapasiteetti oli mitoitettu 12 172 henkilölle. Länsi-Balkan osallistuu alueelliseen salakuljetuksen vastaiseen operatiiviseen kumppanuuteen, joka käynnistettiin marraskuussa 2022 ja jonka tavoitteena on tukea rikollisten salakuljetusverkostojen torjuntaan tähtäävää lainvalvonta- ja oikeudellista yhteistyötä sekä rajavalvontavalmiuksia.

Syyskuuhun 2023 mennessä Turkista oli saapunut EU:hun (Kreikkaan, Italiaan ja Bulgariaan) 22 421 laitonta muuttajaa, kun vuonna 2022 tulijoita oli samalla ajanjaksolla 22 821. Kreikkaan saapuneiden määrä kasvoi 123 prosenttia, kun taas Italiaan suuntautuvalla merireitillä tulijoiden määrä laski huomattavasti (55 %). Kyprokseen vihreän linjan kautta saapuneiden määrä laski sekin huomattavasti, 42 prosenttia.

Vuonna 2016 annettu EU:n ja Turkin julkilausuma oli edelleen tärkein muuttoliikkeyhteistyön kehys, ja se tuotti edelleen tuloksia huolimatta jatkuvista julkilausuman täytäntöönpanoon liittyvistä haasteista. Turkilla oli edelleen keskeinen rooli muuttoliikkeen hallinnassa itäisen

Välimeren reitillä. Se jatkoi mittavia toimiaan Syyriasta ja muista maista saapuneiden 3,6 miljoonan pakolaisen vastaanottajamaana, ja EU jatkoi huomattavaa tukeaan Turkille. EU:n Turkin-pakolaisavun koordinoitavaliineen avulla oli saatu käyttöön kuusi miljardia euroa, joista 5,1 miljardia euroa oli maksettu (tilanne syyskuussa 2023). Vuonna 2020 myönnetyn 535 miljoonan euron väliaikaisrahoituksen jälkeen komissio jatkoi neuvoston pyytämän kolmen miljardin euron paketin täytäntöönpanoa.

Viisumivapaus on edelleen tehokas tapa helpottaa ihmisten välisiä yhteyksiä ja tukea oikeuden, turvallisuuden ja perusoikeuksien alan uudistuksia Länsi-Balkanilla sekä Ukrainassa, Moldovassa ja Georgiassa. Kuten viisumivapauden keskeyttämismekanismiin liittyvässä vuoden 2023 kertomuksessa¹ vahvistettiin, Albanian, Bosnia ja Hertsegovinan, Montenegron, Pohjois-Makedonian², Serbian, Georgian, Moldovan ja Ukrainan on varmistettava, että viisumipolitiikan sovittamista EU:n viisumipakon alaisten kolmansien maiden luetteloihin jatketaan erityisesti niiden kolmansien maiden osalta, jotka aiheuttavat laittoman muuttoliikkeen riskin tai turvallisuusriskin EU:lle. Viisumipolitiikan lähentäminen EU:hun on ratkaisevassa asemassa näiden kumppanien ja EU:n välisen viisumivapausjärjestelmän moitteettoman toiminnan kannalta. Turkissa ei raportointijaksolla tapahtunut edistystä jäljellä olevien, viisumivapautta koskevaan etenemissuunnitelmaan kirjattujen välitavoitteiden saavuttamisessa.

Julkishallinnon uudistaminen

Julkishallinnon ja sääntelykehyksen laatu on ratkaisevassa asemassa EU:n **pitkän aikavälin kilpailukyvyyn** kannalta.³ Euroopan komissio on vuosien ajan ohjannut ja tukenut tulevia jäsenmaita järjestelmällisesti siinä, miten ne voivat luoda vakaat ja hyvin toimivat julkishallinnot, jotka perustuvat viidelle periaatteelle: hyvä *politiikan valmistelu*, *virkamieshallinto*, tehokas *valtion organisaatio* ja selvä *vastuunjako*, saumaton ja kansalaiskeskeinen *palveluntarjonta* ja moitteeton *julkinen varainhoito*. Vaikka laajentumismaat osallistuvat aktiivisesti näiden tukemiseen, useimmilta puuttuu edelleen vaadittava poliittinen sitoutuminen ja johtajuus sellaisten sensitiivisten uudistusten ajamiseen, jotka heikentäisivät vallalla olevaa klientelismia, ja vakaampien ja ammattimaisempien rakenteiden ja järjestelmien luomiseen. Toistaiseksi useimmat uudistukset ovat enemmänkin kosmeettisia kuin epäkohtiin aidosti puuttuvia. Jos maat eivät aloita vallitsevan hallintokulttuurin muuttamista, niiden julkishallinnoilla on jatkossakin vaikeuksia rekrytoida osaavia työntekijöitä ja saada heidät pysymään palveluksessa. Tällaista henkilöstöä tarvitaan koordinoimaan ja toteuttamaan politiikkoja, palveluja ja investointeja, joita pitkän aikavälin vauraus ja yhteiskunnallinen hyvinvointi edellyttävät.

Kaiken kaikkiaan laajentumismaat ovat parhaimmillaankin vain **kohtuullisesti** valmistautuneita julkishallinnon laadun suhteen. Uudistuksissa edistyminen oli raportointijaksolla yleisesti ottaen hyvin vähäistä. Useimmat edellisvuoden/-vuosien suositukset ovat edelleen ajankohtaisia. Tyypillinen tilanne on se, että ammattimaisen hallinnon oikeudellinen ja institutionaalinen perusta on olemassa, ainakin osittain, mutta sitä ei noudateta järjestelmällisesti. Turkkia lukuun ottamalla kaikilla mailla on **strategia julkishallinnon uudistamista** varten tai sitä ollaan päivittämässä. Strategioiden

¹ [COM\(2023\) 730 final](#)

² Pohjois-Makedonia on yhdenmukaistanut viisumipolitiikkansa lähes kaikilta osin EU:n luetteloiden kanssa; vain yhdellä maalla (Turkki), jonka kansalaiset tarvitsevat viisumin päästäkseen EU:hun, on Pohjois-Makedonian kanssa viisumivapaussopimus.

³ [COM\(2023\) 168 final](#), [COM\(2023\) 667 final](#)

täytäntöönpano on kuitenkin epätasaista eikä useinkaan johda kestäviin uudistuksiin tai julkishallinnon parantamiseen pysyvästi.

Ukrainassa on saatu aikaan edistystä, mutta haasteita on edelleen, mikä johtuu myös sotatilasta. Georgia ja Moldova edistyivät jonkin verran julkishallintojensa vahvistamisessa sen jälkeen, kun ne olivat hyväksyneet julkishallinnon uudistuksen ja siihen liittyvät toimintasuunnitelmat.

Hyvä politiikan valmistelu ja koordinointi muodostaa edelleenkin julkishallinnon uudistusten perustan. Laajentumismaiden on järjestelmällisesti esitettävä dataa ja näyttöä politiikasta ja lainsäädännöstä, laadittava lainsäädäntö ja politiikat sidosryhmät osallistavalla ja niitä kuulevalla tavalla ja arvioitava politiikan mahdollisia vaikutuksia. Poliitiikkaohjelman hyvä suunnittelu ja toteutus lisää luottamusta, parantaa häiriönsietokykyä ja tekee sääntelyympäristöstä paremmin ennakoitavan ihmisten ja yritysten näkökulmasta.

Henkilöresurssien ja virkamieshallinnon suhteen useimmilla mailla on edelleen vaikeuksia läpinäkyvän, yhtenäisen ja oikeudenmukaisen palkkajärjestelmän samoin kuin ansioihin perustuvan palvelukseenotto-, ylennys- ja irtisanomisjärjestelmän käyttöönotossa ja niiden järjestelmällisessä soveltamisessa. Näitä uudistuksia tarvitaan motivoituneen ja pätevän henkilöstön palvelukseen saamiseksi ja palveluksessa pysymiseksi sekä ammattimaisen ja hyvin toimivan virkamieskunnan luomiseksi. Tällaisten uudistusten läpivienti on kuitenkin yleensä hyvin sensitiivistä. Eri sidosryhmien etujen ja huolenaiheiden ymmärtäminen ja laajan kannatuksen saaminen on ratkaisevassa asemassa edistyksen saavuttamiseksi.

Valtion tehokasta organisaatiota ja vastuuvellvollisuutta heikentää edelleen se, että *valtiorakenteiden virtaviivaistamisessa* ja ministeriöiden sekä niiden alaisten elinten välisen vastuunjaon määrittämisessä ei ole tapahtunut edistystä (tilanne Bosnia ja Hertsegovinassa, Albaniassa, Kosovossa, Pohjois-Makedoniassa, Serbiassa ja Moldovassa). **Hallintotuomioistuinten valmiudet** ja päätösten laatu eivät riitä takaamaan yksilön hallinto-oikeuden alaan kuuluvien oikeuksien toteutumista (tilanne Serbiassa, Pohjois-Makedoniassa, Albaniassa, Bosnia ja Hertsegovinassa ja Moldovassa). **Valvontaelinten** laatu vaihtelee ja suosituksia ei panna järjestelmällisesti täytäntöön, mikä heikentää keskinäistä valvontaa ja kaventaa mahdollisuuksia järjestelmän parantamiseen. **Monitasoisen hallinnon** kehittäminen edellyttää parempaa yhteistyötä ja koordinoitua kansallisten, alueellisten ja paikallisten viranomaisten välillä, palvelun laadun varmistamista kaikilla tasoilla ja hallinnollisten vastuiden sekä resurssien ja valmiuksien yhteensovittamista. Lisätoimia tarvitaan kaikissa maissa, kun otetaan huomioon, että on tärkeää varmistaa sekä keskus-, alue- ja paikallistason hallintojen asianmukainen tasapaino että sääntöjen, menettelyjen ja normien johdonmukainen soveltaminen kaikilla julkisen hallinnon tasoilla.

Sähköisten hallintopalvelujen tarjoaminen on edelleen julkishallinnon uudistusohjelman edistynein osa-alue, varsinkin Albaniassa, Serbiassa ja Ukrainassa. Muilla mailla on siinä vielä tehtävää, mutta kaikkien maiden on jatkossakin varmistettava, että julkiset palvelut ovat myös niiden ihmisten saatavilla, joilla ei ole tarvittavia digitaalisia välineitä tai taitoja. Myös hallinnollisia prosesseja on varaa virtaviivaistaa ja ihmisten ja yritysten sääntelytaakkaa on syytä keventää.

Julkisen varainhoitojärjestelmän tehokkuuden ja eheyden puute rapauttaa luottamusta ja vaikuttaa sekä *julkisten tulojen tuottamiseen* että *menojen hallinnointiin* useimmissa laajentumismaissa. *Talousarvion avoimuus ja julkisten menojen vaikuttavuus* ovat kriittisiä kysymyksiä varsinkin silloin, kun määrärahoja on käytettävissä niukasti. *Julkisten hankintojen* järjestelmissä on edelleen liian monia porsaanreikiä, jotta veronmaksajien rahat voitaisiin kohdentaa tehokkaasti. *Johdon vastuuvellvollisuudella* sekä *sisäisillä ja ulkoisilla*

tarkastuksilla voitaisiin varmistaa maan talouden kestävyys, mutta ne eivät ole vielä osa vakiintunutta käytäntöä. *Varojen* ja *sijoitusten* hallinnoinnin laatua on parannettava tuntuvasti, jotta laajentumismaat voivat kuroa umpeen infrastruktuurivajeen suhteessa EU:n jäsenvaltioihin ja hyödyntää tulevan EU-jäsenyyden etuja, investointien rahoitus mukaan lukien.

Kansalaisyhteiskunta

Vapaa ja vaikutusvaltainen kansalaisyhteiskunta on tärkeä osa mitä tahansa demokraattista järjestelmää. Laajentumismaissa on aktiivinen ja elinvoimainen kansalaisyhteiskunta, joka seuraa hallituksen toimintaa ja osallistuu politiikan suunnitteluun. Kansalaisjärjestöt tarjoavat edelleen palveluja, erityisesti apua haavoittuvassa asemassa oleville ihmisille, ja osallistuvat humanitaariseen toimintaan Venäjän Ukrainaa vastaan käymän hyökkäyssodan johdosta.

Yhdistymis- ja kokoontumisvapaus on vahvistettu oikeudellisissa kehyksissä, ja yleisesti ottaen se myös toteutuu. Uudistuksia tarvitaan kuitenkin edelleen, jotta kansainvälisiä normeja noudatettaisiin kaikilta osin. Myös täytäntöönpanon on oltava paljon johdonmukaisempaa. Kansalaisyhteiskuntaan kohdistuu jatkuvaa painostusta. Sen mahdollisuudet toimia vapaasti ovat kaventuneet entisestään ja sen ja ihmisoikeusaktivistien toimintaa on rajoitettu. Julkisen osallistumisen vastaisten strategisten häirintäkanteiden (nk. SLAPP-kanne) käyttö, myös virkamiesten aloitteesta, on lisääntynyt hälyttävästi Serbiassa ja Bosnia ja Hertsegovinassa, ja niitä on käytetty myös muissa maissa, esimerkiksi Albaniassa. On myös erittäin tärkeää, että turvatoimia ei käytetä väärin eli esimerkiksi poliittisten vastustajien tai arvostelijoiden hiljentämiseen terrorisminvastaisen lainsäädännön avulla (tilanne Turkissa), tiedon vapaan saatavuuden rajoittamiseen (tilanne Montenegrossa) tai rahanpesun torjuntaa koskevien kohtuuttomien valvonta- ja raportointisääntöjen perustelemiseen (tilanne Kosovossa). Viimeksi mainitut säännöt on määrä kumota. Huolestuttavin kehitys liittyy kuitenkin nk. ulkomaisia agentteja koskevaan lainsäädäntöön, joka johtaa kansalaisyhteiskunnan järjestöjen stigmatisointiin ja tukahduttamiseen. Sellaista on esitetty Bosnia ja Hertsegovinan Serbitasavallassa ja Georgiassa (jälkimmäisessä lakiesitys on sittemmin peruttu kansainvälisen ja paikallisen painostuksen vuoksi).

Esimerkiksi Georgiassa, Serbiassa, Montenegrossa, Bosnia ja Hertsegovinassa ja Kosovossa tarvitaan merkittävää edistymistä julkisen rahoituksen saatavuuden ja läpinäkyvyyden parantamiseksi. Rahoituksen jakamisessa olisi sovellettava objektiivisia kriteerejä. Moldovassa on parannettu hyväntekeväisyyttä ja lahjoituksia koskevaa oikeudellista kehystä, kun taas Albaniassa ja Montenegrossa vapaaehtoistoimintaa koskevaa lainsäädäntöä ei ole vieläkään vahvistettu. Kansalaisjärjestöjen rekisteröintiprosesseja on parannettava esimerkiksi Albaniassa, Pohjois-Makedoniassa ja Montenegrossa.

Vaikka Albaniassa, Kosovossa, Pohjois-Makedoniassa ja Ukrainassa on käytössä toimintapolitiikkoja, joilla parannetaan kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä tai julkisen hallinnon yhteistyötä kansalaisyhteiskunnan kanssa, niiden täytäntöönpano on riittämätöntä ja usein riippuvaista avunantajien rahoituksesta. Useimmat maat tunnustavat kansalaisyhteiskunnan arvokkaan panoksen politiikan valmistelussa. Myös avoimia julkisia kuulemisia varten on käytössä mekanismeja, mutta niiden käyttöä on kehitettävä. Kansalaisyhteiskunnan ja julkisen hallinnon yhteistyötä koskevissa institutionaalisissa mekanismeissa on edelleen heikkouksia. On erittäin tärkeää, että julkiset hallinnot huolehtivat siitä, että kansalaisjärjestöt voivat osallistua merkityksellisellä ja osallistavalla tavalla politiikan valmisteluun.

Talous

Venäjän aloitettua helmikuussa 2022 täysimittaisen hyökkäyksen Ukrainaan kymmenen laajentumismaata joutui suuriin taloudellisiin ja sosiaalisiin ongelmiin. Ukrainan BKT laski 29,1 prosenttia vuonna 2022, koska Venäjän hyökkäyssota vaikutti syvästi koko maahan aiheuttaen merkittävää painetta makrotalouden vakaudelle. Länsi-Balkanin alueen BKT:n kasvu hidastui 3,2 prosenttiin vuonna 2022, kun kasvu oli covid-19-pandemian aiheuttaman taantuman jäljiltä kivunnut 7,7 prosenttiin vuonna 2021. Hidastumisaste vaihteli kuitenkin maittain: reaalisien BKT:n kasvu laski 6,1 prosenttiin Montenegrossa, 5,6 prosenttiin Turkissa, 4,8 prosenttiin Albaniassa, 4 prosenttiin Bosnia ja Hertsegovinassa, 3,5 prosenttiin Kosovossa, 2,3 prosenttiin Serbiassa ja 2,1 prosenttiin Pohjois-Makedoniassa. Moldovassa BKT supistui jyrkästi, 5,9 prosenttia, kun taas Georgiassa BKT kasvoi edelleen kaksinumeroisena (10,1 %). Erot maiden talouskasvussa johtuivat pääasiassa Venäjän Ukrainassa käymän sodan välittömistä ja välillisistä seurauksista, kuten sen vaikutuksesta kauppayhteyksiin, energiaan, elintarvikkeiden hintoihin ja muuttoliikkeeseen. Näiden kymmenen maan talousnäkyymiin liittyy edelleen suurta epävarmuutta siitä, miten sota vaikuttaa jatkossa kasvuun, työllisyyteen ja sosiaaliseen yhteenkuuluvuuteen.

Maat hyväksyivät vuonna 2022 **finanssipoliittisia toimenpiteitä** lieventääkseen sodasta sekä energian ja elintarvikkeiden hintojen noususta aiheutuvia taloudellisia vaikutuksia. Koska energian hinnat ovat laskeneet huomattavasti huippulukemistaan, toimenpiteistä olisi nyt luovuttava asteittain ja samalla varmistettava, että julkisen talouden vakauttaminen jatkuu ja sosiaalinen suojelu kohdennetaan sitä tarvitseville. Inflaatio Länsi-Balkanilla, Moldovassa ja Georgiassa alkoi hidastua syksyn 2022 huippulukemista, jotka olivat seurausta inflaation merkittävästä kiihtymisestä. Myös Turkissa inflaatio hidastui vuoden 2023 alkupuoliskolla sen jälkeen, kun maailmanlaajuiset hintapaineet ja epätavallinen rahapolitiikka olivat aiheuttaneet liiran voimakkaan heikkenemisen ja nostaneet inflaation korkeammalle kuin koskaan aiemmin edeltäneiden kahden vuosikymmenen aikana (yli 85 % lokakuussa 2022). Ukrainassa häiriöt toimitusketjuissa, korkeammat tuotantokustannukset ja kansallispankin sodan rahoittamiseksi aloittama rahanpainatus johtivat inflaation voimakkaaseen nousuun. Inflaatio oli 26,6 prosenttia vuoden 2022 lopussa, minkä jälkeen se alkoi hellittää.

Länsi-Balkanin ja Turkin **työmarkkinoille** on edelleen tyypillistä, että työvoimaosuus on kaiken kaikkiaan alhainen (erityisesti naisten ja nuorten keskuudessa) ja työttömyys korkeaa. Tyypillistä on myös koulutettujen työntekijöiden aivovuoto. Osaamisessa on edelleen rakenteellisia kohtaanto-ongelmia, jotka selittyvät riittämättömällä investoinneilla inhimilliseen pääomaan ja heikoilla koulutusjärjestelmillä. Tilanne edellyttää aktiivisempaa työmarkkinapolitiikkaa, kahdenvälisen ja kolmikantaisen sosiaalisen vuoropuhelun vahvistamista sekä investointeja täydennys- ja uudelleenkoulutukseen. Länsi-Balkanin kumppanit sitoutuivat vuonna 2021 perustamaan nuorisotakuujärjestelmiä EU:n mallin mukaisesti. Useimmat niistä ovat perustaneet ministeriöiden välisiä asiantuntijaryhmiä laatimaan takuujärjestelmien täytäntöönpanosuunnitelmat (tilanne vuoden 2023 puolivälissä). Kolme on jo hyväksynyt suunnitelmansa, ja jotkin maat aloittivat järjestelmän kokeilun vuonna 2023. Moldovan ja Georgian työmarkkinat toimivat suhteellisen hyvin vuonna 2022. Ne hyötyivät Venäjän Ukrainaa vastaan käymää sotaa pakenevista koulutetuista pakolaisista ja Venäjän mobilisaatiosta, tosin rakenteellisia heikkouksia on edelleen. Epävirallisen työllisyyden suuri osuus on kuitenkin edelleen iso ongelma kaikissa kumppanimaissa. Ukrainassa pakolaisvirrat ja sisäinen pakkomuutto yhdessä pääoman valtavan tuhoutumisen kanssa on vaikuttanut dramaattisesti työmarkkinoihin, joille oli entuudestaan ominaista suhteellisen alhainen työvoimaosuus ja aivovuoto. Sodan päätyttyä tarvitaan mittavia toimia, jotta työmarkkinat saadaan taas toimiviksi ja osaamisvaje korjatuksi. Sosiaalisen

vuoropuhelun vahvistaminen, mukaan lukien työmarkkinaosapuolten valmiuksien kehittäminen, on tässä suhteessa ratkaisevan tärkeää.

On entistä tärkeämpää, että kaikki kymmenen laajentumismaata vauhdittavat **rakenneuudistuksia** kestäväen elpymisen mahdollistamiseksi keskipitkällä aikavälillä ja edistyvät EU-jäsenyyden kahden taloudellisen kriteerin täyttämässä eli toimivan markkinatalouden varmistamisessa ja sen osoittamisessa, että niillä on kyky selviytyä kilpailupaineista ja markkinavoimista EU:ssa.

Mitä tulee **toimivaan markkinatalouteen**, yhdelläkään Länsi-Balkanin maalla ei voida katsoa olevan täysin toimivaa markkinataloutta, ja vaatimusten noudattamisen taso vaihtelee joidenkin maiden edistymisestä huolimatta. Bosnia ja Hertsegovinan valmistautuminen on alkuvaiheessa, eikä viime vuoden aikana tapahtunut edistystä. Useimmat muut kumppanit edistyivät jonkin verran tai hyvin toimivan markkinatalouden luomisessa ja saavuttivat kohtalaisen tai hyvän valmistelutason. Turkin markkinatalous on edennyt hyvin, mutta sen toimintaan liittyy edelleen vakavia ongelmia. Taantumista on tapahtunut tärkeissä osatekijöissä, kuten rahapolitiikassa, institutionaalisessa toimintaympäristössä ja sääntely-ympäristössä. Vaalien jälkeen on toteutettu toimia joidenkin näiden ongelmien korjaamiseksi. Moldovan ja Ukrainan valmistautuminen on alkuvaiheessa / ne ovat valmistautuneet jossain määrin, Georgia puolestaan kohtalaisesti. Vain Turkki on hyvin valmistautunut selviytymään kilpailupaineista ja markkinavoimista. Serbia, Montenegro ja Pohjois-Makedonia ovat valmistautuneet kohtalaisesti, Albania ja Georgia jossain määrin. Bosnia ja Hertsegovinan valmistautuminen on alkuvaiheessa / se on valmistautunut jossain määrin, kun taas Kosovo ja Ukraina ovat alkuvaiheessa.

Yhteisesti sovittujen toimintaohjeiden täytäntöönpanoaste heikkeni edelleen, Länsi-Balkanilla ja Turkissa: 50,8 prosentista vuonna 2020 ensin 42,9 prosenttiin (2021) ja edelleen 40,8 prosenttiin (2022). Toimintaohjeiden täytäntöönpano on avainasemassa, jotta maat voivat jatkaa talouksiensa lähentämistä EU:n talouteen ja valmistautua osallistumaan EU:n talous- ja sosiaalipolitiikan koordinointi- ja valvontakehykseen. On tarpeen parantaa julkisen talouden kestävyyttä, edistää inhimillisen pääoman kehittämistä ja kasvattaa kykyä selviytyä tulevista häiriöistä. Investointien houkuttelemiseksi ja talouskasvun vauhdittamiseksi tarvitaan lisää toimia, joilla voidaan edistää digitaalista ja vihreää siirtymää, kehittää liiketoimintaympäristöä ja syventää talouden alueellista yhdentymistä EU:n normien pohjalta.

Liite 2. Länsi-Balkanin talous- ja investointisuunnitelman täytäntöönpano

Länsi-Balkanin talous- ja investointisuunnitelman⁴ toteutus on edennyt hyvin. Suunnitelma hyväksyttiin 6. lokakuuta 2020. Suunnitelman tavoitteena on vauhdittaa yhdentymistä, kaventaa alueen ja EU:n välistä sosioekonomista kuilua, tukea vihreää ja digitaalista siirtymää alueella ja lähentää Länsi-Balkania EU:n sisämarkkinoihin. Suunnitelma pannaan täytäntöön EU:n avustuksista muodostuvalla yhdeksän miljardin euron paketilla ja Länsi-Balkanin takausjärjestelyllä, jonka odotetaan houkuttelevan jopa 20 miljardin euron investoinnit.

Näiden investointien vaikutuksen alueen talouteen odotetaan vahvistuvan sitä mukaa kuin yhteisten alueellisten markkinoiden ja talouden uudistusohjelmien toteutuksessa edistytään konkreettisesti ja oikeusvaltion, julkisen varainhoidon ja julkishallinnon uudistamisen osa-alueilla tapahtuu lisäedistystä.

Tähän mennessä **EU on hyväksynyt tai sitonut 4,29 miljardia euroa avustuksina**, ja sen odotetaan **saavan liikkeelle yli 10,76 miljardin euron investoinnit** muista lähteistä. Tämä pitää sisällään Länsi-Balkanin investointikehyksen (WBIF) rahoituksen 54 lippulaivahankkeelle, liittymistä valmistelevan tukivälineen (IPA) rahoituksen kahdenvälisille ja useita maita kattaville toimille sekä maaseudun kehittämisen alalla sovellettavan liittymistä valmistelevan tukivälineen (IPARD) rahoituksen maatalousalan toimenpiteille. Näiden lisäksi EU on hyväksynyt 21 takauksen rahoittamisen Euroopan kestävän kehityksen rahastosta (EKKR+). Rahoituksella saadaan aikaan merkittäviä investointeja pankkien ja kansainvälisten rahoituslaitosten myötävaikutuksella.

Liikenneyhteyksiin tehtävissä investoinneissa keskitytään välttämättömän maantie-, rautatie- ja vesiliikenneinfrastruktuurin kehittämiseen Euroopan laajuisten liikenneverkkojen painopisteiden mukaisesti. Investointitoiminnassa keskitytään myös nykyisen infrastruktuurin parantamiseen ja viherryttämiseen tarkoituksena edistää älykkäitä liikkumisratkaisuja vihreän toimintaohjelman mukaisesti.

Talous- ja investointisuunnitelman tärkeimpien lippulaivahankkeiden, jotka on määrä rahoittaa WBIF:n kautta, painopisteitä ovat i) käytävään X kuuluva Serbia–Bulgaria-rautatie; ii) nk. rauhan valtatie, joka yhdistää Kosovon ja Serbian; iii) käytävään Vc kuuluva Bosnia ja Hertsegovinassa kulkeva moottoritie, joka yhdistää maan Adrianmereen, Unkariin ja Kroatiaan; iv) nk. sininen valtatie Albaniassa; v) käytävään VIII kuuluva moottoritie Pohjois-Makedoniassa; ja vi) muut moottoriteiden ja rautateiden yhdys- ja ohitustiet alueella.

Nämä hankkeet täydentävät aiempina vuosina hyväksytyjä investointeja liikenneyhteyksiin, joista monet on saatu valmiiksi viime kuukausina. Sellaisia ovat esimerkiksi käytävään Vc kuuluva Tarcinin moottoritieosuus ja Ivan-tunneli Bosnia ja Hertsegovinassa sekä käytävään IV kuuluva Bar–Vrbnica-rautatieosuus Montenegrossa.

Alue jatkaa yhteistyössä liikenneyhteisösopimuksen pysyvän sihteeristön kanssa myös uudistustoimenpiteitä panemalla täytäntöön viisi alakohtaista toimintasuunnitelmaa (rautatieliikenne, maantieliikenne, liikenneturvallisuus, liikenteen helpottaminen sekä vesi- ja multimodaaliliikenne) sekä Länsi-Balkanin kestävän ja älykkään liikkumisen strategian. Kuuden kumppanin hyväksymä viisivuotinen jatkuvasti päivitettävä työsuunnitelma on lisäväline suunniteltaessa uudistustoimenpiteitä ja infrastruktuuria, jotka alueen on priorisoitava lähivuosina.

⁴ [COM\(2020\) 641 final](#)

Näiden toimintasuunnitelmien täytäntöönpanoa ja nykyisen infrastruktuurin nykyaikaistamista tuetaan turvallista ja kestävästä liikennettä koskevalla 80 miljoonan euron ohjelmalla, jonka WBIF:n operatiivinen johtoryhmä hyväksyi kesäkuussa 2023. Ohjelmasta rahoitetaan älykkäitä ja kestäviä liikkumISRatkaisuja hiilestä irtautumisen ja digitalisaation avulla.

Covid-19-pandemian aikana alueella otettiin onnistuneesti käyttöön nk. vihreitä kaistoja. Kokemuksen rohkaisemina Länsi-Balkanin ja EU-maiden välille ollaan nyt luomassa vastaavia vihreitä ja sinisiä kaistoja (merellä sijaitsevat rajanylityspaikat) osana liikennettä helpottavia toimenpiteitä. Tällaisia kaistoja kokeillaan parhaillaan Kreikan, Italian ja Kroatian kanssa, ja neuvottelut ovat käynnissä Serbian ja Unkarin rajalle avattavista kaistoista.

Osana Euroopan laajuista liikenneverkkoa (TEN-T) koskevan asetuksen tarkistamishdotusta on perustettu Länsi-Balkanin käytävä, joka on liitetty kattavaan verkkoon ja osittain runkoverkkoon. Tämä on osoitus EU:n sitoutumisesta liikenneyhteyksien kehittämiseen alueella, jota pidetään erottamattomana osana EU:n liikenneverkkoa.

Mitä tulee talous- ja investointisuunnitelman mukaiseen rahoitusapuun kestävästä liikenteen edistämiseksi, WBIF:n puitteissa on tähän mennessä hyväksytty 1,74 miljardia euroa, jotka on sidottu osana kahdenvälisiä ja useita maita kattavia IPA-ohjelmia. Määrän uskotaan saavan liikkeelle 5,7 miljardin euron lisärahoituksen muista lähteistä.

Puhtaaseen energiaan siirtymistä ja yhteenliitettävyyttä koskevissa lippulaivahankkeissa keskitytään investoimaan uusiutuviin energialähteisiin, energiatehokkaaseen perusparantamiseen ja hiilestä irrottautumisen helpottamiseen. Lisäksi tuetaan energiaturvallisuutta ja tarjonnan monipuolistamista.

Komissio ilmoitti lokakuussa 2022 miljardin euron energiatukipaketista alueelle. Puolet rahoituksesta on kohdennettu haavoittuvassa asemassa olevien ihmisryhmien ja yritysten tukemiseen ja toinen puoli energiasiirtymän nopeuttamiseen erityisesti investoimalla energiatehokkuustoimenpiteisiin, tarjonnan monipuolistamiseen ja uusiutuvan energian tuotantoon. Suurin osa suorasta tuesta maksettiin vuoden 2023 alussa, kun taas investointien priorisointi ja hyväksyminen tapahtuu vuoden 2023 kuluessa.

WBIF:n operatiivinen johtoryhmä on tähän mennessä hyväksynyt 18 talous- ja investointisuunnitelman mukaista investointihanketta, joissa keskitytään aurinkovoimalaitosten rakentamiseen (esim. Albaniassa, Kosovossa ja Pohjois-Makedoniassa), tuulipuistoihin (esim. Serbiassa), vesivoimaloiden kunnostamiseen (esim. Albaniassa, Bosnia ja Hertsegovinassa, Pohjois-Makedoniassa ja Serbiassa), sähkönsiirtoverkkoihin (esim. Balkanin laajuiseen sähkökäytävään) ja energiatehokkuuteen. EU tukee ja rahoittaa kaasuyhdysputkiin tehtäviä investointeja, jotta voidaan varmistaa energialähteiden monipuolisuus.

Voidakseen edistää uusiutuvaa energiaa ja energiatehokkuutta ja tukea julkisten ja yksityisten rakennusten kunnostamista komissio allekirjoitti joulukuussa 2022 sopimuksen, jolla alueellisen energiatehokkuusohjelman määrärahoja kasvatettiin 100 miljoonalla eurolla. Huhtikuussa 2022 WBIF:n operatiivinen johtoryhmä antoi myönteisen lausunnon pääasiassa energiatehokkuuteen ja uusiutuviin energialähteisiin liittyville hankkeille tarkoitetun takausvälineen 45 miljoonan euron rahoituksesta, josta neuvotellaan parhaillaan.

Länsi-Balkanin maat hyväksyivät joulukuussa 2022 vuoteen 2030 ulottuvat energiayhteisösopimuksen energia- ja ilmastotavoitteet. Siltä pohjalta ne laativat parhaillaan kansallisia energia- ja ilmastosuunnitelmiaan, joissa esitetään toimet näiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Komissio ja energiayhteisö tekevät Länsi-Balkanin maiden kanssa

yhteistyötä myös alueellisen päästökauppajärjestelmän kehittämiseksi osana niiden liittymisprosessia.

Hiilestä irtautuminen alueella, josta iso osa on vahvasti riippuvainen fossiilisista polttoaineista, on valtava sosioekonominen haaste. Sen vuoksi komissio on tukenut Länsi-Balkanilla ja Ukrainassa siirtymävaiheessa olevien hiilialueiden yhteistyöfoorumin toimintaa vastaavan, EU:ssa toteutettavan aloitteen pohjalta. EU:n alueiden kanssa on jo toteutettu runsaasti kahdenvälistä vaihtotoimintaa ja lisää on suunnitteilla.

Mitä tulee talous- ja investointisuunnitelman mukaiseen rahoitusapuun puhtaan energian edistämiseksi, WBIF:n puitteissa on tähän mennessä hyväksytty 617 miljoonaa euroa, jotka on sidottu osana kahdenvälisiä ja useita maita kattavia IPA-ohjelmia. Määrän uskotaan saavan liikkeelle 1,3 miljardin euron lisärahoituksen muista lähteistä.

Lisäksi WBIF:n operatiivinen johtoryhmä antoi myönteisen lausunnon kuuden avoimeen saatavuuteen liittyvän takauksen rahoittamisesta. Niiden uskotaan saavan liikkeelle merkittäviä investointeja energiainfrastruktuuriin, -tehokkuuteen ja -siirtymään. Takaussopimuksista neuvotellaan parhaillaan.

Liikennettä ja energiaa koskevat talous- ja investointisuunnitelman painopisteet täydentävät **ympäristön ja ilmastomuutoksen** alalla toteutettavia toimia. Yhdessä ne edistävät talous- ja investointisuunnitelman kanssa samaan aikaan hyväksytyn Länsi-Balkanin vihreän toimintaohjelman täytäntöönpanoa. Länsi-Balkanin johtajat vahvistivat ohjelman marraskuussa 2020 annetulla Sofian julistuksella. Viiden pilarin ohjelma nojaa alueella toteutettavaan sääntelyuudistuksiin ja investointeihin, joilla pyritään samaan tavoitetasoon kuin Euroopan vihreän kehityksen ohjelmassa erityisesti energiakäanteen, saastumisen ehkäisemisen, kiertotalouden, luonnon monimuotoisuuden suojelun ja kestävän elintarviketuotannon aloilla. Ohjelman täytäntöönpanoa edistetään talous- ja investointisuunnitelman lippulaivahankkeilla, jotka liittyvät kestäväan liikenteeseen, energiakäanteeseen sekä jäte- ja jätevesihuoltoon.

Alueella toteutetaan ohjelman yksityiskohtaista toimintasuunnitelmaa, jonka johtajat hyväksyivät Brdon huippukokouksessa lokakuussa 2021. Vaikka alueellisella yhteistyöneuvostolla on edelleen keskeinen rooli vihreän toimintaohjelman alueellisten aloitteiden koordinoinnissa, komissio sopi Itävallan ympäristöviraston kanssa 11 miljoonan euron EU4Green-ohjelmasta, jolla kaikkia alueen kumppaneita autetaan omien strategioiden ja uudistusten laatimisessa.

Edellä mainittujen energia- ja liikennehankkeiden lisäksi EU:n tukemissa vihreää toimintaohjelmaa edistävissä investoinneissa keskitytään jäte- ja jätevesihuoltoon, kiertotalouteen, ympäristönsuojeluun ja kestäväan maatalouteen. Lippulaivahankkeessa 7 WBIF:n operatiivinen johtoryhmä ja komissio ovat tähän mennessä sopineet rahoituksesta seitsemälle vesihuollon investointihankkeelle kaikissa kuudessa kumppanimaassa (mukaan lukien pääkaupungit Podgorica, Skopje, Belgrad ja Sarajevo) ja kolmelle jätehuoltoon tukevalle ohjelmalle (Albaniassa, Pohjois-Makedoniassa ja Serbiassa). On myös useita kahdenvälisiä ohjelmia, jotka koskevat luonnon monimuotoisuutta ja tiettyjen alueiden (esim. Prespa-järven) ympäristönsuojelua. Lisäksi on laadittu alueellinen ohjelma, jolla torjutaan kaupunkien saastumista tukemalla kaupunginjohtajien energia- ja ilmastopuolustusta. Viimeksi mainitulla kaupunkien autetaan laatimaan energia- ja ilmastosuunnitelmia ja toteuttamaan alan pilottihankkeita.

Maatalouselintarvikealan vihreä siirtymä toteutetaan suurelta osin IPARD-rahoituksella. Talous- ja investointisuunnitelman puitteissa on tähän mennessä sidottu 152 miljoonaa euroa elintarviketuotannon nykyaikaistamiseen ja kestäväksi tekemiseen.

Mitä tulee talous- ja investointisuunnitelman mukaiseen rahoitusapuun ympäristönsuojelun edistämiseksi ja ilmastomuutoksen torjumiseksi, WBIF:n puitteissa on tähän mennessä hyväksytty 633 miljoonaa euroa, jotka on sidottu osana kahdenvälisiä ja useita maita kattavia IPA-ohjelmia. Määrän uskotaan saavan liikkeelle 685 miljoonan euron lisärahoituksen muista lähteistä.

Lisäksi WBIF:n operatiivinen johtoryhmä on antanut myönteisen lausunnon neljän avoimeen saatavuuteen liittyvän takauksen rahoittamisesta vihreän siirtymän alalla. Kohteena ovat kaupunkien kestävä siirtymä, hiilinielut ja vihreät joukkolainat. Sopimuksia valmistellaan, ja ne on tarkoitus allekirjoittaa vuonna 2023.

Talous- ja investointisuunnitelmalla tuetaan myös alueen **digitalisaatiota** teknisen avun ja investointien avulla. Siinä keskitytään digitaalisten palvelujen markkinoiden kehittämistä edistäviin sääntelyuudistuksiin sekä innovatiivisiin digitaalisiin ratkaisuihin ja digitaaliseen infrastruktuuriin tehtävien investointien edistämiseen. WBIF:n puitteissa on tähän mennessä hyväksytty kaksi hanketta, jotka liittyvät laajakaistaan Serbiassa ja ICT-laboratorioihin Albaniassa.

Oikeudellisen kehyksen uudistusten osalta komissio käy alueen kanssa vuosittain sääntelyä koskevaa vuoropuhelua digitaalipolitiikasta ja tukee määräajoin järjestettäviä Länsi-Balkanin korkean tason digihuippukokouksia. Albania, Montenegro, Pohjois-Makedonia ja Serbia allekirjoittivat 30. kesäkuuta 2023 käydyssä vuoropuhelussa Digitaalinen Eurooppa -ohjelmaa (DIGITAL) koskevat assosiaatiosopimukset. Osallistuminen DIGITAL-ohjelmaan antaa maille mahdollisuuden osallistua eurooppalaisten digitaali-innovointikeskittymien verkostoon, joka tukee yrityksiä ja julkista sektoria vihreässä siirtymässä ja digitalisaatiossa. Kuusi maata allekirjoitti vuonna 2022 internetin tulevaisuutta koskevan julistuksen, jossa esitetään luotettavan internetin visio ja periaatteet. Alue osallistuu myös täysipainoisesti Euroopan sähköisen viestinnän sääntelyviranomaisten yhteistyöelimen toimintaan.

Komissio on yhdessä alueellisen yhteistyöneuvoston kanssa ollut ratkaisevassa asemassa solmittaessa alueellista verkkovierailusopimusta, jonka myötä alueella otettiin 1. heinäkuuta 2021 käyttöön kotimaanhintaisia verkkovierailuja koskeva järjestelmä. EU:n ja Länsi-Balkanin johtavien operaattoreiden ensimmäinen vapaaehtoinen verkkovierailumaksujen alennus tuli voimaan 1. lokakuuta 2023. Operaattorit sopivat myös alennusten asteittaisesta laajentamisesta tulevina vuosina. Tavoitteena on tuoda hinnat lähelle kotimaanhintaisten verkkovierailujen järjestelmässä veloittettavia hintoja vuoteen 2028 mennessä.

Samaan aikaan EU edistää uusien digitaaliratkaisujen kehittämistä Länsi-Balkanin talouksien eri osa-alueilla, esimerkiksi liikenteen, energian, logistiikan, hallinnon ja kaupan aloilla. Merkittävä aloite tällaisten ratkaisujen edistämiseksi on vuotuinen Balkathon, jossa palkitaan innovatiivisia digitalisaatiohankkeita.

Valmisteilla on alueellinen EU4Digital-ohjelma. Sen budjetti on 15 miljoonaa euroa, ja se on tarkoitus toteuttaa kolmen vuoden kuluessa. Ohjelmalla pyritään täydentämään käynnissä olevaa työtä, jota tehdään Länsi-Balkanin digitaalistrategian pohjalta yhteisillä alueellisilla markkinoilla / alueellisella digialueella.

Kyberturvallisuus on edelleen keskeinen talous- ja investointisuunnitelman osatekijä. Alueen kyberturvallisuustarpeiden arviointi saatiin päätökseen, ja teknisen avun välineen (TAIEX) puitteissa järjestetään teknisen avun tapahtumia, joilla parannetaan varautumista kyberhäiriöihin.

Mitä tulee talous- ja investointisuunnitelman mukaiseen rahoitusapuun digitalisaation edistämiseksi, WBIF:n puitteissa on tähän mennessä hyväksytty 50 miljoonaa euroa, jotka on

sidottu osana kahdenvälisiä ja useita maita kattavia IPA-ohjelmia. Määrän uskotaan saavan liikkeelle 240 miljoonan euron lisärahoituksen muista lähteistä.

Lisäksi WBIF:n operatiivinen johtoryhmä on hyväksynyt yhden avoimeen saatavuuteen liittyvän takauksen rahoittamisen digitalisaatiofoorumin alalla.

Yksityissektorin tukemisessa keskitytään kohdennettuun rahoitukseen pk-yrityksille tarkoitettujen takausjärjestelyjen avulla, jotta ne voivat aloittaa toiminnan, innovoida ja tulla kilpailukykyisiksi. Vastaavaa tukea annetaan myös maaseudun maatalousyrityksille IPARD-välineestä.

Yksityissektorin, erityisesti mikro- ja pk-yritysten, kehitykselle ja kasvulle on luotava oikeanlaiset olosuhteet. Tämä on keskeisellä sijalla talouspoliittisessa vuoropuhelussa, jota Länsi-Balkanin kumppaneiden kanssa käydään vuosittain osana talouspolitiikan uudistusohjelmia ja jonka päätteeksi annetaan talous- ja investointisuunnitelman painopisteisiin sovitettuja talouspoliittisia suosituksia.

Yksityissektorin tukea, joka on suunnattu erityisesti innovoinnin edistämiseen ja vihreän siirtymän ja digitalisaation tukemiseen, annetaan nykyisellään kuuden yksityisen sektorin rahoitusta yhdistävän järjestelyn kautta: pk-yrityksille tarkoitettu *SMEs Go Green*, Länsi-Balkanin ilmasto-ohjelma, mikro- ja pk-yrityksille tarkoitettu *Green Finance for Inclusion*, kestävän yritysrahoituksen *Sustainable Access to Finance for Entrepreneurship*, digitalisaatiota tukeva *Go Digital* ja vihreän kasvun rahasto. Niillä kaikilla edistetään vihreää lainanantoa.

Komissio tukee myös Länsi-Balkanin kuuden kauppakamarin investointifoorumia edistääkseen Länsi-Balkanin ja sen ulkopuolisten maiden taloudellisia intressejä. Investointifoorumi rahoittaa alueellisten tavarantoimittajien kehittämisohjelmaa, jolla pyritään helpottamaan kontaktien ja mahdollisuuksien luomista kotimaisille toimittajille.

Komissio on käynnistänyt Länsi-Balkanin takausjärjestelyn puitteissa useita aloitteita osana laajempaa EKKR+ -rahastoa. Tämä pitää sisällään rahoituksen kymmenelle takausjärjestelylle, joissa pk-yrityksille tarjotaan yleistä kasvurahoitusta, maatalousalan riskinjakovälineen sekä toimet, joilla edistetään osallistavaa kasvua, vihreää siirtymää ja digitalisaatiota. Näistä ollaan parhaillaan tekemässä sopimuksia.

Mitä tulee talous- ja investointisuunnitelman mukaiseen rahoitusapuun yksityissektorin kehittämiseksi, WBIF:n puitteissa on tähän mennessä hyväksytty 341 miljoonaa euroa, jotka on sidottu osana kahdenvälisiä ja useita maita kattavia IPA-ohjelmia. Määrän uskotaan saavan liikkeelle 2,1 miljardin euron lisärahoituksen muista lähteistä.

Kuudes talous- ja investointisuunnitelmalla tuettava painopiste on **inhimillisen pääoman kehittäminen ja innovointi**, ja siihen kuuluvat myös nuoret ja koulutus. Heinäkuussa 2021 alueen ministerit hyväksyivät julkilausuman, jossa he sitoutuvat noudattamaan Euroopan sosiaalisten oikeuksien pilarin periaatteita ja toteuttamaan talous- ja investointisuunnitelman nuorisotakuu-lippulaivahankkeen. Lokakuussa 2021 pidetyssä EU:n ja Länsi-Balkanin huippukokouksessa käynnistettiin kattava innovaatio-ohjelma, joka käsittää innovoinnin lisäksi tutkimuksen, koulutuksen, kulttuurin, nuorisoasiat ja urheilun.

Länsi-Balkanin nuorisotakuu on aktivointijärjestelmä, jolla varmistetaan, että Länsi-Balkanin nuorille on tarjolla laadukkaita työllistymis-, jatkokoulutus-, oppisopimus- tai harjoittelumahdollisuuksia tietyn ajan kuluessa työttömäksi joutumisesta tai virallisen koulutuksen päättymisestä. Järjestelmä edellyttää uudistuksia ja valmiuksien kehittämistä yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen, työllisyyden, työvoimapalvelujen ja sosiaalisen suojelun osa-alueilla. Kaikki Länsi-Balkanin kumppanit Bosnia ja Hertsegovinaa lukuun

ottamatta ovat hyväksyneet kansalliset nuorisotakuun täytäntöönpanosuunnitelmat ja perustaneet koordinoitimekanismeja. Osassa maita nuorisotakuu on jo pilottivaiheessa, ja Bosnia ja Hertsegovinassakin on aloitettu käyttöönoton valmistelut.

EU:n teknisen avun vertaisväline SOCIEUX+ on ollut käytettävissä vuoden 2022 lopusta lähtien Länsi-Balkanilla. Se on erikoistunut työllisyyteen, työvoimaan ja sosiaaliseen suojeluun ja tarjoaa lyhytkestoista tukea kumppanimaiden kansallisille ja paikallisille laitoksille, jotka toimivat tukikelpoisilla aloilla. Länsi-Balkanilla on käynnissä 26 toimea, jotka liittyvät pääasiassa sosiaaliseen suojeluun sekä työvoimaan ja työllisyyteen.

Länsi-Balkanin innovaatio-, tutkimus-, koulutus-, kulttuuri-, nuoriso- ja urheiluohjelma ohjaa edelleen Länsi-Balkanin maita kohti tiiviimpää yhteistyötä näillä politiikan aloilla. Useilla EU:n jäsenvaltioiden ja Länsi-Balkanin kumppaneiden yhteistyötoimilla on tuettu keskeisiä osa-alueita, kuten korkea-asteen koulutusjärjestelmien nykyaikaistamista, teollisuuden yhteistyötä ja älykästä tuotantoteollisuutta, innovaatioekosysteemien vahvistamista, lääkintähenkilöstön koulutusta, digitalisaatiota ja kyberturvallisuutta.

Yksi Innovaatio-ohjelman tärkeimmistä täytäntöönpanovälineistä on Horisontti Eurooppa -ohjelma, johon kaikki kuusi Länsi-Balkanin kumppania ovat nyt assosioituneet. Alueella on myös mahdollisuus hyödyntää TTK-politiikan tukivälinettä, ja se on lisännyt osallistumistaan COSTin ja EUREKAN kaltaisiin EU:n tutkimusaloitteisiin. Pohjois-Makedonia ja Serbia ovat mukana Erasmus+ -ohjelmassa, kun taas neljä muuta kumppania hyötyy Erasmus+ -ohjelman kansainvälisestä ulottuvuudesta. Vuodesta 2023 lähtien kaikki Länsi-Balkanin korkea-asteen oppilaitokset ovat voineet osallistua Erasmus+ -ohjelman Eurooppalaiset yliopistot -aloitteeseen täysivaltaisina kumppaneina. Eurooppalaiset yliopistot -aloitteessa on kyse korkeakoulujen ylikansallisista yhteenliittymistä, jotka kehittävät pitkän aikavälin rakenteellista ja strategista yhteistyötä, rakentavat tulevaisuuden yliopistoja ja edistävät eurooppalaisia arvoja ja eurooppalaista identiteettiä. Länsi-Balkanin kumppanit osallistuvat täysipainoisesti myös EU:n kulttuurialoitteisiin, kuten Luova Eurooppa -ohjelmaan ja Uusi eurooppalainen Bauhaus -aloitteeseen. Jälkimmäisellä edistetään innovointia, kestävyyttä, osallisuutta ja estetiikkaa infrastruktuuri- ja muissa hankkeissa, ja se kytkeytyy vihreän toimintaohjelman täytäntöönpanoon.

EU:n tällä alalla antamaan apuun kuuluu myös tiivis terveydenhoitoalan yhteistyö Länsi-Balkanilla. Alue osallistuu edelleen EU:n terveysturvakomitean ja Euroopan tautienehkäisy- ja valvontakeskuksen työhön, ja sillä on mahdollisuus osallistua lääkintätarvikkeiden yhteishankintoihin. EU rahoittaa Länsi-Balkanilla terveyskriisien sietokykyä koskevaa hanketta ja investointihanketta, jolla laajennetaan Belgradin yliopistollista lastensairaala.

Mitä tulee talous- ja investointisuunnitelman mukaiseen rahoitusapuun inhimillisen pääoman kehittämiseksi, WBIF:n puitteissa on tähän mennessä hyväksytty 368 miljoonaa euroa, jotka on sidottu osana kahdenvälisiä ja useita maita kattavia IPA-ohjelmia. Määrän uskotaan saavan liikkeelle 477 miljoonan euron lisärahoituksen muista lähteistä.

Talous- ja investointisuunnitelman kuutta painopistettä tukee – ja niiden vaikutusta vahvistaa – alueen sitoutuminen (ja EU:n tuki) yhteisten alueellisten markkinoiden luomiseen Länsi-Balkanille neljän liikkumisvapauden pohjalta. Merkittävä läpimurto oli kolmen sopimuksen tekeminen ihmisten vapaasta liikkuvuudesta alueella vuoden 2022 loppupuolella. Niiden onnistunut täytäntöönpano helpottaa matkustamista sekä korkea-asteen tutkintojen ja tiettyjen ammattipätevyysien tunnustamista. EU tukee yhteismarkkinoiden kehittämistä alueellisessa yhteistyöneuvostossa ja Keski-Euroopan vapaakauppasopimuksen välityksellä.

Talous- ja investointisuunnitelman onnistuminen edellyttää, että kaikki kumppanit noudattavat parhaita käytäntöjä oikeusvaltion sekä julkisen varainhoidon ja investointien hallinnassa ja huolehtivat julkishallinnon ammattimaisuudesta ja tehokkuudesta.

Liite 3. Talous- ja investointisuunnitelman täytäntöönpano – yleiskatsaus Ukrainaan, Moldovaan ja Georgiaan

EU ja sen viisi itäistä kumppania käynnistivät vuonna 2021 **itäistä kumppanuutta koskevan talous- ja investointisuunnitelman**⁵. Sen tavoitteena on tukea talouden elpymistä kaksi vuotta kestäneen sosiaalisesti ja taloudellisesti vahingollisen terveyskriisin jälkeen. Toisena tavoitteena on toteuttaa vihreä siirtymä ja digitalisaatio, joita tarvitaan innovatiivisten, ympäristön kannalta kestävien, sosiaalisesti osallistavien ja selviytymiskykyisten talouksien rakentamiseksi.

Sen jälkeen kun Venäjä aloitti provosoimattoman hyökkäyssodan Ukrainaa vastaan, talous- ja investointisuunnitelma on saanut aivan uutta sosioekonomista ja poliittista painoarvoa. Siitä on tullut erottamaton osa toimia, joilla EU reagoi Ukrainaa vastaan käytävän sodan vaikutuksiin tarjoamalla likviditeettiä ja mobilisoimalla investointeja, joita Ukraina – ja Moldova – tarvitsevat talouksiensa ylläpitämiseksi. Talous- ja investointisuunnitelma on myös osa tukea, jonka avulla EU integroi nämä kaksi maata – samoin kuin Georgian – EU:n talouteen ja energia-, digitaali- ja liikennemarkkinoihin. Suunnitelma on yksi tärkeimmistä mekanismeista, joilla helpotetaan maiden liittymispyrkimyksiä, ja se antaa niille esimakua Euroopan yhdentymisen eduista.

Suunnitelman tavoitteena on saada alueelle jopa 17 miljardin euron investoinnit vuosina 2021–2027 hyödyntämällä EU:n myöntämiä 2,3 miljardin euron avustuksia ja takuita. Liitännäistoimenpiteet ja tekninen tuki ovat nekin osa talous- ja investointisuunnitelman täytäntöönpanoa.

Talous- ja investointisuunnitelman painopisteitä on tuettu yhteensä 6,2 miljardilla eurolla kahdenvälisten ja alueellisten avustusten, rahoitusta yhdistävien toimien ja takausten muodossa Ukrainassa, Moldovassa ja Georgiassa (tilanne syyskuussa 2023). Tästä määrästä 3,5 miljardia euroa on tarkoitettu maakohtaisten lippulaivahankkeiden täytäntöönpanon tukemiseen. Talous- ja investointisuunnitelman puitteissa tähän mennessä liikkeelle saatujen investointien määrä on 40 prosenttia 17 miljardin euron tavoitesummasta. Vuoden 2023 alkupuoliskolla investoinnit lisääntyivät nopeasti suunnitelman ansiosta. Suunnitelman täytäntöönpanon odotetaan nopeutuvan entisestään, kun EKKR+ -rahaston puitteissa tehdään uusia takaussopimuksia kumppaneina toimivien rahoituslaitosten kanssa.

Kestävä liikenne

Kestävät liikenneyhteydet on ollut yksi tärkeimmistä painopisteistä alueella siitä lähtien, kun itäinen kumppanuus solmittiin vuonna 2009. Joulukuussa 2021 EU ja sen itäiset kumppanit uudistivat sitoumuksensa vahvistaa tärkeimpiä liikenneyhteyksiä. Keskipisteessä on laajennettu alustava TEN-T-runkoverkko, mukaan lukien yhteydet Mustanmeren yli. Parantamalla keskeisiä lento-, maantie-, rautatie-, meri- ja sisävesiyhteyksiä on mahdollista edistää merkittävällä tavalla kestävää talouskehitystä, markkinoiden yhdentymistä ja rajatylittävää kauppaa alueella sekä alueen ja EU:n välillä. Vuodesta 2021 lähtien liikenneyhteyksien tukemiseen on myönnetty 1,2 miljardia euroa.

EU on täyttänyt sitoumuksensa tukea **EU:n ja Ukrainan solidaarisuuskaistoja koskevan aloitteen** täytäntöönpanoa niin Ukrainassa kuin Moldovassakin. Solidaarisuuskaistat ovat ensisijaisia liikenneväyliä, jotka yhdistävät Ukrainan ja Moldovan EU:hun. Ne muodostavat pääväylän perushyödykkeiden kaupalle Ukrainasta ja Ukrainaan, ja niistä on tullut maan talouden elinehto. Komissio on tehnyt yhteistyötä EU:n jäsenvaltioiden, Ukrainan,

⁵ [SWD\(2021\) 186 final](#)

Moldovan, kansainvälisten kumppaneiden, yritysten ja liikenteenharjoittajien kanssa laajentaakseen ja parantaakseen solidaarisuuskaistojen toimintaa. Komissio keskittyy vähentämään kuljetus- ja logistiikkakustannuksia solidaarisuuskaistoilla yksinkertaistettujen menettelyjen avulla, parantamalla infrastruktuuria ja hyödyntämällä kaikkien reittien koko potentiaalia. Tässä yhteydessä yhdeksällä Verkkojen Eurooppa -välineen hankkeella, joille on myönnetty EU:n tukea yhteensä lähes 250 miljoonaa euroa, parannetaan maanteiden ja rautateiden rajanylityspaikkoja Ukrainan, Moldovan ja niiden naapureina olevien EU:n jäsenvaltioiden (Unkari, Puola, Romania ja Slovakia) välillä.

Komissio teki vuonna 2022 yhteistyötä Moldovan viranomaisten, Euroopan jälleenrakennus- ja kehityspankin (EBRD) ja Euroopan investointipankin (EIP) kanssa tukeakseen **pohjois-etelä-suunnassa** kulkevan rautatielinjan kunnostamista. Pää tavoitteena on parantaa Moldovan rautatieverkon kapasiteettia varsinkin painorajoitusten ja matkustusnopeuden suhteen. Verkko käsittää noin 128 kilometrin osuuden Vălcineț–Ocnița–Ungheni–Chișinău–Căinari-käytävästä. Tämä täydentää lyhyen aikavälin investointeja, joilla pyritään nopeasti parantamaan Ukrainan ja Slovakian välistä tärkeintä maanteiden rajanylityspaikkaa ja hankkimaan laitteita, kuten skannereita ja generaattoreita, tärkeimpiä Ukrainan ja EU:n jäsenvaltioiden välisiä rajanylityspaikkoja varten. Komissio otti käyttöön 20 miljoonaa euroa avustuksina ulkopoliittikan rahoitusvälineestä ja 12 miljoonan euron lainan EBRD:ltä.

Georgiassa EU ja EIP jatkoivat investointejaan **itä-länsi-suunnassa kulkevaan valtatiehen** ja panostivat onnettomuuksien kasautumakohtiin eli tieosuuksiin, joilla liikenneonnettomuuksien ja liikennekuolemien määrä on erityisen suuri. EU ja EIP jatkavat tämän keskeisen käytävän kehittämistä yhteensä 446 miljoonalla eurolla (mukaan lukien 16,8 miljoonan euron avustukset). Georgiassa toteutettavan lippulaivahankkeen 2 tukemiseksi EU käynnisti kattavan toteutettavuustutkimuksen arvioidakseen uusien lautta-/liityntälinjojen kaupallista kannattavuutta; kyseessä on Georgian ja Bulgarian yhdistävät Mustanmeren ylitse kulkevat linjat.

Marraskuussa 2022 Ukrainasta, Moldovasta ja Georgiasta tuli tarkkailijajäseniä **liikenneyhteisön** elimissä. Tästä on maille konkreettista hyötyä **EU:n liikennesäännösten täytäntöönpanossa**, alustavan TEN-T-verkon kehittämisessä niiden alueilla sekä hyvien käytäntöjen jakamisessa Länsi-Balkanin alueellisten kumppaneiden ja EU:n jäsenvaltioiden kanssa. Liikenneyhteisösopimuksen pysyvä sihteeristö on jo alkanut tehdä yhteistyötä tarkkailijajäsenten kanssa eri tasoilla. Tarkoituksena on esitellä heille liikenneyhteisön työtä, ottaa heidät mukaan liikenneyhteisösopimuksen teknisten komiteoiden työhön ja aloittaa joidenkin liikenneyhteisösopimuksessa asetettujen tärkeimpien tavoitteiden toteutus (esim. rautateitä, maanteitä, tieliikenneturvallisuutta, liikenteen helpottamista, vesiliikennettä ja multimodaalisuutta koskevat toimintasuunnitelmat).

Moldova liittyi Verkkojen Eurooppa -välineeseen toukokuussa 2023 ja Ukraina kesäkuussa 2023. Tämän pitäisi johtaa yhteistyön tiivistymiseen liikenteen alalla ja tukea laajennetun TEN-T-verkon toteutusta.

Pk-yritysten rahoituksensaannin helpottaminen

Talous- ja investointisuunnitelman hyväksymisestä alkaen EU on tukenut aktiivisesti itäisten kumppaneidensa pyrkimyksiä elvyttää taloutensa kahden erittäin vaikean vuoden eli covid-19-pandemiasta johtuneiden sulkutoimien ja kaupan häiriöiden jäljiltä. EU on kiinnittänyt erityistä huomiota mikro- ja pk-yritysten rahoitustarpeisiin ottamalla käyttöön 1,5 miljardia euroa luottojärjestelyt ja tarjoamalla neuvontapalveluja auttaakseen yrityksiä aloittamaan toimintansa uudelleen, saamaan takaisin menetetyt markkinaosuudet sekä digitalisoimaan ja nykyaikaistamaan toimintaansa. EU:n tukemien luottojärjestelyjen ansiosta mikro- ja pk-

yrittäjille on tarjolla parempia lainaehtoja pidempien erääntymisaikojen ja kevennettyjen vakuusvaatimusten muodossa sekä räätälöityä teknistä apua ja investointikannustimia. EU myönsi Ukrainalle yhteistyössä BGK-pankin kanssa kymmenen miljoonan euron takuun, joka mahdollistaa uuden lainanannon pk-yrityksille, jotka eivät voisi saada uutta rahoitusta käynnissä olevaan sotaan liittyvien riskien vuoksi.

Kaupan helpottaminen

Lokakuussa 2022 EU otti käyttöön **osana itäistä kumppanuutta kaupan alan neuvontapalvelun**, joka tukee pk-yrityksiä kauppaan liittyvän tiedon saannissa. Neuvontapalvelu on verkkoportaaliksi, jossa on saatavilla yksityiskohtaisia markkinatietoja (esim. sovellettavat vienti- ja tuontimääräykset, tariffi- ja muut toimenpiteet, tullit, verot ja menettelyt), kauppatilastoja ja analyysejä EU:n ja itäisten kumppaneiden markkinoiden tarjoamista mahdollisuuksista. Kussakin maassa on tehty muita kuin tariffitoimenpiteitä (sääntely- ja menettelytoimenpiteitä) koskevia selvityksiä, jotta voidaan tunnistaa tavaroiden ja palvelujen kaupan esteet ja antaa suosituksia niiden poistamiseksi.

EU4Business-aloitteen täytäntöönpano: yrityksiä yhteen saattava **Connecting Companies** -hanke jatkui vuonna 2022 ja vuoden 2023 alussa. Hankkeella pyritään edistämään kauppasuhteita ja liikekumppanuuksia itäisissä kumppanimaissa rakentamalla yhteyksiä EU:n ja asianomaisten maiden pk-yritysten ja liike-elämän tukioorganisaatioiden välille. Molempien alueiden pk-yritysten ja liike-elämän tukioorganisaatioiden välisen vaihtotoiminnan tukemiseksi otettiin käyttöön erityinen liikkuvuusjärjestely.

Kestävä energia ja talouden hiilestä irrottaminen

Talous- ja investointisuunnitelman käyttöönoton jälkeen on edistytty merkittävästi kriittisen tärkeällä kestävässä energian alalla. Koko itäisen kumppanuuden alueella on jo saatu liikkeelle 1,6 miljardin euron investoinnit.

Vuonna 2022 EU4Energy-ohjelmalla jatkettiin Ukrainan, Moldovan ja Georgian tukemista niiden laatiessa energia-alan oikeudellisia ja sääntelykehyksiä. Lisäksi ohjelmalla autettiin itäisiä kumppaneita luomaan suotuisat olosuhteet uusiutuvan energian kehittämiselle ja vihreämmän energiapaletin käyttöönotolle. Ohjelmalla oli keskeinen rooli **Ukrainan ja Moldovan** auttamisessa siirtoverkonhaltijoiden eurooppalaisen verkoston jälkisyntetisoinnissa. Sillä myös tuettiin Ukrainaa sen energiajärjestelmän meneillään olevassa jälleenrakentamisessa ja parannettiin näin energian toimitusvarmuutta alueella.

Yhteistyötä kansainvälisen uusiutuvan energian viraston (IRENA) kanssa jatkettiin. Tarkoituksena oli kartoittaa edellytykset ja esteet uusiutuvien energialähteiden kehittämiselle ja käyttöönotolle itäisen kumppanuuden maissa.

Ukrainassa jatkettiin menestyksekkäästi moniasuntoisten rakennusten energiatehokkuutta tukevan investointiohjelman täytäntöönpanoa osana lippulaiva-aloitetta, jota EU tukee 104 miljoonalla eurolla energiatehokkuusrahastosta (EEF). Maaliskuun 2023 loppuun mennessä EEF:stä tuettiin lähes 80 000:tta kotitaloutta: moniasuntoisissa rakennuksissa oli saatu kokonaan tai osittain päätökseen 261 hanketta, joista yli 80 prosenttia oli pitkälle meneviä peruseräparannuksia. Vuonna 2022 EEF:n puitteissa otettiin käyttöön kunnostusohjelma, jossa tuetaan sellaisten sodassa vaurioituneiden asuinrakennusten nopeita korjauksia, joiden rakenteet ovat säilyneet ehjinä.

EU osallistui useiden EBRD:n vetämien energiatehokkuus- ja kaukolämpöhankkeiden rahoittamiseen **Ukrainassa** osana Itä-Euroopan energiatehokkuus- ja ympäristökumppanuutta (E5P). Kaukolämpöverkon kunnostamishankkeet kattavat Zhytomyrin, Ternopilin, Lvivin, Lutskin ja Tšernivtsin. Niiden kokonaisbudjetti on noin 110 miljoonaa euroa ja EBRD:n

lainarahoituksen määrä 48 miljoonaa euroa. Dniprossa on käynnissä julkisten rakennusten energiatehokkuushankkeita. Niiden budjetti on 39 miljoonaa euroa, johon sisältyy 20 miljoonaa euroa EBRD:n lainarahoitusta. EIP käynnisti maaliskuussa 2023 merkittävän uuden ohjelman, jossa Ukrainan julkisia rakennuksia (enimmillään tuhat sairaalaa ja koulua) kunnostetaan EU:n ja E5P-kumppanuuden avustuksilla. Avustusten piiriin on otettu muitakin kuin energiatehokkuuteen liittyviä seikkoja, esimerkiksi pommisuoja- ja paloturvallisuuden ja esteettömyyden parantaminen. Tärkeä toimintalinja, joka käynnistyi vuonna 2022 ja jatkuu edelleen, käsittää kaksi EU:n rahoittamaa hätäapuohjelmaa maan sisäisten pakolaisten asuttamiseksi.

Moldovassa allekirjoitettiin vuonna 2022 energiatehokkuusohjelma, jota rahoitetaan 15 miljoonan euron avustuksella ja kahdella 30 miljoonan euron lainalla EBRD:ltä ja EIP:ltä. Se on Moldovan ensimmäinen maanlaajuinen energiatehokkuusaloite. Ohjelman pääkohteena ovat valtion ja/tai kuntien omistamat julkiset rakennukset. Kokonaisinvestointien määräksi arvioidaan 94 miljoonaa euroa. Chişinăun julkisten rakennusten energiatehokkuusohjelma, joka rahoitetaan E5P-kumppanuuden määrärahoilla, eteni täytäntöönpanon toiseen vaiheeseen. Tavoitteena on kunnostaa 119 julkista rakennusta. Bălţin kaukolämpöhankkeen ensimmäinen vaihe (kokonaisbudjetti 11 miljoonaa euroa, EBRD:n lainarahoitus 7 miljoonaa euroa) saatiin päätökseen ja toista vaihetta ollaan aloittamassa (kokonaisbudjetti 18 miljoonaa euroa, EBRD:n lainarahoitus 14 miljoonaa euroa).

Georgiassa Itävallan ja Saksan johtama konsortio toteutti yhteistyössä energia-alan sääntelykomission kanssa twinning-hankkeen, joka päättyi huhtikuussa 2023. Siihen kuului toimia, joilla edistettiin energiamarkkinoiden kehitystä, mukaan lukien Georgian kansallisen energia- ja vesihuoltoalan sääntelyviranomaisen roolin tukeminen markkinoiden sääntelyssä, uusiutuvien energialähteiden integroinnissa ja energiatehokkuusasioissa. Vuosina 2021 ja 2022 Moldovalle annettiin 135 miljoonaa euroa EU:n tukea, jolla autettiin haavoittuvimpia väestöryhmiä selviytymään kasvavista energiakustannuksista ja tuettiin maan pitkän aikavälin sosioekonomista elpymistä sekä energiaturvallisuutta ja -käännettä. **Ukrainan** energiaturvakehityksestä on rahoitettu lähes 7,6 miljoonan euron arvosta kehittyneiden kaasulaitteiden toimittamista Ukrainan kaasun siirtoverkonhaltijalle vahingoittuneiden ja vapautetuilla alueilla sijaitsevien laitosten kunnostamiseksi. Rahastoa hallinnoi energiayhteisön sihteeristö, Euroopan komissio on yksi sen puheenjohtajista.

Georgiassa toteutettiin E5P-kumppanuuden puitteissa vuoristoalueiden koulujen energiatehokkuutta parantava hanke (2,6 miljoonan euron avustus). KfW-pankkiryhmä ja EBRD toteuttavat vastaavan ohjelman, jolla parannetaan julkisten rakennusten energiatehokkuutta. EU tukee sitä 13 miljoonan euron avustuksella.

EBRD:n hallinnoiman **ilmastonmuutoksen pureutuvan rahoitus- ja teknologiansiirtokeskuksen EU4Climate**-määrärahoilla autetaan pk-yrityksiä ja markkina-arvoltaan keskisuuria yrityksiä vähentämään ympäristövaikutuksiaan sekä energia- ja vesikustannuksiaan ottamalla käyttöön innovatiivisia ja vihreitä teknologioita.

Meneillään olevalla **EU4Climate**-ohjelmalla kumppanimaita on autettu parantamaan ilmastonmuutoksen hillitsemistä ja siihen sopeutumista koskevia politiikkojaan ja tekemään talouksistaan vähäpäästöisempiä ja ilmastokestävämpiä Pariisin sopimuksen mukaisesti. Euroopan ympäristökeskuksen kanssa on käynnistetty uusi hanke, jolla autetaan **Georgiassa, Moldovaa ja Ukrainaa** luomaan tehokas ilmastotoimien hallintojärjestelmä.

Luonnonvarojen hallinta, ilmasto ja ympäristö

Vuonna 2022 kiertotalouteen tehtäviin investointeihin saatiin lisärahoitusta pk-yrityksille korvamerkitystä tuesta. Tämän lisäksi yrityksille tarjottiin sääntelyyn liittyvää tukea ja

neuvontapalveluja, pääasiassa EU4Environment-ohjelman puitteissa. Ukrainassa EU jatkoi tuen antamista laajennettua tuottajavastuuta koskevien järjestelmien luomiseksi eri jätevirtoja varten. Lisäksi Georgian ja Ukrainan alueita koskevat teollisuusjätekartat saatiin valmiiksi. Moldovassa saatiin valmiiksi ennakkoarvioinnit Valkanesin vapaakauppa-alueen ja Tracomin teollisuusalueen muuttamisesta ekologisiksi teollisuusalueiksi. Moldovassa saatiin valmiiksi myös nykyisten laajennetun tuottajavastuun mekanismien arviointi ja annettiin toimintapoliittisia suosituksia, muun muassa suositus parantaa oikeudellista kehystä, jolla pannaan täytäntöön sähkö- ja elektroniikkalaiteromua ja käytettyjä akkuja koskeva laajennettu tuottajavastuu. Sääntelytuen osalta Georgia sai apua vuodet 2016–2030 kattavan kansallisen jätestrategiansa päivittämiseen ja uuden kansallisen jätehuoltosuunnitelman laatimiseen vuosiksi 2022–2026. Maan hallitus hyväksyi asiakirjat elokuussa 2022. Ne sisältävät päivitettyjä tavoitteita, minkä lisäksi niissä käsitellään biohajoavaan ja vaaralliseen jätteeseen liittyviä kysymyksiä ja esitetään vaatimukset laajennettua tuottajavastuuta koskeville järjestelmille.

Neuvonnan osalta viidelle moldovalaiselle viini- ja vaatetusalan pk-yritykselle laadittiin ekoinnovointia koskevat arvioinnit ja etenemissuunnitelmat yhteistyössä yrittäjyyden kehittämisjärjestön kanssa. Kahdeksan georgialaista maatalous- ja hotelli- ja ravintola-alan pk-yritystä sai samankaltaista neuvontaa. Kolmen vientiin suuntautuneen ukrainalaisyrityksen ja viiden vientiin suuntautuneen georgialaisyrityksen tuotteita arvioidaan tuotteen ympäristöjalanjälkeä koskevan menetelmän avulla.

Ukrainan, Moldovan ja Georgian vesi-infrastrukturi on kärsinyt jo pitkään pääomainvestointien samoin kuin huolto- ja korjaustoimien puutteellisuudesta. Siksi talous- ja investointisuunnitelmalla pyritään parantamaan edelleen vesihuoltoa ja sanitaatiota ja auttamaan vesienhoitosuunnitelmien täytäntöönpanossa. Ukrainassa, Moldovassa ja Georgiassa on käynnissä useita investointihankkeita EU:n tuella. Ukrainassa on EU:n rahoituksella varmistettu juomaveden saanti 6,9 miljoonalle ihmiselle Venäjän hyökkäyssodan vaikeuttamassa tilanteessa. EU on hankkinut rahoitusta vesi-infrastruktuuriin tehtäviin investointeihin yhteistyössä useiden kansainvälisten rahoituslaitosten, kuten AFD:n, EIP:n, EBRD:n, KfW:n ja NEFCOn, kanssa.

Vuoden 2022 alussa aloitettiin vesivaroja ja ympäristötietoa koskevan EU4Environment -ohjelman täytäntöönpano teknisen tuen antamiseksi vesialan uudistuksille ja investoinneille. Siitä on jo saatu tuloksia. Vesipolitiikkaa koskevat kansalliset vuoropuhelut aloitettiin uudelleen kaikissa kumppanimaissa. Ohjelman puitteissa Georgiassa aloitettiin uusien vesienhoitosuunnitelmien laatiminen ja Ukrainassa jatkettiin työtä Dnipro-joen hoitosuunnitelman parissa. Tuki metsätalouteen, luonnon monimuotoisuuteen ja luonnonsuojeluun kohdistuvien sijoitusten yksilöimiseksi on vasta aloitettu. Ukraina ja Moldova ovat kuitenkin saavuttaneet edistystä tällä osa-alueella EU:n Life-ohjelmaan liittymisen myötä.

Tuki metsä- ja suojelualueisiin tehtävien investointien määrittelemiseksi on vasta aloitettu.

Digitaali-infrastrukturi ja -palvelut

EU on talous- ja investointisuunnitelman avulla sitoutunut saamaan liikkeelle jopa **1,5 miljardin euron julkiset ja yksityiset investoinnit**, joilla tuetaan alueen digitalisaatiota EU:n normien mukaisesti. Suunnitelmassa esitetään myös joukko digiyhteyksiä koskevia **lippulaivahankkeita**, jotka on yhdessä itäisten kumppanien kanssa määritelty investointiprioriteeteiksi. Kyseiset hankkeet ovat osa **Global Gateway -strategian** toteutusta.

Talous- ja investointisuunnitelman käyttöönoton jälkeen EU on tehnyt aktiivista yhteistyötä eurooppalaisten ja kansainvälisten rahoituslaitosten, EU:n jäsenvaltioiden ja yksityissektorin

kanssa tukeakseen digitaalialan hankkeita alueella. Tähän kuuluu nopean ja kohtuuhintaisen internetin käyttöönotto **Georgian** maaseutualueilla sekä valmistelut EU:n Georgiaan ja Etelä-Kaukasian alueeseen yhdistävän digitaalisen kaapelin rakentamiseksi Mustanmeren poikki. EU:n osallistuminen näihin hankkeisiin on ollut äärimmäisen tärkeää sen varmistamiseksi, että hankkeet ovat EU:n digitaalisten vaatimusten mukaisia, erityisesti kyberturvallisuuden (5G-välineistö) ja avoimen internetyhteyden osalta.

Digitalouden alalla toteutettiin osana EU4Digital-aloitetta yhdeksän pilottihanketta EU:n jäsenvaltioiden sekä Ukrainan, Moldovan ja Georgian välillä sähköisen kaupankäynnin, tullijärjestelmän ja allekirjoituksen osa-alueilla, jotta voidaan parantaa pääsyä EU:n digitaalisille sisämarkkinoille. Komissio helpotti **vapaaehtoisten verkkovierailujärjestelyjen** tekemistä EU:n, **Ukrainan** ja **Moldovan** teleoperaattoreiden välillä. Järjestelyistä on konkreettista hyötyä ihmisille ja yrityksille.

Moldovassa ja **Georgiassa** kehitettiin **kansallisia laajakaistastrategioita**, joilla helpotetaan investointeja nopeaan ja kohtuuhintaiseen internetiin alueella. Tähän kuului EIP:n ja Maailmanpankin 70 miljoonan euron yhteisinvestointi laajakaistan käyttöönottamiseksi Georgian maaseutuyhteisöissä. Tutkimus- ja koulutuslaitosten kansainvälisten yhteyksien hinnat ovat laskeneet 70 prosenttia viime vuosina. Lisäksi EU:n, **Moldovan** ja **Ukrainan** välillä otettiin käyttöön kaksi ultranopeaa digitaalista valtatietä (enintään 400 Gbit/s) helpottamaan tutkimus- ja innovointiyhteistyötä sekä osallistumista Horisontti Eurooppa -puiteohjelmaan.

Ukrainassa Venäjän hyökkäyksen alettua käyttöönotetulla lisärahoituksella on tuettu maan häiriönkestävää digitalisaatiota, kuten rekisterien yhteentoimivuutta, EU:n vaatimusten mukaista sähköistä henkilöllisyyttä ja varmuuskopiointia. Lisäksi Ukrainaa autetaan lähentämään lainsäädäntöään verkkovierailuja koskevaan EU:n säännöstöön, jotta maa voisi liittyä EU:n kotimaanhintaisen verkkovierailujen järjestelmään.

Terveys ja terveydenhuoltojärjestelmät

EU:n ja Maailman terveysjärjestön (WHO) yhteisessä rokotteiden käyttöönottohankkeessa tarjottiin **Moldovan** terveysministeriölle ja muille sidosryhmille teknistä tukea rokotuspalveluja koskevien suunnitelmien, rokottamiseen liittyvien valmiussuunnitelmien ja riskinarviointien laatimiseen tilanteessa, jossa maahan tulee pakolaisia. Resursseja osoitettiin kylmäketju- ja IT-laitteiden hankintaan: kansallisiin varastoihin ja kymmeneen alueelliseen rokotevarastoon hankittiin tietokoneita ja laitteita ja kansanterveysviraston tukitarkastuskäyntejä varten hankittiin 15 ajoneuvoa. EU tuki tiedotuskampanjoita kymmenessä niistä 37 alueesta, joilla rokotuskattavuus oli alhaisin.

Georgiassa annettiin kohdennettua teknistä apua laadullista formatiivista rokotustutkimusta koskevan protokollan laatimiseen sekä perus- ja covid-19-rokotteita koskevan kokonaisvaltaisen koulutuspaketin suunnittelemiseen terveydenhuoltohenkilöstölle. EU:n ja WHO:n yhteishankkeessa toimitettiin myös kylmäketjulaitteita rokotteiden varastointi-infrastruktuurin vahvistamiseksi kansallisella ja alueellisella tasolla.

Inhimillinen pääoma

Yhtenä talous- ja investointisuunnitelman painopisteenä on tukea kaikenlaisen koulutuksen – perus- ja korkea-asteen koulutuksen, ammatillisen koulutuksen ja elinikäisen oppimisen – uudistamista. Mahdollisuuksien tarjoaminen nuoriso- ja opiskelijavaihtoon (esim. Erasmus+ -ohjelma) ja vahvempi panostus tutkimuskapasiteettiin ovat keskeisellä sijalla talous- ja investointisuunnitelman toimissa, joilla tuetaan inhimillisen pääoman kehittämistä.

Vuoden 2022 opiskelijavaihdossa 3 507 opiskelijalle Ukrainasta, Moldovasta ja Georgiasta tarjoutui tilaisuus opiskella jossakin EU:n yliopistossa ja 429:lle EU:n opiskelijalle tilaisuus opiskella jossakin edellä mainittujen maiden yliopistossa. Yhteensä 2 504 akateemisen henkilöstön jäsenelle Ukrainasta, Moldovasta ja Georgiasta tarjoutui tilaisuus viettää aikaa jossakin EU:n yliopistossa ja 1 864:lle EU:n akateemisen henkilöstön jäsenelle tilaisuus viettää aikaa jossakin edellä mainittujen maiden yliopistossa.

Ukrainassa EU on tukenut koulutusalaan jo pitkään. Tuki on jaettu karkeasti ottaen neljään osa-alueeseen: tuki perus- ja keskiasteen koulutukseen ja ”New Ukrainian School” uudistukseen (2 miljoonaa euroa); tuki ammatillisen koulutuksen uudistamiseen (16 miljoonaa euroa teknistä apua) ja oppilaitosten kunnostamiseen (21 miljoonaa euroa); ja tuki korkea-asteen koulutukseen myöntämällä avustuksia yliopistoille, jotka ovat joutuneet siirtymään Venäjän hyökättyä Ukrainan itäosiin vuonna 2014 (kymmenen miljoonaa euroa).

Venäjän hyökkäyssota Ukrainaa vastaan on johtanut **korvamerkityn tuen mukauttamiseen** ja painopisteiden määrän lisääntymiseen hätätilanteen tuen mahdollistamiseksi (esim. generaattorit ammatillisia oppilaitoksia varten). Näiden lisäksi EU on i) kunnostanut oppilaitoksia (66 miljoonaa euroa budjettitukea Euroopan komission hallinnoimien hankkeiden kautta kanavoitujen 34 miljoonan euron lisäksi); ii) hankkinut koulubusseja (14 miljoonaa euroa); ja iii) U-LEAD with Europe -ohjelman toisessa vaiheessa (paikallinen koulujen kunnostushanke koulujen häiriönsietokyvyn parantamiseksi) myöntänyt viisi miljoonaa euroa sodasta kärsineille kunnille, jotta ne pystyvät jatkamaan julkisten palvelujen, erityisesti koulutuksen, tarjoamista, ja siten lieventänyt Venäjän Ukrainaa vastaan käymän hyökkäyssodan vaikutuksia paikallistasolla.

Vuonna 2022 EU tuki 12 miljoonalla koulutusta ja työllisyyttä Moldovassa. Määrästä kymmenen miljoonaa euroa kohdennettiin koulutuksen laadun ja sisällön parantamiseen ja elinikäisen oppimisen mahdollisuuksien tarjoamiseen kaikille. Lopuilla kahdella miljoonalla eurolla pyrittiin kehittämään oikeudellista kehystä, politiikkoja ja valmiuksia työmarkkinoille pääsyn ja työolojen parantamiseksi maassa.

Georgiassa toteutettavalla taitojen kehittämiseen ja työmarkkinoiden tarpeisiin täsmäyttämiseen tähtäävällä ohjelmalla (48,5 miljoonaa euroa) pyritään ammatillisen koulutuksen laatuun panostamalla parantamaan taitotasoa, jotta se vastaisi yksityissektorin tarpeita. Vuonna 2022 ohjelman budjettitukimäärärahoista maksettiin seitsemän miljoonaa euroa. Erityinen edistysaskel oli ammatillisten tutkintojen kehittämiseen tähtäävän uuden menetelmän käyttöönotto. Tavoitteena on lähentää Georgian ammattitutkintojärjestelmää EU:n ja kansainvälisiin vaatimuksiin.

Indeksit	DEMOKRATIAA, HYVÄÄ HALLINTOA JA OIKEUSVALTIOPERIAATETTA EHDOKASMAISSA JA MAHDOLLISISSA EHDOKASMAISSA KOSKEVAT KOLMANSIEN OSAPUOLTEN INDIKAATTORIT ⁶									
	Albania	Bosnia ja Hertsegovina	Kosovo	Pohjois-Makedonia	Montenegro	Serbia	Turkki	Georgia	Moldova	Ukraina
<i>Nations in Transit 2023 – demokatiapistet (Democracy), Freedom House</i> https://freedomhouse.org/count-ries/nations-transit/scores	Kokonaispistem äärä: 46/100 (2022: 46/100) Tila: siirtymä-tai hybridihallinto (2022: siirtymä-tai hybridihallinto)	Kokonaispistem äärä: 37/100 (2022: 38/100) Tila: siirtymä-tai hybridihallinto (2022: siirtymä-tai hybridihallinto)	Kokonaispistem äärä: 38/100 (2022: 38/100) Tila: siirtymä-tai hybridihallinto (2022: siirtymä-tai hybridihallinto)	Kokonaispistem äärä: 48/100 (2022: 47/100) Tila: siirtymä-tai hybridihallinto (2022: siirtymä-tai hybridihallinto)	Kokonaispistem äärä: 46/100 (2022: 47/100) Tila: siirtymä-tai hybridihallinto (2022: siirtymä-tai hybridihallinto)	Kokonaispistem äärä: 46/100 (2022: 46/100) Tila: siirtymä-tai hybridihallinto (2022: siirtymä-tai hybridihallinto)	Ei saatavissa	Kokonaispistem äärä: 34/100 (2022: 35/100) Tila: siirtymä-tai hybridihallinto (2022: siirtymä-tai hybridihallinto)	Kokonaispistem äärä: 36/100 (2022: 35/100) Tila: siirtymä-tai hybridihallinto (2022: siirtymä-tai hybridihallinto)	Kokonaispistem äärä: 39/100 (2022: 39/100) Tila: siirtymä-tai hybridihallinto (2022: siirtymä-tai hybridihallinto)
<i>Freedom in the World 2023 – vapautta yleisesti koskevat pistet (Global Freedom), Freedom House</i> https://freedomhouse.org/count-ries/freedom-world/scores	Kokonaispistem äärä: 67/100 (2022: 67/100) Tila: osittain vapaa (2022: osittain vapaa)	Kokonaispistem äärä: 52/100 (2022: 53/100) Tila: osittain vapaa (2022: osittain vapaa)	Kokonaispistem äärä: 60/100 (2022: 56/100) Tila: osittain vapaa (2022: osittain vapaa)	Kokonaispistem äärä: 68/100 (2022: 67/100) Tila: osittain vapaa (2022: osittain vapaa)	Kokonaispistem äärä: 67/100 (2022: 67/100) Tila: osittain vapaa (2022: osittain vapaa)	Kokonaispistem äärä: 60/100 (2022: 62/100) Tila: osittain vapaa (2022: osittain vapaa)	Kokonaispistem äärä: 32/100 (2022: 32/100) Tila: ei vapaa (2022: ei vapaa)	Kokonaispistem äärä: 58/100 (2022: 58/100) Tila: osittain vapaa (2022: osittain vapaa)	Kokonaispistem äärä: 62/100 (2022: 62/100) Tila: osittain vapaa (2022: osittain vapaa)	Kokonaispistem äärä: 50/100 (2022: 61/100) Tila: osittain vapaa (2022: osittain vapaa)
<i>Demokratiaindeksi 2022 – The Economist Intelligence Unit</i> https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/	Kokonaispistem äärä: 6,41/10 (2021: 6,11/10) Sijoitus: 64/167 (2021: 68/167) Hallintojärjestel mä: epätäydellinen demokratia (2021: epätäydellinen demokratia)	Kokonaispistem äärä: 5,00/10 (2021: 5,04/10) Sijoitus: 97/167 (2021: 95/167) Hallintojärjestel mä: hybridihallinto (2021: hybridihallinto)	Ei saatavissa	Kokonaispistem äärä: 6,10/10 (2021: 6,03/10) Sijoitus: 72/167 (2021: 73/167) Hallintojärjestel mä: epätäydellinen demokratia (2021: epätäydellinen demokratia)	Kokonaispistem äärä: 6,45/10 (2021: 6,02/10) Sijoitus: 61/167 (2021: 74/167) Hallintojärjestel mä: epätäydellinen demokratia (2021: epätäydellinen demokratia)	Kokonaispistem äärä: 6,33/10 (2021: 6,36/10) Sijoitus: 68/167 (2021: 63/167) Hallintojärjestel mä: epätäydellinen demokratia (2021: epätäydellinen demokratia)	Kokonaispistem äärä: 4,35/10 (2021: 4,35/10) Sijoitus: 103/167 (2021: 103/167) Hallintojärjestel mä: hybridihallinto (2021: hybridihallinto)	Kokonaispistem äärä: 5,20/10 (2021: 5,12/10) Sijoitus: 90/167 (2021: 91/167) Hallintojärjestel mä: hybridihallinto (2021: hybridihallinto)	Kokonaispistem äärä: 6,23/10 (2021: 6,10/10) Sijoitus: 69/167 (2021: 69/167) Hallintojärjestel mä: epätäydellinen demokratia (2021: epätäydellinen demokratia)	Kokonaispistem äärä: 5,42/10 (2021: 5,57/10) Sijoitus: 87/167 (2021: 86/167) Hallintojärjestel mä: hybridihallinto (2021: hybridihallinto)

⁶ Taulukossa esitetään tuoreimmat saatavilla olevat kolmansien osapuolten sijoitukset ja/tai pistet, Lisäviittaus aiemman arvioinnin tietoihin näytetään sulkeissa, mikäli ne ovat saatavilla,

Maailman lehdistönvapausindeksi 2023 – Toimittajat ilman rajoja https://rsf.org/en/index	Kokonaispistem ääre: 57,86/100 (2022: 56,41/100) Sijoitus: 96/180 (2022: 103/180)	Kokonaispistem ääre: 65,43/100 (2022: 65,64/100) Sijoitus: 64/180 (2022: 67/180)	Kokonaispistem ääre: 68,38/100 (2022: 67,00/100) Sijoitus: 56/180 (2022: 61/180)	Kokonaispistem ääre: 74,35/100 (2022: 68,44/100) Sijoitus: 38/180 (2022: 57/180)	Kokonaispistem ääre: 74,28/100 (2022: 66,54/100) Sijoitus: 39/180 (2022: 63/180)	Kokonaispistem ääre: 59,16/100 (2022: 61,51/100) Sijoitus: 91/180 (2022: 79/180)	Kokonaispistem ääre: 33,97/100 (2022: 41,25/100) Sijoitus: 165/180 (2022: 149/180)	Kokonaispistem ääre: 61,69/100 (2022: 59,30/100) Sijoitus: 77/180 (2022: 89/180)	Kokonaispistem ääre: 77,62/100 (2022: 73,47/100) Sijoitus: 28/180 (2022: 40/180)	Kokonaispistem ääre: 61,19/100 (2022: 55,76/100) Sijoitus: 79/180 (2022: 106/180)
Oikeusvaltioindeksi 2022 – World Justice Project - järjestö https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global/2022/	Kokonaispistem ääre: 0,49/1 (2021: 0,49/1) Sijoitus maailmanlaajuis esti: 87/140 (2021: 83/139)	Kokonaispistem ääre: 0,52/1 (2021: 0,52/1) Sijoitus maailmanlaajuis esti: 70/140 (2021: 72/139)	Kokonaispistem ääre: 0,56/1 (2021: 0,55/1) Sijoitus maailmanlaajuis esti: 57/140 (2021: 60/139)	Kokonaispistem ääre: 0,53/1 (2021: 0,53/1) Sijoitus maailmanlaajuis esti: 63/140 (2021: 64/139)	Ei saatavissa	Kokonaispistem ääre: 0,49/1 (2021: 0,49/1) Sijoitus maailmanlaajuis esti: 83/140 (2021: 81/139)	Kokonaispistem ääre: 0,42/1 (2021: 0,42/1) Sijoitus maailmanlaajuis esti: 116/140 (2021: 117/139)	Kokonaispistem ääre: 0,60/1 (2021: 0,61/1) Sijoitus maailmanlaajuis esti: 49/140 (2021: 49/139)	Kokonaispistem ääre: 0,52/1 (2021: 0,51/1) Sijoitus maailmanlaajuis esti: 68/140 (2021: 73/139)	Kokonaispistem ääre: 0,50/1 (2021: 0,51/1) Sijoitus maailmanlaajuis esti: 76/140 (2021: 74/139)
Worldwide Governance - hallintoindikaattorit 2022 – oikeusvaltio, Maailmanpankkirymä http://info.worldbank.org/governance/wgi/	Prosenttipistelu kitus: 47,17/100	Prosenttipistelu kitus: 41,5/100	Prosenttipistelu kitus: 39,62/100	Prosenttipistelu kitus: 50,00/100	Prosenttipistelu kitus: 48,58/100	Prosenttipistelu kitus: 49,06/100	Prosenttipistelu kitus: 36,79/100	Prosenttipistelu kitus: 56,60/100	Prosenttipistelu kitus: 41,98/100	Prosenttipistelu kitus: 18,87/100
Worldwide Governance - hallintoindikaattorit 2022 – hallinnon tehokkuus, Maailmanpankkirymä http://info.worldbank.org/governance/wgi/	Prosenttipistelu kitus: 56,60/100	Prosenttipistelu kitus: 12,74/100	Prosenttipistelu kitus: 44,34/100	Prosenttipistelu kitus: 49,53/100	Prosenttipistelu kitus: 51,42/100	Prosenttipistelu kitus: 57,08/100	Prosenttipistelu kitus: 43,87/100	Prosenttipistelu kitus: 72,64/100	Prosenttipistelu kitus: 40,57/100	Prosenttipistelu kitus: 33,02/100
Worldwide Governance - hallintoindikaattorit 2022 – korruption torjunta, Maailmanpankkirymä http://info.worldbank.org/governance/wgi/	Prosenttipistelu kitus: 38,68/100	Prosenttipistelu kitus: 25,94/100	Prosenttipistelu kitus: 47,17/100	Prosenttipistelu kitus: 43,87/100	Prosenttipistelu kitus: 50,94/100	Prosenttipistelu kitus: 35,38/100	Prosenttipistelu kitus: 34,91/100	Prosenttipistelu kitus: 72,17/100	Prosenttipistelu kitus: 42,92/100	Prosenttipistelu kitus: 29,25/100

Korruptioindeksi 2022 – Transparency International - järjestö https://www.transparency.org/en/cpi/2022	Pisteet: 36/100 (2021: 35/100) Sijoitus: 101/180 (2021: 110/180)	Pisteet: 34/100 (2021: 35/100) Sijoitus: 110/180 (2021: 110/180)	Pisteet: 41/100 (2021: 39/100) Sijoitus: 84/180 (2021: 87/180)	Pisteet: 40/100 (2021: 39/100) Sijoitus: 85/180 (2021: 87/180)	Pisteet: 45/100 (2021: 46/100) Sijoitus: 65/180 (2021: 64/180)	Pisteet: 36/100 (2021: 38/100) Sijoitus: 101/180 (2021: 96/180)	Pisteet: 36/100 (2021: 38/100) Sijoitus: 101/180 (2021: 96/180)	Pisteet: 56/100 (2021: 55/100) Sijoitus: 41/180 (2021: 45/180)	Pisteet: 39/100 (2021: 36/100) Sijoitus: 91/180 (2021: 105/180)	Pisteet: 33/100 (2021: 32/100) Sijoitus: 116/180 (2021: 122/180)
--	---	---	---	---	---	--	--	---	--	---

TILASTOTIEDOT (tilanne 31,8,2023), osa 1 (Albania – Montenegro)

Väestökehitys	Huomautus	Albania		Bosnia ja Hertsegovina		Kosovo		Pohjois-Makedonia		Montenegro		EU27	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Koko väestö (tuhatta)		2 846 s	2 830 s	:	:	1 782 s	1 798 s	2 076 s	2 069 s	622 s	621 s	447 485 s	447 001 bps
15–64-vuotiaiden osuus koko väestöstä (%)		68,4 s	68,2 s	:	:	67,1 s	67,3 s	69,3 s	69,1 s	66,5 s	66,2 s	64,3 ps	64,1 bps
Luonnollisen väestönmuutoksen yleinen luku (tuhatta as, kohden)		0,2	- 1,2	:	:	7,4 ep	:	- 3,2	- 5,1	- 0,3	- 3,4	-2,5 ep	- 2,7 bep
Miesten elinajanodote syntymähetkellä (vuosina)		75,2	73,6	:	:	:	:	72,2	71,1 b	73,2	70,8	77,5 ep	77,2 bep
Naisten elinajanodote syntymähetkellä (vuosina)		79,6	77,7	:	:	:	:	76,7	75,5 b	78,8	77,0	83,2 ep	82,9 bep

Työmarkkinat	Huomautus	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
20–64-vuotiaiden työvoimaosuus: työvoimaan kuuluvien osuus 20–64-vuotiaasta väestöstä (%)													
Yhteensä	1) 2) 3) 4) 5) 6) 7)	75,3 ew	75,1 ew	62,3 bw	63,4 bw	42,9 w	43,9 w	70,5	70,5 w	67,2	64,7 w	77,6	78,4 b
Miehet	1) 2) 3) 4) 5) 6) 7)	83,9 ew	84,2 ew	75,4 bw	76,7 bw	63,0 w	63,8 w	82,5	83,2 w	74,6	71,7 w	83,6	84,0 b
Naiset	1) 2) 3) 4) 5) 6) 7)	66,9 ew	66,3 ew	49,1 bw	50,0 bw	23,1 w	24,4 w	58,2	57,4 w	59,9	57,8 w	71,7	72,9 b
20–64-vuotiaiden työllisyysaste (% väestöstä)													
Yhteensä	1) 2) 3) 4) 5) 6)	66,3 ew	66,3 ew	52,5 bw	52,6 bw	32,3 w	35,1 w	59,1	59,5 w	55,2	54,2 w	72,2	73,1 b
Miehet	1) 2) 3) 4) 5) 6)	74,0 ew	74,6 ew	64,9 bw	66,0 bw	48,8 w	51,9 w	68,9	69,5 w	61,7	59,8 w	78,0	78,5 b
Naiset	1) 2) 3) 4) 5) 6)	58,8 ew	58,3 ew	40,0 bw	39,1 bw	16,0 w	18,5 w	49,0	49,2 w	48,8	48,7 w	66,5	67,6 b
Työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien 15–24-vuotiaiden osuus samanikäisestä väestöstä (%)	1) 2) 8) 5) 4) 9)	26,6 w	24,0 w	21,6 w	19,9 w	33,6 w	32,1 w	19,6	17,9 w	21,1	20,2 w	11,1	10,8 b

Työmarkkinat (jatkuu)	Huomautus	Albania		Bosnia ja Hertsegovina		Kosovo		Pohjois-Makedonia		Montenegro		EU27	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021	2019	2020	2021	2020	2021	2020
Työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien 15–29-vuotiaiden osuus samanikäisestä väestöstä (%)	1) 2) 8) 5) 4) 9)	27,9 w	26,1 w	25,9 w	25,1 w	40,4 w	36,6 w	26,2	24,3 w	26,6	26,5 w	13,8	13,1 b
Työllisyys toimialoitain													
Maa-, metsä- ja kalatalous (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	36,1 ew	33,8 ew	12,0 bw	9,4 bw	4,8 w	2,8 w	12,0 s	11,5 w	7,5 s	6,4 w	4,3 s	3,8 bs
Teollisuus (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	13,4 ew	13,8 ew	23,9 bw	24,4 bw	16,3 w	14,8 w	23,9 s	23,9 w	10,1 s	10,2 w	18,2 s	18,0 bs
Rakentaminen (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	7,0 ew	8,1 ew	9,5 bw	9,1 bw	11,1 w	10,5 w	6,9 s	6,8 w	8,3 s	6,7 w	6,6 s	6,6 bs
Palvelut (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	43,5 ew	44,3 ew	54,7 bw	57,0 bw	67,9 w	71,9 w	57,1 s	57,7 w	73,5 s	76,7 w	70,1 s	70,9 bs
Julkisen sektorin palveluksessa olevien 20–64-vuotiaiden osuus kokonaistyövoimasta (%)	11) 12) 13) 5) 4)	15,5 ew	16,3 ew	19,1 bw	19,8 bw	28,7 w	28,3 w	24,4 w	25,6 w	30,5 w	32,7 w	:	:
Yksityisen sektorin palveluksessa olevien 20–64-vuotiaiden osuus kokonaistyövoimasta (%)	14) 1) 13) 2) 5)	84,5 ew	83,7 ew	80,9 bw	80,2 bw	71,3 w	71,7 w	75,6 w	74,4 w	65,6 w	63,7 w	:	:
Työttömyysaste (% työvoimasta)													
Yhteensä	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	11,8 ew	11,6 ew	15,9 bw	17,4 bw	25,8 w	20,6 w	16,4	15,7 w	17,9	16,6 w	7,1	7,1 b
Miehet	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	11,6 ew	11,4 ew	14,2 bw	14,4 bw	23,4 w	18,9 w	16,7	16,4 w	17,5	17,1 w	6,8	6,8 b
Naiset	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	12,0 ew	11,8 ew	18,6 bw	22,0 bw	32,2 w	24,9 w	15,9	14,6 w	18,4	15,9 w	7,4	7,4 b
15–24-vuotiaat nuoret	1) 2) 3) 4) 5) 6)	26,5 ew	27,1 ew	36,6 bw	38,3 bw	49,1 w	38,0 w	35,7	36,4 w	36,0	37,1 w	16,8	16,7 b
Pitkäaikaistyöttömät (>12 kk)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	7,0 ew	7,3 ew	11,9 bw	13,7 bw	18,4 w	14,5 w	12,4	12,5 w	13,4	11,0 w	2,5	2,8
Keskimääräinen nimellispalkka (euroa/kk)	17) 18) 19) 20) 21) 6)	434 sw	474 sw	489 sw	510 sw	466 sw	484 sw	441 sw	466 sw	524 sw	532 sw	:	:

Koulutus	Huomautus	Albania		Bosnia ja Hertsegovina		Kosovo		Pohjois-Makedonia		Montenegro		EU27	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021	2019	2020	2021	2020	2021	2020
Koulutuksen keskeyttäneet: niiden 18–24-vuotiaiden osuus (%) väestöstä, joilla on enintään alemman keskiasteen koulutus ja jotka eivät osallistu jatkokoulutukseen	1) 2) 8) 5) 4)	15,6 w	17,4 w	4,7 w	4,7 w	7,8 w	7,0 w	5,7	4,6 w	3,6	6,7 w	9,9	9,8 b
Julkiset koulutusmenot suhteessa BKT:hen (%)	6) 22) 23)	3,3 psw	3,1 sw	4,3 sw	:	4,6 sw	4,3 sw	:	:	:	:	5,0 d	:
Niiden 20–24-vuotiaiden osuus (%) väestöstä, joilla on enintään alemman keskiasteen koulutus, yhteensä	1) 2) 3) 4) 5) 6) 24)	17,9 w	17,2 w	5,8 bw	6,1 bw	10,2 w	9,8 w	6,1	4,9 w	:	2,8 w	15,7	15,6 b
Niiden 20–24-vuotiaiden miesten osuus (%) väestöstä, joilla on enintään alemman keskiasteen koulutus	1) 2) 3) 4) 5) 6)	18,5 w	18,4 w	5,8 bw	6,8 bw	9,1 w	10,3 w	5,9	4,9 w	:	3,4 w	18,5	18,1 b
Niiden 20–24-vuotiaiden naisten osuus (%) väestöstä, joilla on enintään alemman keskiasteen koulutus	1) 2) 3) 4) 5) 6)	17,4 w	16,1 w	5,9 bw	5,3 bw	11,5 w	9,4 w	6,2	4,9 w	:	2,2 w	12,9	12,9 b
Niiden 20–24-vuotiaiden osuus (%) väestöstä, joilla on keskiasteen tai sen jälkeinen koulutus, joka ei ole korkea-asteen koulutusta, yhteensä	1) 2) 3) 4) 5) 6)	51,5 w	56,3 w	84,2 bw	84,5 bw	78,8 w	75,6 w	85,2	88,8 w	83,3	85,2 w	66,8	65,7 b
Niiden 20–24-vuotiaiden miesten osuus (%) väestöstä, joilla on keskiasteen koulutus tai sen jälkeinen koulutus, joka ei ole korkea-asteen koulutusta	1) 2) 3) 4) 5) 6)	60,2 w	65,0 w	86,1 bw	86,5 bw	83,1 w	78,4 w	89,0	91,8 w	85,7	87,6 w	67,5	66,3 b
Niiden 20–24-vuotiaiden naisten osuus (%) väestöstä, joilla on keskiasteen koulutus tai sen jälkeinen koulutus, joka ei ole korkea-asteen koulutusta	1) 2) 3) 4) 5) 6)	42,4 w	48,1 w	82,3 bw	82,4 bw	73,8 w	72,6 w	81,1	85,7 w	80,6	82,6 w	66,0	65,1 b
Niiden 30–34-vuotiaiden osuus (%) väestöstä, joilla on korkea-asteen koulutus, yhteensä	1) 2) 3) 4) 5) 6)	33,2 ew	32,1 ew	28,4 bw	28,8 bw	29,1 w	32,3 w	39,7	36,9 w	38,4	39,0 w	41,1	41,9 b

Niiden 30–34-vuotiaiden miesten osuus (%) väestöstä, joilla on korkea-asteen koulutus	1) 2) 3) 4) 5) 6)	26,7 ew	25,4 ew	23,2 bw	23,9 bw	28,1 w	30,8 w	34,3	31,8 w	35,1	34,9 w	36,0	36,6 b
Niiden 30–34-vuotiaiden naisten osuus (%) väestöstä, joilla on korkea-asteen koulutus	1) 2) 3) 4) 5) 6)	40,0 ew	39,3 ew	34,0 bw	34,0 bw	30,3 w	34,0 w	45,3	42,3 w	41,7	43,0 w	46,2	47,2 b

Kansantalouden tilinpito	Huomautus	Albania		Bosnia ja Hertsegovina		Kosovo		Pohjois-Makedonia		Montenegro		EU27	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021	2019	2020	2021	2020	2021	2020
Bruttokansantuote													
Käyvin hinnoin (milj, euroa)	6) 23)	13 310	15 157 p	17 756	19 995	6 772	7 958	10 852	11 688 p	4 186	4 955	13 471 071	14 567 204
BKT/asukas (euroa)	6) 23)	4 690	5 390 p	:	:	3 800 s	4 426 s	5 240 e	5 672 sw	6 740	8 000	30 050	32 520
Ostovoimakorjattu BKT/asukas		9 213	10 296 p	10 200	:	:	:	11 349 e	:	13 436	15 538	30 054	32 524
Ostovoimakorjattu BKT/asukas suhteessa EU:n keskiarvoon (EU27 = 100)		30,7	31,7	33,1 s	:	:	:	37,8	:	44,7	47,8	100	100
BKT:n vuotuinen reaali muutos (volyyymi) edell. vuoteen verrattuna (%)	6) 23)	-3,5 p	:	-3,0	7,4	- 5,3	10,7	-4,7	3,9 p	-15,3	13,0	- 5,6	5,6
Bruttoarvonlisäys toimialoitain													
Maa-, metsä- ja kalatalous (%)	6) 23) 25)	21,9	21,1 p	7,0	6,0	8,9	8,6	9,8	8,4 p	9,1	8,0	1,8	1,8
Teollisuus (%)	6) 23) 25)	12,8	12,9 p	22,8	24,5	24,1	23,6	19,8	19,6 p	13,5	12,5	19,7	20,0
Rakentaminen (%)	6) 23) 25)	10,2	10,9 p	5,4	5,1	9,3	10,6	6,0	6,3 p	7,3	5,8	5,5	5,5
Palvelut (%)	6) 23) 25)	55,2 s	55,2 ps	64,7 s	64,3 s	57,7 s	57,2 s	64,3 s	65,8 ps	70,0 s	73,8 s	73,0 s	72,7 s

Maksutase	Huomautus	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Nettomääräiset (maahan tulevat ja maasta lähtevät) ulkomaiset suorat sijoitukset (milj, euroa)	63) 64) 59) 65) 66)	893,6 s	988,8 s	322,2 w	459,8 w	286,6 w	320,4 w	154,7 w	387,5 w	470,5 w	581,6 w	c	-318 026,0 s
Nettomääräiset (maahan tulevat ja maasta lähtevät) ulkomaiset suorat sijoitukset (% suhteessa BKT:hen)	63) 64) 67) 23)	6,71 s	6,52 ps	1,84 sw	2,41 sw	4,23 s	4,03 s	1,45 ps w	3,32 ps	11,24 sw	11,74 sw	c	-2,18 s
Nettomääräiset (maahan tulevat ja maasta lähtevät) ulkomaiset suorat sijoitukset suhteessa EU27:ään (milj, euroa)	68) 59) 65) 69) 66)	506,8 s	652,5 s	226,3 w	186,8 w	135,6 s	189,1 s	11,1 w	390,0 s	92,9 w	180,1 w	c	-56 205,8 s
Nettomääräiset (maahan tulevat ja maasta lähtevät) ulkomaiset suorat sijoitukset suhteessa EU27:ään (% suhteessa BKT:hen)	68) 70) 23)	3,81 s	4,30 sp	1,29 sw	0,98 sw	2,00 s	2,38 s	0,10 ps w	3,34 sp	2,22 sw	3,64 sw	c	-0,39 s
Rahalahetykset, prosenttia suhteessa BKT:hen	71) 72) 23)	5,06 s	5,02 ps	7,26 s	7,78 s	14,47 s	14,49 s	3,07 s	2,95 ps	6,26 s	6,82 s	0,15 s	0,14 s

Tavaroiden ulkomaankauppa	Huomautus	Albania		Bosnia ja Hertsegovina		Kosovo		Pohjois-Makedonia		Montenegro		EU27	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021	2019	2020	2021	2020	2021	2020
EU27-maihin suuntautuvan viennin osuus viennin kokonaisarvosta (%)	26) 27)	74,7 s	72,2 s	72,4 s	72,8 s	34,5 s	31,5 s	77,5 s	77,1 s	37,7 s	31,1 s	:	:
EU27-maista tulevan tuonnin osuus tuonnin kokonaisarvosta (%)	26) 27)	57,9 s	54,4 s	60,8 s	58,9 s	45,8 s	44,3 s	46,3 s	46,2 s	44,2 s	45,7 s	:	:
Kauppatase (milj, euroa)	26) 28) 27)	- 2 670	- 3 533	- 3 254	- 3 744	- 2 822	- 3 929	- 1 818	- 2 678	- 1 739	- 2 067	215 288	55 040
Kansainvälinen tavara- ja palvelukauppa suhteessa BKT:hen													
Tuonti (% suhteessa BKT:hen)	6) 23)	37,2	44,7 p	47,9	53,9	53,9	65,2	70,5	82,3 p	61,0	62,2	42,8	46,7
Vienti (% suhteessa BKT:hen)	6) 23)	22,7	31,3 p	34,2	42,2	21,7	33,4	57,8	66,2 p	26,0	42,8	46,4	50,5

Julkinen talous	Huomautus	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Julkisen talouden ylijäämä (+) / alijäämä (-) (%)	29) 30) 31) 23)	-6,8 w	-6,8 fw	-5,3 w	:	-5,2 w	:	-8,1 w	:	-10,7 ew	:	-6,7	-4,8
Julkinen velka (%)	32) 29) 33) 31) 34) 23)	72,7 w	76,7 fw	36,6 w	w	21,8 w	:	51,2 w	:	103,1 w	:	90,0	88,0

Taloudelliset indikaattorit	Huomautus	Albania		Bosnia ja Hertsegovina		Kosovo		Pohjois-Makedonia		Montenegro		EU27	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021	2019	2020	2021	2020	2021	2020
Kuluttajahintojen vuotuinen muutos (%)	35) 36) 37) 38)	2,2 d	2,3 d	-1,1 w	2,0 w	0,2 d	3,4 d	1,2 d	3,4 d	-0,5 d	2,5 d	0,7	2,9
Yksityinen velka, konsolidoitu, suhteessa BKT:hen (%)	39) 40)	:	:	-1,2 w	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Ulkomainen velka suhteessa BKT:hen (%)	41) 42) 43) 44) 23)	64,2 s	64,4 ps	64,3 sw	60,1 sw	37,2 sw	37,4 sw	78,7 s	81,9 ps	221,6 s	191,5 s	:	:
Valuuttamääräinen velka suhteessa BKT:hen (%)	45)	66 w	:	:	:	:	:	:	:	17 w	:	:	:
Vuotuinen lainakorko (%)	46) 47) 48) 49) 50) 51) 52)	6,05 w	5,91 w	3,05 w	3,20 w	6,21 w	5,96 w	2,00 w	1,75 w	5,84 w	5,66 w	:	:
Vuotuinen talletuskorko (%)	46) 53) 48) 54) 55) 50) 56) 57)	0,40 w	0,48 w	0,07 w	0,05 w	1,49 w	1,33 w	0,15 w	0,15 w	0,40 w	0,35 w	:	:
Varantojen (ml, kultavaranto) arvo (milj, euroa)	48) 41) 42) 43) 58) 59)	3 942,4 w	4 972,2 w	7091,0 w	8 359,1 w	900,8 w	1 100,3 w	3 359,9 w	3 643,3 w	1 738,5 w	1 748,8 w	:	:
Valuuttavaranto/kuukausituonti	60) 48) 41) 42) 61) 62)	9,6 sw	17,0 sw	10,0 sw	:	3,0 sw	:	5,3 sw	:	8,2 sw	:	:	:

Elinkeinoelämä	Huomautus	Albania		Bosnia ja Hertsegovina		Kosovo		Pohjois-Makedonia		Montenegro		EU27	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021	2019	2020	2021	2020	2021	2020
Teollisuustuotannon indeksi (2015 = 100)	73) 74) 75) 76)	89,5 w	113,0 w	96,7	106,2	:	:	102,4	103,9	105,8	110,3	98,5	107,5

Infrastruktuuri	Huomautus	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Rataverkon tiheys (käytössä olevia raiteita / tuhat km²)	77) 78) 79) 80) 81) 82)	7,8 sw	7,8 s	19,9 sw	19,9 sw	30,5 sw	30,5 sw	26,9 s	26,9 s	18,0 s	18,0 s	:	:
Moottoriteiden pituus (km)	83)	22	25	218	218	137 w	137 w	335	335	z	z	:	:

Energia	Huomautus	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Energian nettotuonti suhteessa BKT:hen	84)	1,7 s	2,7 ps	2,7 s	3,5 s	4,2 s	6,7 s	4,8 s	7,7 ps	2,6 s	4,1 s	1,6 s	2,7 s

TILASTOTIEDOT (tilanne 31,8,2023), osa 2 (Serbia – Ukraina)

Väestökehitys	Huomautus	Serbia		Turkki		Georgia		Moldova		Ukraina		EU27	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Koko väestö (tuhatta)		6 927 s	6 872 s	83 155 s	83 614 s	3 717 s	3 729 s	2 640 s	2 597 ps	41 733 s	41 419 s	447 485 s	447 001 bps
15–64-vuotiaiden osuus koko väestöstä (%)		64,8 s	64,5 s	67,8 s	67,7 s	64,5 s	64,2 s	:	66,7 ps	67,6 s	67,4 s	64,3 ps	64,1 bps
Luonnollisen väestönmuutoksen yleinen luku (tuhatta as, kohden)		–8,0	–10,9	:	:	–1,1	–3,8	–3,8 ep	:	–7,8	–10,7 e	–2,5 ep	–2,7 bep
Miesten elinajanodote syntymähetkellä (vuosina)		71,6	70,0	:	:	:	:	:	:	:	:	77,5 ep	77,2 bep
Naisten elinajanodote syntymähetkellä (vuosina)		77,5	75,7	:	:	:	:	:	:	:	:	83,2 ep	82,9 bep

Työmarkkinat	Huomautus	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
20–64-vuotiaiden työvoimaosuus: työvoimaan kuuluvien osuus 20–64-vuotiaasta väestöstä (%)													
Yhteensä	1) 2) 3) 4) 5) 6) 7)	72,5	75,0 b	58,7	61,2 bw	63,2 bw	64,5 w	51,1 w	52,8 w	72,0 w	71,9 w	77,6	78,4 b
Miehet	1) 2) 3) 4) 5) 6) 7)	79,9	82,6 b	79,8	82,3 bw	74,0 bw	76,2 w	55,5 w	57,8 w	78,4 w	78,2 w	83,6	84,0 b
Naiset	1) 2) 3) 4) 5) 6) 7)	65,2	67,4 b	37,5	40,0 bw	52,8 bw	53,4 w	47,0 w	48,1 w	66,0 w	66,0 w	71,7	72,9 b
20–64-vuotiaiden työllisyysaste (% väestöstä)													
Yhteensä	1) 2) 3) 4) 5) 6)	65,9	66,7 b	51,0	53,9 bw	51,1 bw	50,6 w	49,1 w	51,1 w	65,2 w	64,8 w	72,2	73,1 b
Miehet	1) 2) 3) 4) 5) 6)	72,9	74,2 b	70,1	73,6 bw	58,7 bw	58,1 w	53,1 w	55,6 w	70,8 w	70,8 w	78,0	78,5 b
Naiset	1) 2) 3) 4) 5) 6)	58,9	59,3 b	32,0	34,1 bw	43,9 bw	43,5 w	45,5 w	46,9 w	60,0 w	59,3 w	66,5	67,6 b
Työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien 15–24-vuotiaiden osuus samanikäisestä väestöstä (%)	1) 2) 8) 5) 4) 9)	15,9	16,4 b	28,3	24,7 bw	28,5 bw	26,8 w	17,6 w	17,2 w	15,5 w	14,3 w	11,1	10,8 b

Työmarkkinat (jatkuu)	Huomautus	Serbia		Turkki		Georgia		Moldova		Ukraina		EU27	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021	2019	2020	2021	2020	2021	2020
Työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien 15–29-vuotiaiden osuus samanikäisestä väestöstä (%)	1) 2) 8) 5) 4) 9)	20,0	18,8 b	32,0	28,4 bw	35,1 bw	34,6 w	26,0 w	26,4 w	20,0 w	19,8 w	13,8	13,1 b
Työllisyys toimialoitain													
Maa-, metsä- ja kalatalous (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	14,6 s	15,0 bs	17,6 s	17,2 bw	19,8 bw	18,9 w	21,1 w	21,5 w	14,1 w	14,1 w	4,3 s	3,8 bs
Teollisuus (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	22,6 s	23,7 bs	20,5 s	21,3 bw	11,4 bw	11,3 w	14,6 w	14,4 w	17,8 w	18,2 w	18,2 s	18,0 bs
Rakentaminen (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	5,4 s	6,0 bs	5,7 s	6,2 bw	6,9 bw	7,8 w	7,2 w	7,7 w	7,0 w	7,0 w	6,6 s	6,6 bs
Palvelut (%)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 10)	57,5 s	55,3 bs	56,2 s	55,3 bw	61,9 bw	62,1 w	57,1 w	56,4 w	61,1 w	60,7 w	70,1 s	70,9 bs
Julkisen sektorin palveluksessa olevien 20–64-vuotiaiden osuus kokonaistyövoimasta (%)	11) 12) 13) 5) 4)	26,4 w	25,8 w	17,7 w	16,9 bw	23,5 bw	24,3 w	29,6 w	28,6 w	:	:	:	:
Yksityisen sektorin palveluksessa olevien 20–64-vuotiaiden osuus kokonaistyövoimasta (%)	14) 1) 13) 2) 5)	73,6 w	74,2 w	82,3 w	83,1 bw	76,5 bw	75,7 w	70,4 w	71,4 w	:	:	:	:
Työttömyysaste (% työvoimasta)													
Yhteensä	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	9,1	11,1 b	13,2	12,0 bw	18,5 bw	20,6 w	3,8 w	3,2 w	9,5 w	9,8 w	7,1	7,1 b
Miehet	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	8,8	10,2 b	12,4	10,7 bw	20,2 bw	22,7 w	4,3 w	3,9 w	9,8 w	9,5 w	6,8	6,8 b
Naiset	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	9,5	12,1 b	14,9	14,8 bw	16,2 bw	17,8 w	3,3 w	2,5 w	9,1 w	10,1 w	7,4	7,4 b
15–24-vuotiaat nuoret	1) 2) 3) 4) 5) 6)	26,6	26,4 b	25,1	22,6 bw	39,4 bw	42,9 w	10,9 w	9,2 w	19,3 w	19,1 w	16,8	16,7 b
Pitkäaikaistyöttömät (>12 kk)	1) 2) 3) 4) 5) 6) 15) 16)	4,5	4,9	3,3	3,7 bw	5,8 bw	7,2 w	0,7 w	0,8 w	2,0 w	2,4 w	2,5	2,8
Keskimääräinen nimellispalkka (euroa/kk)	17) 18) 19) 20) 21) 6)	706 sw	772 sw	384 sw	256 sw	296 sw	372 sw	376 sw	447 sw	334 sw	453 sw	:	:

Koulutus	Huomautus	Serbia		Turkki		Georgia		Moldova		Ukraina		EU27	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021	2019	2020	2021	2020	2021	2020
Koulutuksen keskeyttäneet: niiden 18–24-vuotiaiden osuus (%) väestöstä, joilla on enintään alemman keskiasteen koulutus ja jotka eivät osallistu jatkokoulutukseen	1) 2) 8) 5) 4)	5,6	6,3 b	26,7	23,0 bw	8,2 w	7,3 w	16,9 w	19,6 w	:	:	9,9	9,8 b
Julkiset koulutusmenot suhteessa BKT:hen (%)	6) 22) 23)	3,5 sw	3,3 psw	4,0	3,5 sw	3,8 psw	3,6 sw	:	:	5,4 sw	:	5,0 d	:
Niiden 20–24-vuotiaiden osuus (%) väestöstä, joilla on enintään alemman keskiasteen koulutus, yhteensä	1) 2) 3) 4) 5) 6) 24)	6,4	6,7 b	34,4	29,5 bw	7,9 w	7,3 w	21,2 w	23,3 w	2,9 w	2,7 w	15,7	15,6 b
Niiden 20–24-vuotiaiden miesten osuus (%) väestöstä, joilla on enintään alemman keskiasteen koulutus	1) 2) 3) 4) 5) 6)	6,0	7,7 b	36,7	31,6 bw	8,3 w	7,4 w	24,5 w	27,3 w	3,1 w	2,9 w	18,5	18,1 b
Niiden 20–24-vuotiaiden naisten osuus (%) väestöstä, joilla on enintään alemman keskiasteen koulutus	1) 2) 3) 4) 5) 6)	6,8	5,7 b	32,2	27,3 bw	7,5 w	7,2 w	18,0 w	19,4 w	2,8 w	2,5 w	12,9	12,9 b
Niiden 20–24-vuotiaiden osuus (%) väestöstä, joilla on keskiasteen tai sen jälkeinen koulutus, joka ei ole korkea-asteen koulutusta, yhteensä	1) 2) 3) 4) 5) 6)	85,4	85,3 b	43,1	47,8 bw	77,3 w	77,2 w	69,4 w	68,2 w	54,9 w	55,2 w	66,8	65,7 b
Niiden 20–24-vuotiaiden miesten osuus (%) väestöstä, joilla on keskiasteen koulutus tai sen jälkeinen koulutus, joka ei ole korkea-asteen koulutusta	1) 2) 3) 4) 5) 6)	87,5	86,3 b	45,3	51,1 bw	82,4 w	84,0 w	68,7 w	66,4 w	59,6 w	58,9 w	67,5	66,3 b
Niiden 20–24-vuotiaiden naisten osuus (%) väestöstä, joilla on keskiasteen koulutus tai sen jälkeinen koulutus, joka ei ole korkea-asteen koulutusta	1) 2) 3) 4) 5) 6)	83,2	84,1 b	40,8	44,5 bw	71,3 w	70,2 w	70,2 w	69,9 w	50,0 w	51,3 w	66,0	65,1 b
Niiden 30–34-vuotiaiden osuus (%) väestöstä, joilla on korkea-asteen koulutus, yhteensä	1) 2) 3) 4) 5) 6)	33,0	35,3 b	33,1	35,5 bw	38,2 w	35,5 w	31,5 w	31,8 w	57,1 w	58,0 w	41,1	41,9 b

Niiden 30–34-vuotiaiden miesten osuus (%) väestöstä, joilla on korkea-asteen koulutus	1) 2) 3) 4) 5) 6)	27,1	27,7 b	33,9	36,1 bw	33,6 w	32,3 w	24,3 w	28,6 w	49,7 w	51,4 w	36,0	36,6 b
Niiden 30–34-vuotiaiden naisten osuus (%) väestöstä, joilla on korkea-asteen koulutus	1) 2) 3) 4) 5) 6)	39,1	43,2 b	32,2	35,0 bw	42,7 w	38,9 w	38,2 w	34,7 w	64,8 w	64,8 w	46,2	47,2 b

Kansantalouden tilinpito	Huomautus	Serbia		Turkki		Georgia		Moldova		Ukraina		EU27	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021	2019	2020	2021	2020	2021	2020
Bruttokansantuote													
Käyvin hinnoin (milj, euroa)	6) 23)	46 815	53 329	626 742	689 547	13 871 w	15 732 w	10 116 w	11 569 w	137 133 w	168 710 w	13 471 071	14 567 204
BKT/asukas (euroa)	6) 23)	6 790	7 800	7 520	8 190	3 726 w	4 242 w	3 839 w	4 424 w	3 285 w	4 077 w	30 050	32 520
Ostovoimakorjattu BKT/asukas		12 812	14 349	18 325	20 337	:	:	12 977 w	16 069 w	:	:	30 054	32 524
Ostovoimakorjattu BKT/asukas suhteessa EU:n keskiarvoon (EU27 = 100)		42,6	44,2	61,0	62,7	:	:	:	:	:	:	100	100
BKT:n vuotuinen reaali muutos (volyymi) edell. vuoteen verrattuna (%)	6) 23)	-0,9	7,5	1,9	11,4	-6,8 w	10,5 w	-8,3 w	13,9 w	-3,8 w	3,4 w	-5,6	5,6
Bruttoarvonlisäys toimialoittain													
Maa-, metsä- ja kalatalous (%)	6) 23) 25)	7,6	7,6	7,5	6,2	8,3 w	7,4 w	10,8 w	12,3 w	10,8 w	12,7 w	1,8	1,8
Teollisuus (%)	6) 23) 25)	23,4	23,0	25,6	29,1	15,5 w	17,0 w	15,2 w	14,7 w	20,9 w	23,8 w	19,7	20,0
Rakentaminen (%)	6) 23) 25)	6,6	7,3	5,9	5,7	8,7 w	7,5 w	11,5 w	9,3 w	3,3 w	3,2 w	5,5	5,5
Palvelut (%)	6) 23) 25)	62,4 s	62,2 s	61,0 s	59,1 s	67,5 w	68,1 w	62,5 w	63,6 w	65,0 w	60,3 w	73,0 s	72,7 s

Maksutase	Huomautus	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Nettomääräiset (maahan tulevat ja maasta lähtevät) ulkomaiset suorat sijoitukset (milj, euroa)	63) 64) 59) 65) 66)	2 938,5 w	3 656,9 w	3 942,6 s	5 832,2 s	498,7 w	783,6 w	133,4 w	322,7 w	-50,8 w	6 351,5 w	c	-318 026,0 s
Nettomääräiset (maahan tulevat ja maasta lähtevät) ulkomaiset suorat sijoitukset (% suhteessa BKT:hen)	63) 64) 67) 23)	c	6,86 s	0,63 s	0,85 s	3,60 sw	4,98 sw	1,32 sw	2,79 sw	-0,04 sw	3,76 sw	c	-2,18 s
Nettomääräiset (maahan tulevat ja maasta lähtevät) ulkomaiset suorat sijoitukset suhteessa EU27:ään (milj, euroa)	68) 59) 65) 69) 66)	c	1 801,0 s	140,6 s	600,5 s	178,9 w	189,7 w	:	:	-691,7 w	4 748,7 w	c	-56 205,8 s
Nettomääräiset (maahan tulevat ja maasta lähtevät) ulkomaiset suorat sijoitukset suhteessa EU27:ään (% suhteessa BKT:hen)	68) 70) 23)	c	3,38 s	0,02 s	0,09 s	1,29 sw	1,21 sw	:	:	-0,50 sw	2,81 sw	c	-0,39 s
Rahalahetykset, prosenttia suhteessa BKT:hen	71) 72) 23)	4,81 s	:	0,02 s	:	7,34 sw	8,65 sw	8,87 dpsw	:	0,75 ps w	:	0,15 s	0,14 s

Tavaroiden ulkomaankauppa	Huomautus	Serbia		Turkki		Georgia		Moldova		Ukraina		EU27	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021	2019	2020	2021	2020	2021	2020
EU27-maihin suuntautuvan viennin osuus viennin kokonaisarvosta (%)	26) 27)	66,2 s	65,8 s	41,1 s	41,1 s	20,9 ew	16,9 sw	66,4 sw	62,5 sw	:	:	:	:
EU27-maista tulevan tuonnin osuus tuonnin kokonaisarvosta (%)	26) 27)	55,6 s	53,9 s	33,1 s	31,1 s	23,0 ew	22,9 sw	45,6 sw	46,6 sw	:	:	:	:
Kauppataase (milj, euroa)	26) 28) 27)	- 5 019	- 6 279	- 42 293	- 38 925	-3 838 sw	-5 171 sw	-2 572 sw	-2 166 sw	-4 438 sw	:	215 288	55 040
Kansainvälinen tavara- ja palvelukauppa suhteessa BKT:hen													
Tuonti (% suhteessa BKT:hen)	6) 23)	56,5	62,3	32,2	35,5	56,6 w	59,6 w	51,4 w	57,8 w	40,3 w	41,9 w	42,8	46,7
Vienti (% suhteessa BKT:hen)	6) 23)	48,2	54,5	28,7	35,3	37,3 w	43,2 w	27,9 w	30,6 w	38,8 w	40,7 w	46,4	50,5

Julkinen talous	Huomautus	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Julkisen talouden ylijäämä (+) / alijäämä (-) (%)	29) 30) 31) 23)	-8,0 w	-4,2 ew	-4,7 w	:	-9,3 w	-6,3 w	-5,1 ew	0,0 ew	-5,4 w	-3,3 w	-6,7	-4,8
Julkinen velka (%)	32) 29) 33) 31) 34) 23)	57,7 w	57,5 ew	39,8 w	:	60,1 w	49,6 w	33,1 w	32,6 w	60,4 w	49,0 w	90,0	88,0

Taloudelliset indikaattorit	Huomautus	Serbia		Turkki		Georgia		Moldova		Ukraina		EU27	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021	2019	2020	2021	2020	2021	2020
Kuluttajahintojen vuotuinen muutos (%)	35) 36) 37) 38)	1,8 d	4,0 d	12,3 d	19,6 d	5,2 w	9,6 w	3,8 w	5,1 w	2,7 w	9,4 w	0,7	2,9
Yksityinen velka, konsolidoitu, suhteessa BKT:hen (%)	39) 40)	:	:	13,0 w	7,6 w	:	:	:	:	:	:	:	:
Ulkomainen velka suhteessa BKT:hen (%)	41) 42) 43) 44) 23)	c	75,8 s	60,4 sw	54,3 sw	135,5 sw	124,0 sw	65,5 sw	66,9 sw	74,6 sw	67,8 sw	:	:
Valuuttamääräinen velka suhteessa BKT:hen (%)	45)	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Vuotuinen lainakorko (%)	46) 47) 48) 49) 50) 51) 52)	1,90 w	1,90 w	16,25 w	22,79 w	8,52 w	9,46 w	5,15 w	8,50 w	7,89 w	7,67 w	:	:
Vuotuinen talletuskorko (%)	46) 53) 48) 54) 55) 50) 56) 57)	0,10 w	0,10 w	13,51 w	17,85 w	8,46 w	9,13 w	0,15 w	4,50 w	7,22 w	6,95 w	:	:
Varantojen (ml, kultavaranto) arvo (milj. euroa)	48) 41) 42) 43) 58) 59)	13 491,7 w	16 454,5 w	81 937,5 w	94 006,1 w	3 532,4 w	3 787,3 w	3 082,9 w	3 445,8 w	23 711,1 w	27 294,4 w	:	:
Valuuttavaranto/kuukausituonti	60) 48) 41) 42) 61) 62)	6,1 sw	:	4,9 sw	6,3 sw	5,4 sw	4,8 sw	7,1 sw	:	:	:	:	:

Elinkeinoelämä	Huomautus	Serbia		Turkki		Georgia		Moldova		Ukraina		EU27	
		2020	2021	2020	2021	2020	2021	2019	2020	2021	2020	2021	2020
Teollisuustuotannon indeksi (2015 = 100)	73) 74) 75) 76)	111,0	118,5	115,4	135,6	:	:	107,1 w	120,3 w	102,7 w	105,0 w	98,5	107,5

Infrastruktuuri	Huomautus	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Rataverkon tiheys (käytössä olevia raiteita / tuhat km ²)	77) 78) 79) 80) 81) 82)	37,9 sw	38,1 sw	13,3 sw	13,5 sw	22,6 sw	22,2 sw	34,0 sw	34,0 sw	32,8 sw	32,7 sw	:	:
Moottoriteiden pituus (km)	83)	928	928 w	3 523	3 532	208 w	263 w	:	:	15 w	15 w	:	:

Energia	Huomautus	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Energian nettotuonti suhteessa BKT:hen	84)	2,9 s	4,0 s	3,3 s	5,2 s	1,0 sw	1,8 sw	:	:	:	:	1,6 s	2,7 s

Lähde: Eurostat ja/tai laajentumismaiden tilastoviranomaiset

: = ei saatavilla

b = katkos aikasarjassa

c = salassapidettävä arvo

d = määritelmä vaihtelee

e = arvio

f = ennuste

p = alustava luku

s = Eurostatin arvio

w = tiedot toimittanut niistä vastaava kansallinen tilastoviranomainen ja julkaistu "sellaisenaan" ilman takeita niiden laadusta ja EU:n tilastollisten menetelmien noudattamisesta

z = ei sovelleta ja siten yhtä suuri kuin 0

Alaviitteet:

- 1) Pohjois-Makedonia: Uutta IESS-asetusta ei ole pantu täytäntöön,
- 2) Bosnia ja Hertsegovina: Bosnia ja Hertsegovinan työvoimatutkimusta on tehty tammikuusta 2020 lähtien jatkuvasti ympäri vuoden, ja tietoja on julkaistu neljännesvuosittain, Vuodesta 2020 alkaen on tehty myös painotuksen kalibrointi väestöestimaattien mukaisesti viiden vuoden ikäryhmittäin ja sukupuolen mukaan,
- 3) Bosnia ja Hertsegovina: Bosnia ja Hertsegovinan tilastokeskus on soveltanut tammikuusta 2021 alkaen uudistettua työvoimatutkimuksen menetelmää, Tutkimusmenetelmän uudistus toteutettiin 1. tammikuuta 2021 voimaan tulleen uuden Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen johdosta ja sen mukaisesti, Tammikuussa 2021 käyttöön otetun työvoimatutkimuksen uudistetun menetelmän myötä edellisenä vuonna julkaistut tietosarjat katkesivat,
- 4) Turkki: *Työvoimatutkimuksen sarja ei ole verrattavissa aiempiin vuosiin, koska tutkimuksen määritelmiä, laajuutta ja rakennetta on mukautettu vuoden 2021 osalta,
- 5) Turkki: Vuotuisen työvoimatutkimuksen tulokset,
- 6) Ukraina: Lukuun ottamatta Krimin autonomisen tasavallan tilapäisesti miehitettyjä alueita, Sevastopolin kaupunkia ja Donetsk ja Luhanskin alueiden tilapäisesti miehitettyjä osia,
- 7) Ukraina: Vuodesta 2019 alkaen: ammatissa toimiva väestö ja työvoima,
- 8) Bosnia ja Hertsegovina: Vuodesta 2020 alkaen työvoimatutkimus on tehty neljännesvuosittain, joten aikasarjat ovat katkenneet aiempien vuosien tuloksiin verrattuna, Tammikuussa 2021 käyttöön otetun työvoimatutkimuksen uudistetun menetelmän myötä (asetus (EU) 2019/1700; täytäntöönpanoasetus (EU) 2019/2240) edellisenä vuonna julkaistut tietosarjat katkesivat, Tämän vuoksi myöskään vuosien 2020 ja 2021 tiedot eivät ole vertailukelpoisia,
- 9) Ukraina: Lukuun ottamatta Krimin autonomisen tasavallan tilapäisesti miehitettyjä alueita, Sevastopolin kaupunkia ja Donetsk ja Luhanskin alueiden tilapäisesti miehitettyjä osia,

- 10) Georgia: Vuodesta 2020 – NACE Rev, 2, ennen vuotta 2020 – NACE Rev, 1, 1,
- 11) Montenegro: Tiedot koskevat työntekijöiden määrää julkisella sektorilla osuutena työllisten kokonaismäärästä,
- 12) Pohjois-Makedonia: Julkiselta sektorilta ovat mukana seuraavat tiedot: Muu (sekalainen, kollektiivinen, valtio, määrittelemätön),
- 13) Bosnia ja Hertsegovina: Julkinen sektori kattaa NACE Rev, 2:n pääluokat O, P ja Q, ja yksityinen sektori kattaa NACE:n muut pääluokat,
- 14) Montenegro: Katkos aikasarjassa, sillä tähän kysymykseen vastasivat aiemmin vain palkansaajat; vuodesta 2018 alkaen tähän kysymykseen ovat vastanneet kaikki työlliset,
- 15) Ukraina: 15 vuotta täyttäneet,
- 16) Georgia: 15 vuotta täyttäneet,
- 17) Serbia: Palkkatiedot ovat peräisin hallinnollisista lähteistä (verohallinnosta), Keskimääräiset palkkatulot lasketaan raportointikuukaudelta kertyneiden tulojen kokonaismäärän ja kokoaikavastaavien työntekijöiden lukumäärän perusteella,
- 18) Albania: Tietolähde: Verotuksen pääosasto, sosiaaliturvan maksajat; INSTATin laskelma,
- 19) Bosnia ja Hertsegovina: Nettotulot,
- 20) Turkki: Lähde: Tuloja ja elinoloja koskeva kyselytutkimus,
- 21) Moldova: Sisältää yksiköt, joissa on vähintään yksi palkattu työntekijä,
- 22) Georgia: BKT lasketaan vuoden 2008 kansantalouden tilinpitojärjestelmän mukaisesti,
- 23) Georgia: Perustuu vuoden 2008 kansantalouden tilinpitojärjestelmään,
- 24) Georgia: Lukuun ottamatta koulutuksen ulkopuolella olevia henkilöitä,
- 25) Georgia: Laskelmissa noudatetaan EU:n tilastollista toimialaluokitusta NACE Rev, 2,
- 26) Moldova: Tammi-elokuu,
- 27) Georgia: Eurostatin euroiksi muuntamat tiedot,
- 28) Ukraina: Lukuun ottamatta Krimin autonomisen tasavallan tilapäisesti miehitettyjä alueita, Sevastopolin kaupunkia ja Donetsk ja Luhanskin alueiden tilapäisesti miehitettyjä osia,
- 29) Albania: Valtiovarain- ja talousministeriön ennusteet,
- 30) Ukraina: Muunnettu kassaperusteinen kirjanpito (julkisen talouden tilastokäsikirja 2014),
- 31) Ukraina: Lukuun ottamatta Krimin autonomisen tasavallan tilapäisesti miehitettyjä alueita, Sevastopolin kaupunkia ja Donetsk ja Luhanskin alueiden tilapäisesti miehitettyjä osia,
- 32) Montenegro: Alustavat tiedot: Lopulliset tiedot ovat saatavilla maaliskuun 2021 loppuun mennessä,
- 33) Bosnia ja Hertsegovina: Vuoden loppu (31.12.),
- 34) Ukraina: Valtionvelka ja valtion takaama velka,
- 35) Bosnia ja Hertsegovina: Kuluttajahintainflaatio,
- 36) Moldova: Kuluttajahintainflaatio,
- 37) Ukraina: Lukuun ottamatta Krimin autonomisen tasavallan tilapäisesti miehitettyjä alueita, Sevastopolin kaupunkia ja Donetsk ja Luhanskin alueiden tilapäisesti miehitettyjä osia,
- 38) Georgia: Kuluttajahintainflaatio,
- 39) Bosnia ja Hertsegovina: Tiedot rahoituslaitoksista,
- 40) Turkki: Tiedot kattavat vieraan pääoman ehtoiset arvopaperit ja luotot,
- 41) Bosnia ja Hertsegovina: Tiedot perustuvat IMF:n maksutasekäsikirjan 6, painokseen,
- 42) Turkki: Euroiksi muunnettaessa käytetty keskimääräinen vuotuinen valuuttakurssi,
- 43) Moldova: Moldovan keskuspankin mukaan muunnettu Yhdysvaltain dollareista euroiksi käyttäen vuoden lopun valuuttakursseja,
- 44) Ukraina: Varat ja velat, jotka on muunnettu Yhdysvaltain dollareista euroiksi käyttäen raportointivuoden lopun ristikkäiskursseja, Lukuun ottamatta Krimin autonomisen tasavallan tilapäisesti miehitettyjä alueita, Sevastopolin kaupunkia ja Donetsk ja Luhanskin alueiden tilapäisesti miehitettyjä osia,
- 45) Albania: Ulkomainen velka (ml, ulkomaiset suorat sijoitukset),
- 46) Montenegro: Efektiivisen korkokannan painotettu keskiarvo, jäljellä oleva lainamäärä, vuotuinen,

- 47) Albania: Painotettua keskimääräistä korkokantaa sovellettiin uusiin 12 kk:n lainoihin kyseisen kk:n aikana 12 kk:n laina-ajalla,
- 48) Pohjois-Makedonia: Vuoden loppu (31.12.),
- 49) Bosnia ja Hertsegovina: Lyhyet antolainauskorot kansallisessa valuutassa muille kuin rahoitusalan yrityksille (painotettu keskiarvo),
- 50) Moldova: Vuodesta 2001 alkaen koron on vahvistanut Moldovan keskuspankki (NBM), NBM soveltaa korkokäytävamenetelmää: korkeinta korkoa sovelletaan yön yli -luottoihin ja matalinta yön yli -talletuksiin, Vuoden lopun arvot,
- 51) Ukraina: Kaikkien keskuspankin jälleenrahoitusinstrumenttien painotettu keskimääräinen korko,
- 52) Georgia: Jälleenrahoitusluottojen huutokauppa,
- 53) Albania: Vuotuinen talletuskorko vastaa uusien 12 kk:n määräaikaistalletusten painotettua keskimääräistä korkoa kyseisenä kuukautena,
- 54) Bosnia ja Hertsegovina: Kotitalouksien avistalletusten korot kansallisessa valuutassa (painotettu keskiarvo),
- 55) Turkki: Kuukausittaisten tietojen keskiarvo, Yön yli -talletukset,
- 56) Ukraina: Ukrainan keskuspankin talletustodistukset,
- 57) Georgia: Talletustodistushuutokaupat,
- 58) Ukraina: Varat ja velat, jotka on muunnettu Yhdysvaltain dollareista euroiksi käyttäen raportointivuoden lopun ristikkäiskursseja,
- 59) Ukraina: Ulkoisen sektorin tietoihin eivät sisälly Krimin autonomisen tasavallan tilapäisesti miehitetty alue, Sevastopolin kaupunki eivätkä Donetsk ja Luhanskin alueiden tilapäisesti miehitetty osat,
- 60) Albania: Elokuun 2021 lopussa,
- Tammikuu–kesäkuu 2021,
- 61) Turkki: Euroiksi muunnettaessa käytetty keskimääräinen vuotuinen valuuttakurssi, Vuoden 2021 kolmas neljännes, Lokakuu 2021,
- 62) Moldova: Moldovan keskuspankin mukaan muunnettu Yhdysvaltain dollareista euroiksi käyttäen vuoden lopun valuuttakursseja, Muunnettu Yhdysvaltain dollareista euroiksi käyttäen vuotuisia keskimääräisiä valuuttakursseja Moldovan keskuspankin mukaan,
- 63) Bosnia ja Hertsegovina: Tiedot perustuvat IMF:n maksutasekäsikirjaan – ”varat ja vastuut” -lähestymistapa,
- 64) Moldova: Muunnettu Yhdysvaltain dollareista euroiksi käyttäen vuotuisia keskimääräisiä valuuttakursseja Moldovan keskuspankin mukaan,
- 65) Ukraina: Ukrainan keskuspankki on parantanut vuodesta 2021 alkaen suoria ulkomaisia sijoituksia koskevien tietojen kokoamista, ja samassa yhteydessä yritysten uudelleen sijoitetut voitot on sisällytetty ulkomaisten suorien sijoitusten virtoja ja varantoja koskeviin tietoihin, Tämän vuoksi maksutaseita, ulkomaista varallisuusasemaa ja suoria ulkomaisia sijoituksia koskevia tietoja vuosilta 2015–2020 tarkistettiin,
- 66) Ukraina: Ukrainan keskuspankki on parantanut vuodesta 2021 alkaen ulkomaisia suoria sijoituksia koskevien tietojen kokoamista, ja samassa yhteydessä yritysten väliset lainat on sisällytetty ulkomaisten suorien sijoitusten virtoja ja varantoja koskeviin tietoihin, Tämän vuoksi maksutaseita, ulkomaista varallisuusasemaa ja suoria ulkomaisia sijoituksia koskevia tietoja vuosilta 2015–2020 tarkistettiin,
- 67) Ukraina: Lukuun ottamatta Krimin autonomisen tasavallan tilapäisesti miehitettyjä alueita, Sevastopolin kaupunkia ja Donetsk ja Luhanskin alueiden tilapäisesti miehitettyjä osia, Ukrainan keskuspankki on parantanut vuodesta 2021 alkaen suoria ulkomaisia sijoituksia koskevien tietojen kokoamista, ja samassa yhteydessä yritysten uudelleen sijoitetut voitot on sisällytetty ulkomaisten suorien sijoitusten virtoja ja varantoja koskeviin tietoihin, Tämän vuoksi maksutaseita, ulkomaista varallisuusasemaa ja suoria ulkomaisia sijoituksia koskevia tietoja vuosilta 2015–2020 tarkistettiin,
- 68) Bosnia ja Hertsegovina: Tiedot perustuvat IMF:n maksutasekäsikirjan 6, painokseen ja OECD:n suorien sijoitusten käsikirjan (*OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*) 4, painokseen,
- 69) Ukraina: Suoria ulkomaisia sijoituksia koskevat tiedot laskettiin uudelleen ottaen huomioon EU27:n jäsenvaltiot ja poistaen laskuista Yhdistyneen kuningaskunnan,
- 70) Ukraina: Lukuun ottamatta Krimin autonomisen tasavallan tilapäisesti miehitettyjä alueita, Sevastopolin kaupunkia ja Donetsk ja Luhanskin alueiden tilapäisesti miehitettyjä osia, Suoria ulkomaisia sijoituksia koskevat tiedot laskettiin uudelleen ottaen huomioon EU27:n jäsenvaltiot ja poistaen laskuista Yhdistyneen kuningaskunnan, Ukrainan keskuspankki on parantanut vuodesta 2021 alkaen suoria ulkomaisia sijoituksia koskevien tietojen kokoamista, ja samassa yhteydessä yritysten väliset lainat on sisällytetty ulkomaisten suorien sijoitusten virtoja ja varantoja koskeviin tietoihin, Tämän vuoksi maksutaseita, ulkomaista varallisuusasemaa ja suoria ulkomaisia sijoituksia koskevia tietoja vuosilta 2015–2020 tarkistettiin,

- 71) Moldova: Muunnettu Yhdysvaltain dollareista euroiksi käyttäen vuotuisia keskimääräisiä valuuttakursseja Moldovan keskuspankin mukaan, Henkilökohtaiset siirrot,
- 72) Ukraina: Lukuun ottamatta Krimin autonomisen tasavallan tilapäisesti miehitettyjä alueita, Sevastopolin kaupunkia ja osaa Donetskin ja Luhanskin alueiden tilapäisesti miehitetystä alueista, Aiemmat tiedot,
- 73) Albania: Toiminto B_D,
- 74) Moldova: Vuodesta 2016 alkaen teollisuustuotannon indeksi on mukautettu kausittain työpäivien lukumäärän ja kausiluonteisuuden mukaan ja aikasarjat on korjattu,
- 75) Ukraina: Dynaamisten indeksisarjojen kalenteripäivien vaikutusta vertailuvuoden (2016) keskimääräiseen kuukausittaiseen arvoon on mukautettu DEMETRA+ -ohjelman Tramo/Seats -menetelmällä,
- 76) Ukraina: Lukuun ottamatta Krimin autonomisen tasavallan tilapäisesti miehitettyjä alueita, Sevastopolin kaupunkia ja Donetskin ja Luhanskin alueiden tilapäisesti miehitettyjä osia,
- 77) Tiedot on saatu tasavallan geodesiaviranomaiselta,
- 78) Bosnia ja Hertsegovina: Sisävesien pinta-alaksi arvioidaan 210 km²,
- 79) Turkki: Vain pääreitit, Pinta-alat on laskettu Corine-luokitusten perusteella ja mukautettu LUCAS-tutkimukseen, Corine-tietojen tuotantokausi on kuusi vuotta,
- 80) Moldova: Mukaan lukien Transnistrian alue, Vuoden lopussa,
- 81) Moldova: Mukaan lukien Transnistrian alue, Vuoden lopussa, Mukaan lukien kosteikot,
- 82) Ukraina: Lukuun ottamatta Krimin autonomisen tasavallan tilapäisesti miehitettyjä alueita, Sevastopolin kaupunkia ja Donetskin ja Luhanskin alueiden tilapäisesti miehitettyjä osia, Ukrainan maarekisteri-, kartografia- ja kiinteistörekisterilaitoksen tiedot, Tiedot annetaan uuden maatyypiluokituksen mukaisesti,
- 83) Ukraina: Lukuun ottamatta Krimin autonomisen tasavallan tilapäisesti miehitettyjä alueita, Sevastopolin kaupunkia ja Donetskin ja Luhanskin alueiden tilapäisesti miehitettyjä osia,
- 84) Georgia: Eurostatin euroiksi muuntamat tiedot, Perustuu vuoden 2008 kansantalouden tilinpitojärjestelmään,